

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GEÇ HİTİT KRALLIKLARINDAN GURGUM'UN
TARİHİ, TARİHİ COĞRAFYASI VE
ÇEVRE KÜLTÜRLERLE ETKİLEŞİMİ

İREM ELÇİ

2501140153

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Erkan KONYAR

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : İREM ELÇİ Numarası : 2501140153
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TARİH / ESKİÇAĞ TARİHİ Danışmanı : DOÇ. DR. ERKAN KONYAR
Tez Savunma Tarihi : 27.06.2019 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "Geç Hitit Krallıklarından Gurgum'un Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Çevre Kültürlerle Etkileşimi"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HAMDİ ŞAHİN		KABUL
2- DOÇ. DR. ERKAN KONYAR		KABUL
3- DOÇ. DR. FERİT BAZ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ALİYE EROL ÖZDİZBAY		
2- DOÇ. DR. HÜSEYİN SAMİ ÖZTÜRK		

ÖZ

GEÇ HİTİT KRALLIKLARINDAN GURGUM'UN TARİHİ, TARİHİ COĞRAFYASI VE ÇEVRE KÜLTÜRLERLE ETKİLEŞİMİ

İREM ELÇİ

Geç Hitit Krallıklarından Gurgum'un lokalize edildiği yer, Paleolitik Çağ'dan Demir Çağı'na kadar insan yerleşiminin bulunduğu bir bölgedir. Özellikle Anadolu'da Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ve Hitit dönemine karşılık gelen Tunç Çağı'nda Kahramanmaraş'ın bir geçiş noktası olması önemini arttırır.

Anadolu ve Mezopotamya'nın Demir Çağı'na geçmesi ise büyük bir yıkım ve kaosun ardından gerçekleşir. Tunç Çağı'nın büyük güçleri ya yıkılmış, ya da geniş sınırlarından kendi merkezlerine doğru çekilmek zorunda kalmışlardır. Bölgede oluşan siyasi boşluk ortamından Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de tarihte adlarını Geç Hitit Krallıkları ve Urartu Krallığı olarak bildiğimiz devletler ortaya çıkarken; Mezopotamya'da ise Assur, Yeni Assur İmparatorluğu olarak eski gücünü yeniden kazanmaya çalışmaktaydı.

Bu tezde bugünkü Kahramanmaraş il sınırları içinde yer alan ve Luvice konuştuğu düşünülen Geç Hitit Krallıklarından Gurgum Krallığı'nı ele geçen yazıtlar ve mezar stelleri ışığında; tarihi, kral listesi ve çevresinde yer alan diğer siyasi unsarlar ele alınmıştır. Gurgum Krallığı ve bulunduğu bölge ile ilgili kapsamlı çalışmaların olmaması tezin en büyük sorunlarından biridir.

Anahtar Kelimeler: Gurgum Krallığı, Maraş Yazıtları, Mezar Stelleri, Yeni Assur İmparatorluğu, Urartu Krallığı, Arami Devletleri.

ABSTRACT

THE HISTORY AND HISTORICAL GEOGRAPHY OF THE NEO-HITTITE KINGDOM OF GURGUM AND ITS INTERACTIONS WITH NEIGHBOURING CULTURES

İREM ELÇİ

The area, where Neo-Hittite Kingdom of Gurgum is located, is a place where human settlement is attested since Paleolithic to Iron Age. The fact that Kahramanmaraş is a passing point during the Assyrian Trade Colonies period and the Hittite period, which corresponds to the Bronze Age, shows the area's historical importance in Anatolia.

The dawn of Iron Age in Anatolia and Mesopotamia came following a great chaos and destruction. The great powers of Bronze Age were either fallen or abandoned their empires and forced to retreat to their homelands. Out of the political vacuum created by this chaos, the states that we call Neo-Hittite Kingdoms and Kingdom of Urartu were established in Southeastern Anatolia, Eastern Anatolia and Northern Syria; while Assyria was trying to reclaim its former splendour in Mesopotamia, struggling to become the Neo-Assyrian Empire.

In this thesis, the history, king list and other political elements surrounding the Neo-Hittite Kingdom of Gurgum, whose people are thought to speak Luwian and which lies within the present-day province of Kahramanmaraş, in the light of recovered inscriptions and funerary stelae. The greatest issue in the course of writing this thesis was the lack of extensive study on the Kingdom of Gurgum and in the region it was located.

Keywords: Kingdom of Gurgum, Maraş Inscriptions, Funerary Stelae, Neo-Assyrian Empire, Kingdom of Urartu, Aramean States.

ÖNSÖZ

Gurgum'un Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Çevre Kùltürlerle Etkileşimi başlıklı tezimin konusu, Kahramanmaraş'ta Demir Çağı'nda, MÖ 11. yüzyıl sonundan Assur Kralı II. Sargon'un ilhak ettiğı MÖ 711'e kadar siyasi varlığını sürdürmüş Geç Hitit Krallıklarından Gurgum'dur. Gurgum'u, Maraş ve çevresinde bulunmuş, 4'ü Türkiye'de olmak üzere, Louvre ve Metropolitan da dâhil, dünya çapında toplam 9 müzeye yayılmış 21 Luvise yazıtlı stelle 6 Assur Kralı tarafından yazdırılmış 17 Assurca yazıta bakarak inceleyen bir çalışmadır. Bu yazıtlar, Gurgum'un tarihi, kral soyağacı, Assur ve Urartu gibi güçlerle olan ilişkileri gibi konuların yanında, ilişki içinde bulunduğu diğer küçük Hitit/Luvi ve Arami devletlerin de Assurla temaslarını anlatmaktadır. Söz konusu yazıtların incelenmesi yanında, Maraş'a komşu bölgelerdeki mezar stellerinin Gurgum'da bulunan yazıtlı mezar stelleri ile çeşitli yönlerden karşılaştırılması da yapılmıştır. Bununla birlikte Gurgum ile ilgili günümüze kadar yapılan yüzey araştırma verileri ve yazılan makaleler dönemin ilgili yazıtlarıyla birlikte taranmış, Gurgum'un bir resmi ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Tezin yazılmasındaki en büyük zorluk, Gurgum'da yapılan sistemli/kapsamlı bir kazının olmaması ve bu nedenle konuyla ilgili arkeolojik verilerdeki azlıktır. Maraş kenti çevresinde 1990larda Prof. Dr. Elizabeth Carter'ın, 2000lerde de Doç. Dr. Erkan Konyar'ın yaptığı yüzey araştırmaları bulunmasına ve bunlardan bölgeyle ilgili çok önemli bilgiler edinilmesine, çok sayıda Erken ve Orta Demir Çağı yerleşimi tespit edilmesine rağmen, kapsamlı ve sistemli bir kazının eksikliği hissedilmektedir.

Gurgum ile ilgili bilgiler, biraz da bu nedenle ve neredeyse aynı Assur yazıtlarındaki bahisleri gibi, çoğunlukla başka konuların anlatıldığı kaynaklarda kimi zaman satır aralarından biraz fazla ve başka yerlerle birlikte yer almaktadır. Dolayısıyla bu tez çalışması, eldeki verileri Gurgum özelinde inceleyerek bir araya getirmesi açısından önemlidir.

Çalışmanın hazırlanması sırasındaki katkı ve yönlendirmeleri için tez danışmanım Doç. Dr. Erkan KONYAR'a ve yardımlarından dolayı anabilim dalı başkanım Prof. Dr. Hamdi ŞAHİN'e, yazıt çevirilerine yaptığı katkılar nedeniyle

dostum Aylin ÇOLAK’a, bu zorlu süreçte maddi ve manevi anlamda her türlü desteęi benden esirgemeyen eřim Ali Oęuz BOZKURT’a teřekkür ederim.

İrem ELÇİ

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	ix
LEVHALAR LİSTESİ.....	x
HARİTALAR LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GURGUM'UN TARİHİ COĞRAFYASI

1. Gurgum'un Tarihi Coğrafyası.....	3
-------------------------------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇ HITİT KRALLIKLARI VE GURGUM TARİHİ

2.1. Geç Hitit Krallıklarının Ortaya Çıkışı.....	9
2.2. Gurgum Krallığı.....	13
2.3. Gurgum Kralları.....	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GURGUM VE YAZITLAR

3.1. Luvce Yazıtlar.....	22
3.1.1. Bulundukları Müzelere Göre Luvce Yazıtlar.....	22
3.1.2. Kronolojik Sıraya Göre Yazıtlar.....	23
3.1.3. Yazıtlar.....	24
3.1.3.1. MARAŞ 8.....	24
3.1.3.2. MARAŞ 17.....	26
3.1.3.3. HACİBEBEKLİ.....	26
3.1.3.4. KARABURÇLU.....	27
3.1.3.5. MARAŞ 12.....	28
3.1.3.6. MARAŞ 4.....	29
3.1.3.7. MARAŞ 13.....	31
3.1.3.8. İSKENDERUN.....	31
3.1.3.9. MARAŞ 1.....	33

3.1.3.10.	MARAŞ 2.....	35
3.1.3.11.	MARAŞ 7.....	36
3.1.3.12.	MARAŞ 15.....	36
3.1.3.13.	MARAŞ 3.....	37
3.1.3.14.	MARAŞ 5.....	38
3.1.3.15.	MARAŞ 16.....	38
3.1.3.16.	MARAŞ 9.....	39
3.1.3.17.	KÜRTÜL.....	40
3.1.3.18.	MARAŞ 14.....	41
3.1.3.19.	MARAŞ 6.....	42
3.1.3.20.	MARAŞ 10.....	42
3.1.3.21.	MARAŞ 11.....	43
3.2.	Assur Yazıtları ve Gurgum Ülkesi.....	44
3.2.1.	Yazıtlar.....	44
3.2.1.1.	II. Aššurnasirpal (MÖ 883-859).....	45
3.2.1.2.	III. Šalmaneser (MÖ 859-824).....	46
3.2.1.3.	III. Adad-nīrārī (MÖ 811-783).....	47
3.2.1.4.	IV. Šalmaneser (MÖ 783-773).....	48
3.2.1.5.	III. Tiglat-Pileser (MÖ 745-727).....	49
3.2.1.6.	II. Sargon (MÖ 722-705).....	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MARAŞ MEZAR STELLERİ

4.	Maraş Mezar Stelleri.....	54
----	---------------------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

GURGUM KRALLIĞI VE ÇEVRE KÜLTÜRLERLE ETKİLEŞİM

5.	Gurgum Krallığı ve Çevre Kültürlerle Etkileşim.....	61
----	---	----

SONUÇ.....	67
-------------------	-----------

KAYNAKÇA.....	73
----------------------	-----------

EKLER.....	79
-------------------	-----------

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.	Luvice Hiyeorglifli Maraş Stelleri ile Karşılaştırmalı Gurgum, Assur ve Urartu Kral Listesi
Tablo 2.	Bulundukları müzelere göre Luvice yazıtlar
Tablo 3.	Kronolojik sıraya göre Luvice yazıtlar
Tablo 4.	Krallara göre Gurgum'un adının geçtiği Assur yazıtları

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1.	MARAŞ 8 Steli
Levha 2.	MARAŞ 17 Steli
Levha 3.	HACİBEBEKLİ Steli
Levha 4.	KARABURÇLU Steli
Levha 5.	MARAŞ 12 Steli
Levha 6.	MARAŞ 4 Steli
Levha 7.	MARAŞ 13 Steli
Levha 8.	İSKENDERUN Steli
Levha 9.	MARAŞ 1 Steli
Levha 10.	MARAŞ 2 Steli
Levha 11.	MARAŞ 7 Steli
Levha 12.	MARAŞ 15 Steli
Levha 13.	MARAŞ 3 Steli
Levha 14.	MARAŞ 5 Steli
Levha 15.	MARAŞ 16 Steli
Levha 16.	MARAŞ 9 Steli
Levha 17.	KÜRTÜL Steli
Levha 18.	MARAŞ 14 Steli
Levha 19.	MARAŞ 6 Steli
Levha 20.	MARAŞ 10 Steli
Levha 21.	MARAŞ 11 Steli

Levha 22.	PAZARCIK Steli
Levha 23.	KATUMUWA Steli
Levha 24.	Sevdili Aslanı
Levha 25.	Aslantaş Arslanları

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita 1.** Luvce yazıtların dünya müzelerine dağılımı
- Harita 2.** Demir Çağı'nda Gurgum ve Çevresi ve bazı yazıtların buluntu yerleri
- Harita 3.** Kahramanmaraş Fiziki Haritası

KISALTMALAR LİSTESİ

ARAB:	Ancient Records of Assyria and Babylonia
CAH:	Cambridge Ancient History
CHLI:	Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions
EDÇ:	Erken Demir Çağı
GHK:	Geç Hitit Krallıkları
GTÇ:	Geç Tunç Çağı
İTÇ:	İlk Tunç Çağı
ODÇ:	Orta Demir Çağı
RIMA:	Royal Inscriptions of Mesopotamia – Assyrian Periods
RINAP:	Royal Inscriptions of Neo-Assyrian Period
yak.:	yaklaşık

GİRİŞ

Tezimin amacı farklı hakların bir araya ve iç içe geçerek oluşturduğu karmaşık demografik bir yapının olduğu Demir Çağ Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriyesi'nde bölgede yer alan Geç Hitit Krallıklarından Gurgum'u siyasi tarihsel süreci ve kültürel evrimi çerçevesinde çevresel faktörlerle birlikte inceleyerek ortaya koymaktır.

Beş bölümden oluşan tezin ilk bölümünde, bu kozmopolit yapının bulunduğu ve Gurgum'un da yer aldığı coğrafya irdelenmiştir. Bölgede yapılan yüzey araştırmaları başta olmak üzere her türlü arkeolojik çalışma incelenmiş, Kahramanmaraş ilinin kuzeyi ve güneyi arasındaki farklara değinilmiş, buradan çıkan verilerin ışığında da ileriki bölümlerde Gurgum'un sınırları çizilmeye çalışılmıştır.

Genel olarak Geç Hitit Krallıklarının ortaya çıkışı ve konumuzu oluşturan Gurgum Krallığı'nın siyasi gelişimi ikinci bölümde incelenmiştir. Bölümün ilk kısmında krallıkların Geç Hitit başta olmak üzere diğer birtakım terimlerle anılmasının sebeplerine bakılmış, bölgenin MÖ II. Binyıldaki durumuyla MÖ I. Binyıldaki uygulamaları arasındaki farklar ortaya konmuş, çevrelerindeki Assur ve Urartu gibi büyük devletlerle olan ilişkilerindeki role değinilmiş ve bunlar arasında nasıl kullanıldıkları gösterilmiştir. Gurgum siyasi tarihinin incelendiği ikinci kısımda ise Assur ve Luvi yazıtlarına göre nasıl adlandırıldıkları, başta Assur ve Uratu olmak üzere çevresiyle ilişkileri ve sonunda krallığın Assurca ilhak edilişine kadarki sürece bakılmıştır.

Üçüncü bölüm ise, Gurgum hakkındaki bilgilerimizin en temel kaynağını oluşturan Luvi Hiyeroglifi yazıtlar ile Assur yazıtlarının incelendiği bölümdür. Toplamda 21 Luvce, 17 Assurca olmak üzere 38 yazıta, kendi içlerinde kronolojik olarak üslup ve içeriklerine bakılmış, yazıtın durum ve niteliğine göre yeri geldiğinde onların ortaya koyduğu veriler ışığında birtakım öngörü ve yorumlar yapılmıştır. Yazıtların Türkçe çevirileri de eklenmiştir. Bölümün son kısmı ise, krali yazıtlardan yola çıkılarak Gurgum Kralları, Assurca ve Luvce yazıtlar da karşılaştırılarak ve bu alandaki son gelişmeler de göz önünde bulundurularak incelenmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Tezin dördüncü bölümünde ise, birinci bölümde ortaya konan coğrafyada ikinci bölümde ortaya konan siyasi aktörler arasındaki kültürel etkileşimler, maddi kültür öğelerine bakılarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Urartular ve Assurlular gibi büyük krallıklar ile Aramiler gibi bölgenin demografik yapısını göçleriyle yeniden oluşturan halkların Gurgum'a ve Gurgum'un ve onun temsil ettiği kültür ve öğelerinin onlara olan etkileri üzerinde durulmuştur.

Tezin sonu bölümü ise Demir Çağ'a özgü, kültürel etkileşimin önemli bir parça ve göstergesi kabul edebileceğimiz, çoğunluğu Gurgum'un olduğu Maraş'ta bulunmuş mezar stellerine ayrılmıştır. Bölümde mezar steli kavramı, bunların nerelerde görüldüğü, esin kaynağı, içerikleri, üsluplar ve kültürel etkileşim yansımaları gibi konular incelenip değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GURGUM'UN TARİHİ COĞRAFYASI

1. Gurgum'un Tarihi Coğrafyası

Yakındoğu Demir Çağı Krallıklarından Gurgum, günümüz Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Kahramanmaraş ilinde yer alır. Yeni Assur Kralı II. Sargon dönemi kaynaklarında *Markaşi* diye anılan Kahramanmaraş il merkezi kentin adı Roma devrinde *Germanikeia* olmuştur. Bugünkü Maraş adı biçimini ise, en geç Osmanlı devrinde almıştır.

Batısında Amanos Dağları ve bu sıradağların kuzey kısmında Anti Toroslar diye bilinen Güneydoğu Toroslarının vilayeti kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölen kısmı olan Ahır Dağları, doğuda Kurt ve daha kuzeyinde Kartal Dağları yer alır¹. Ahır Dağları'nın güney eteklerine kurulu kent, aynı adı taşıyan ovaya hâkim bir konumdadır. Bu dağlar, Orta Anadolu ve Fırat'ın batısındaki bölgeyle doğal bir sınır oluşturur. Afşin ve Elbistan Ovaları Ahır Dağları'nın kuzeyinde yer aldıkları için Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'daki ovalar ile benzerlik gösterir².

Güneydoğu Toroslarının güneyinde kalan Kahramanmaraş ve çevresi Kuzey Suriye/Mezopotamya ile komşudur; bu nedenle Mezopotamya ile kültürel bir alışveriş içerisinde. Amik Ovası ile Kahramanmaraş Ovası arasında doğal bir engel bulunmaz. Ayrıca bölge batı komşusu Çukurova ile bağlantısını Amanos Dağları'nda bulunan Belen ve Bahçe Geçitleri ile sağlamaktadır³. Diğer yandan Maraş'ın güneyinde yer alan Sakçagözü Vadisi de, Hattuşa ile Karkamış arasında, diğer bir deyişle Orta Anadolu ile Kuzey Suriye arasındaki muhtemel bir ana yolun üzerinde yer almaktayken, buranın daha kuzeyinde yer alan ve Maraş Ovası üzerinden geçen daha tali bir yolla da iki merkez birbirine bağlanabilmektedir. Kentin batısından geçen

¹ Erkan Konyar, "Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2009", **ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2010-8**, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2010, p. 136.

² Ibid.

³ Erkan Konyar, "Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2007" **ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2008**, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2008. p. 133.

bir başka yol da Aksu Nehri'nin kıyısından geçerek ve Kilikya Kapılarından geçmek zorunda kalmadan Torosları aşabiliyordu⁴.

Kahramanmaraş ili zengin topografik yapısıyla Paleolitik Çağ'dan beri yerleşmenin olduğu bir yerdir ve bu sayede çok ve çeşitli yerleşimler ortaya çıkabilmiştir⁵. Türkoğlu ve Pazarcık'ta Alt Paleolitik Devre ait *Acheuléen* ve *Clactonien* kültür kalıntıları bulunmuştur⁶. Akdemir Deresi Vadisi'nde *Clactonien* kültürün yanında Orta Paleolitik Devre ait *Levalloisien* kültürü de görülür. Bağdınısağır'da kesici, delici aletlere rastlanmıştır⁷. Dolayısıyla bölgenin tarihi günümüzden 300.000 yıl öncesine kadar gitmektedir⁸.

MÖ 7000'den itibaren yerleşilmenin olduğu Domuztepe Höyük Kahramanmaraş'ın 30 km. güneyinde yer alan en önemli Neolitik Dönem yerleşmelerden biridir.

Onlarca yıldır aralıklarla devam eden yüzey araştırmaları, bölgedeki yerleşmeler hakkında detaylı bilgi edinmemizi sağlamaktadır; Elizabeth Carter'ın Kahramanmaraş'ın güneyinde yaptığı yüzey araştırmaları sonucunda bölgenin Halaf Kültürü etkisi altında kaldığı, Tunç Çağı'nda ise yerleşme sayısının artış gösterdiği ortaya çıkmıştır⁹.

Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da bölge Assurlu tüccarlar için Anadolu'ya (Kültepe/Kaneş Karum) gelirken kullandıkları güzergâhlar üzerindeydi; kuzeyden ve güneyden olmak üzere iki farklı yol kullanmaktaydılar. Güney yolu Maraş, Göksun, Kemer, Sarız ve Zamantı rotasını takip etmekteyken; kuzey yolu ise Elazığ üzerinden Tohma Çayı'nı kullanarak Gürün-Darende yoluyla Kültepe'ye varmaktadır¹⁰. Ceyhan

⁴ Lynn Swartz Dodd, "Strategies for future success: Remembering the Hittites during the Iron Age", **Anatolian Studies, Vol. 57, Transanatolia: Bringing the Gap between East and West in Archaeology of Ancient Anatolia**, Ankara: British Institute at Ankara, 2007, p. 203.

⁵ Elizabeth Carter "Report on the Kahramanmaraş Archaeological Survey Project from 24/9/93 to 11/11/93". **Araştırma Sonuçları Toplantısı 12** (1995), p. 332.

⁶ Erkan Konyar, "İlk Tunç Çağı'ndan Orta Demir Çağı'na Kahramanmaraş", **Dağların Gazeli Maraş**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010, p. 99.

⁷ Erkan Konyar "Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2009" **ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2010-8**, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2010, pp.136-138

⁸ Konyar 2010a, p. 100.

⁹ Carter, op. cit., p. 333.

¹⁰ Konyar, op. cit., p. 133.

Nehri'nin yanı sıra onun kolları Hurman, Söğütlü ve Göksun gibi bölgedeki akarsular ve bunların oluşturduğu vadiler, bu yolların coğrafi bakımdan belirleyici unsurları olmuştur.

Tunç Çağı'nda ve Demir Çağı'nda Kahramanmaraş'ın bugünkü sınırları içinde kültürel anlamda homojen bir yapı yoktu. Şehri ikiye bölen dağ silsilesinden dolayı o dönemlerde iki farklı kültür ve iki farklı siyasi varlık ortaya çıkmıştır¹¹. Kahramanmaraş'ın kuzeyinde kalan Elbistan Ovası, Orta Anadolu'ya giden yolların önemli geçiş noktalarından biriydi. Buradaki Karahöyük ile onun 22 km. kuzeydoğusundaki Yassıhöyük gibi merkezler, Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kültepe'ye giden önemli geçiş noktalarından biriydi; öyle ki, buradaki arkeolojik buluntular hem Assur Ticaret Kolonileri Çağı hem de onu takip eden Hitit Dönemine ait tabakalar tespit edilmiştir. Bunlar buranın ve yakın çevresinin kuzeyden güneye geçişinin aktif olduğunu gösterir. Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda maden ticareti ile yün ve dokumacılık merkezi olan bölgeyle ilgili Kültepe arşivlerinde Afşin, Göksun ve Elbistan ovalarındaki birtakım yerleşimlerin lokalizasyonunu yapmaya olanak veren çeşitli metinlere de ulaşılmıştır. Bunlara göre Mama Ülkesi Elbistan ve Göksun arasına yerleştirilirken; Lawazantiya Elbistan Karahöyük'e konuşlandırılmakta, Hahhum'un ise Elbistan'da olduğu düşünülmektedir. Lawazantiya'nın önemi özellikle Hitit çağında artmıştır. Genel görüş, Kizzuwatna'ya ait olduğu yönündedir. Ancak bunun ötesinde, Hitit Kralı III. Hattuşili'nin, karısı Lawazantiyalı Puduhepa ile Mısır Seferi dönüşü Lawazantiya'dan geçerken karşılaşması, bölgenin aslında Hitit ordu güzergâhı üzerinde olduğunu, bir ordunun konaklayabileceği kadar büyük ve gelişmiş bir yerleşimi burada barındırdığına işaret etmektedir. Her ne kadar burası Elbistan-Karahöyük'e yerleştirilse de, bugüne kadar ele geçen verilerden buranın Lawazantiya olup olmadığı kesin değildir¹².

Maraş'ın kuzey bölgesinin aksine, güneyi hakkındaki MÖ II. Binyıla ait bilgilerimiz azdır. Ancak Hitit Dönemi ile birlikte Amik Ovası'ndaki Tell Açana, İskenderun'da Kinet Höyük ve Çukurova'da Soli, Yumuktepe, Gözlükule, Zeytinbeli gibi yerleşimlerdeki Hitit tabakası ve ayrıca Ceyhan Nehri boyunca var olan pek çok

¹¹ Konyar 2008a, p. 136.

¹² Konyar 2010a, p. 135.

höyük ve kaya anıtı, Maraş'ın güneyinin de muhtemelen aynı şekilde Hititler için önemli olduğuna; Kuzey Suriye/Mezopotamya'ya açılan önemli bir noktada bulunduğu işaret etmektedir. Maraş'ın güneyinde alüvyonlu, son derece verimli toprakların olması ve Adana'dan Antep'e kadar yayılan 900 km²lik bereketli alüvyonlu topraklardan oluşan bu arazinin tarımsal ürünleri çeşitlendirmesi, bu önemi somutlaştırarak daha da arttırmaktadır¹³. Diğer yandan Maraş ve Sakçagözü Ovalarının, Kizzuwatna'nın doğu sınırının içine dâhil olduğu görülmektedir: Hitit Kralı II. Tudhaliya ile Kizzuwatna Kralı Šunaššura arasında yapılan antlaşma gereğince antik çağda Šamri diye bilinen günümüz Seyhan Nehri'nin doğusunda kalan Amanos Dağları ötesindeki toprakların Kizzuwatna'ya ait olduğunun kabul edildiği anlaşılmaktadır.¹⁴

Demir Çağı'nda ise, günümüz Kahramanmaraş sınırları içerisinde yer alan Elbistan Ovası'nın da olduğu şehrin kuzey kısmı Melid Krallığı sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Gurgum Krallığı ve kenti ise bulunan steller ve maddi kültür kalıntıları sebebiyle güneyine lokalize edilmiştir. Modern Kahramanmaraş kentinin altında da Demir Çağı merkezlerinin bulunma ihtimali yüksektir¹⁵. Ahır Dağları nedeniyle kuzeyi ile doğrudan bir bağ kuramadığından, güney kısmının kültürel olarak daha çok Kuzey Suriye ile ilişki kurabildiği görülür.

Demir Çağı başında Maraş'ta MÖ 11. yüzyılın başında, yani EDC'nda seramiklerin tip ve sayısı azdır; ODC'nda ise çok sayıda ve çeşitli örneklerine rastlanmıştır. ODC'ndakiler, Levant'ta yapılanlara form ve renk bakımından benzerlik göstermektedir¹⁶.

EDC seramik buluntularına Carter'ın Aksu Nehri'nin güneyinde yer alan 7 merkezde tespit edilebilmiş çalışmalarda ortaya çıkartılmıştır. GTÇ ile EDC seramiklerini birbirinden ayırt etmek, benzerlikleri nedeniyle çok da kolay olmamaktadır. Maraş Ovası seramiklerinin yayılım alanının geniş olduğu da tespit

¹³ Carter, op. cit., pp. 332-333.

¹⁴ Dodd, op. cit., p. 204.

¹⁵ Elizabeth Carter, "The Kahramanmaraş Archaeological Survey Project, A Preliminary Report on the 1994 Season", **Araştırma Sonuçları Toplantısı 13** (1996), p. 297.

¹⁶ Lynn Swartz Dodd, "Legitimacy, Identity and History in Iron Age Gurgum", **Anatolian Iron Age, Vol. 5**, p. 53.

edilmiştir; tipolojik olarak benzerlerine Kilikya ve Göksu Nehri'nden Fırat ve Dicle Nehirlerine ve Kuzey Suriye'ye kadar rastlanmıştır¹⁷.

ODÇ merkez sayısı ise 48'dir; bunların 31'inin GTÇ'na kadar gittiği görülmektedir; bu da yerleşim devamlılığını ve bunun yoğunluğunu göstermektedir. ODÇ seramikleri Maraş'ı içine alacak şekilde Kilikya'dan Irak'a, Güneydoğu Anadolu ve Levant'a kadar çok çeşitli formlar ve renklerde aynı tip seramiklerle karşılaşılmaktadır. Bu çeşitliliğe rağmen örnek sayısı azdır ve bunların çoğunluğu boyasız seramik örnekleri oluşturur.¹⁸ Bu noktada EDÇ'nın net bir şekilde tespit edilebilmesi ya da tanımlanabilmesi mümkün olamamıştır¹⁹.

ODÇ seramik tiplerinin Kuzey Suriye, Güneydoğu Anadolu, Kuzey Mezopotamya ve Levant gibi çok geniş bir coğrafyaya yayılması kültürel ve ticari anlamda ilişkilerinin yoğunluğuna işaret etmektedir. Bu durum sadece seramikler için geçerli değildir; yoğunluğun izlerine yerel hükümdarlar ve Assurluların metin ve anıtlarında da izlerine rastlanmaktadır²⁰.

Assur'un bölgede etkili olmaya başladığı ODÇ'nda dikkat çeken bir başka önemli durum da, seramik çeşitliliği gibi, bölge nüfusunun çeşitlendiğinin görülmesidir. Hâlihazırda bölgede yaşayan Luvice konuşan toplulukların ve buraya gelmiş Aramilerin yanında, Assurluların ve onların fethettikleri topraklarda uyguladığı sürgün politikaları ile bölgeye yerleştirilen halkların bu kozmopolit yapının oluşması ve gelişmesine katkıda bulunduğu düşünülebilir²¹.

Carter'ın 1993 yüzey araştırmasında Fenikece yazılmış bazalt bir stel bulunmuştur. Buluntu yeri, Assur üslubundaki stel (KM51'de keşfedilmiş), yüzey araştırmasının en güney ucundaki Antep ve Maraş arasında yer alan İncirli'dir²². Gurgum yazıt ve stellerinden çok, üslup bakımından Zincirli'deki Kilamuwa Yazıtı, Karatepe'deki Azitawadda Yazıtı ve Karabur-Hatay'daki Assur tarzı yontmalarla

¹⁷ Dodd, op. cit., p. 49.

¹⁸ Ibid., p. 53.

¹⁹ Ibid., p. 55.

²⁰ Ibid., p. 53.

²¹ Ibid., p. 60.

²² Carter 1995, p. 335.

karşılaştırıldığında benzerlik gösterdiği için²³, bölgenin kültürel anlamda Maraş'tan farklı olduğu anlaşılır. Gurgum'a yakınlığı nedeniyle parçası olup olmadığı sorgulanan bir bölgede bu tür bir yazıtın bulunması, aslında Gurgum sınırlarının tespitinin hiç de kolay olmayacağı anlamına geldiği ve kültürel etkileşimin de kaçınılmaz olduğuna bir örnektir.

²³ Ibid.

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇ HITİT KRALLIKLARI VE GURGUM TARİHİ

2.1.Geç Hitit Krallıklarının Ortaya Çıkışı

Son Tunç Çağı, Anadolu ve çevresinde dramatik bir şekilde sona erer: Hitit İmparatorluğu başta olmak üzere büyük devletlerin yıkıldığı ya da çok hasar aldığı bu dönemde büyük nüfus hareketleri sonunda Anadolu ve Filistin kıyıları Deniz Kavimleri diye bilinen halkların istilasına uğrarken, Bereketli Hilâl'i Aramiler işgal etmiş, İbraniler ise Kenan ülkesine girmişti. Demir Çağı'nın başlamasına sebep olan bu felaket, Hitit nüfusunun kalıp yayıldığı Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Akdeniz'in doğusunda Toros Dağlarının olduğu bölgede tek bir merkezden yönetilmeyen birtakım güçlerin doğmasına ortam hazırlamıştır¹. Birbirinden siyasi olarak bağımsız ama kültür öğeleri açısından ortak bir dil kullanan bu krallıklara araştırmacılar, "Geç Hitit Krallıkları", "Suriye Hitit Krallıkları" ve "Arami Krallıkları" olarak adlandırmışlardır². Ayrıca Geç Hitit terimi, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da ortaya çıkan, gelişen ve Assur İmparatorluğu egemenliği altına giren küçük krallıklar için kullanılır³. Bunun sebebi, Hatti ülkesi kavramının MÖ II. Binyılda Hitit İmparatorluğu'nun da var olduğu Anadolu'yu kastederken; bu ifadenin Assurlular (māt Hatti) ve Urartularca (KUR H̱ate) MÖ I. Binyılda Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'daki bu küçük krallıkları ifade etmek için kullanılmasıdır^{4,5}.

Aralarında siyasi bir birlik olmayan, ancak ortak kültür öğelerine sahip bu krallıklar; bugünkü Gaziantep ve çevresinde Karkamış, hemen kuzeydoğusunda ve Arami etkisinin bolca görüldüğü Sam'al, Sam'al'ın kuzeyinde, bugünkü Kahramanmaraş ve çevresinde Gurgum ve kuzeydoğusunda, Adıyaman sınırları içerisinde yer alan Kummuh, Malatya bölgesinde Melid, yıkılan Hitit

¹ John David Hawkins, "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia", **Cambridge Ancient History Vol. 3/I – The Prehistory of the Balkans, The Middle East and the Aegean World, Tenth to Eighth Centuries B.C.**, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 372.

² Erkan Konyar, "MÖ I. Bin Yılda Kahramanmaraş Gurgum Krallığı" **Toplumsal Tarih**, Sayı:180, 2008, p. 61.

³ Trevor Bryce, **The World of the Neo-Hittite Kingdoms – A Political and Military History**, Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 47.

⁴ J. D. Hawkins, "Assyrians and Hittites", **Iraq**, 36 (1-2), 1974, p. 68.

⁵ Hawkins 2008, pp. 372-373.

İmparatorluğu'na sınır bakımından en yakın olan ve Orta Anadolu bölgesinde yer alan Tabal, Çukurova bölgesinde Pattin ve Kilikya bölgesinde Que ve Hılakku yer almaktaydı.

Hititleri tanımamıza vesile olan çivi yazılı tabletler, yak. MÖ 1200 yılında susar ve Anadolu başta olmak üzere birçok yerde “sessiz” bir çağ başlar. MÖ 12. yüzyıl ortasında, yukarıda belirtilen bölgede MÖ 8 yüzyıl sonuna kadar varlıklarını sürdürecektir Hititlerin vârisi kabul edilen Geç Hitit Krallıkları siyasi bir güç olarak ortaya çıkarlar. MÖ 10. yüzyılda oluşumlarını tamamlayan⁶ bu devletçikler bağımsız hareket edebilmekteydiler. Bunları yöneten seçkinler sınıfı, herhangi bir dış müdahalenin etkisi ya da baskısı altında kalmadan hem yeni krali şehirlerini inşa etmeye başladılar, hem kendi sınırlarını belirlediler, hem de Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu için birbirleriyle ticaret yapıp mücadele ettiler⁷. Hititler döneminde bölgede var olan yerel kültürler üzerindeki baskının ortadan kalkması sayesinde, öz kimliklerin tekrar ortaya çıkmış olması mümkündür; biraz da belki bu nedenle resmi yazışmalarında MÖ II. Binyılın çivi yazısını veya *lingua francası* Akkadcayı ya da Hititçeyi kesinlikle kullanmadılar^{8,9}; muhtemelen günlük konuşma dilleri de olan ve yazıtlarda da görülen Luvicayı ya da Aramiceyi tercih ettiler¹⁰.

Ancak bu krallıkların etrafında kendilerinden daha büyük güçler de yer almaktaydı. Mezopotamya'da Assurlular, Doğu Anadolu'da Urartular ve Orta Anadolu'da Phrygia bulunmaktaydı. Bunlardan Assur, kendisini yeniden toparladığı ve gücünün arttığı MÖ 9. yüzyıldan itibaren siyasi ve kültürel anlamda bölgeye nüfuz etmeye başlamış¹¹, dolayısıyla bölgedeki iki büyük güç olan Yeni Assur İmparatorluğu ve Urartu Krallığı arasında, Geç Hitit Krallıkları zaman zaman tampon bölge haline gelmiş, kimi zamansa bu iki güç arasındaki çekişmelerde birer piyon olmuşlardır. Assur'un Anadolu'ya girmesi için bu krallıkların topraklarından geçmesi gerekiyordu. Urartular ise zaman zaman Assur'a karşı bu krallıklardan faydalanıyordu.

⁶ Dodd, op. cit., p. 48.

⁷ Ibid., p. 56.

⁸ Hawkins 1974, p. 73.

⁹ Hawkins 2006, p. 373.

¹⁰ Dodd, op. cit.

¹¹ Ibid., p. 56.

Geç Hitit Krallıklarının tarihi kendilerinden çok Assur kaynaklarına dayandığından ve bunlardan satır araları diyebileceğimiz bir biçimde bahsedildiğinden bir bütünlük sağlamaz. Üstelik yanlış bir bakış açısının ürünü olarak karşımıza çıkar. Yazıtlarda kral isimlerini ve hanedan üyelerini öğrenecek de, hüküm sürdükleri döneme ait faaliyetleri hakkında bilgilerimiz sınırlıdır¹².

KUR *Lu-ú-i-ya*, Luvi Ülkesi, ilk kez 1906 yılında Boğazköy’de çivi yazılı tablet arşivinin bulunmasıyla tanınır. Hititlere göre kendilerinden olmayan, yabancılar¹³. Luviler bir milletten çok Luvice konuşan bir topluluğa işaret etmektedir. Fakat böyle olmasına rağmen kesin olmamakla birlikte yaşadıkları bölge hakkında bilgiler mevcuttur. Kuzeybatıdaki Arzawa Ülkesi’nden güneydoğudaki Kizzuwatna’ya kadar ki bir alanda varlıklarına sürdürmüşlerdir. Ayrıca şuna da dikkat çekmek gerekir ki, bir ‘Luvi Devleti’nden, ‘Luvi başkentinden’ ya da bir ‘Luvi kralından’ bahsetmek mümkün olmadığı gibi¹⁴, Luvi Hiyeroglifli yazıtlarda da bu halkın kendilerine ne dediğine dair bir bilgiye ulaşabilmiş değildir¹⁵.

Luviceyi ve Luvi Hiyeroglif yazısını Hitit Krallarının mühürlerinde ve kaya yazıtlarında ve ardılları varsayılan Geç Hitit Krallıklarının da stellerinde görmemiz, iki farklı dönemde yaşanan bu devletleri ortak bir paydada birleştiren en önemli unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Arnuwanda Malatya’da Arnuwanti’ye, Labarna Pattin’de Lubarna’ya, Muwattalli Kummuh’ta Mutalli’ye dönüşmüştür¹⁶. Bu da eski Hitit kral isimlerinin kullanılması Geç Hitit hanedanlarının kullanmış olduğu isimlerde akrabalık bağlarının olduğunu gösterme ihtimalini¹⁷ ya da yıkılana dek siyasi, ekonomik ve kültürel olarak kendilerini güçlü bir imparatorluğa dayandırma isteğinden gelmiş olabilir.

Hitit Kraliyet ailesinin Geç Hitit monarşileriyle doğrudan ya da dolaylı olarak bir akrabalık ilişkilerine sahip oldukları yönündeki iddiayı destekler nitelikteki en

¹² A. Dinçol, “Geç Hititler”. **Anadolu Uygarlıkları**. İstanbul: Görsel Yayınları, 1986, p. 124.

¹³ H.C. Melchert, “Introduction”, **The Luwians**. Ed. H. C. Melchert, Leiden: Brill, 2003, p. 2.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Hawkins 1974, p. 68.

¹⁶ Bryce, op. cit., p. 61.

¹⁷ Ibid.

önemli kanıtlardan bir tanesi Hitit kralı IV. Tudhaliya'nın ağzından kaleme alınmış şu sözlerdir:

“Güneşim'in çok sayıda kardeşi ve babasının çok sayıda oğulları vardır. Hatti Ülkesi bu kral soyu ile doludur; Hatti'de Šuppiluliuma'nın soyu, Muršili'nin soyu, Muwattalli'nin soyu, Hattušili'nin soyu çok fazladır.”¹⁸

Özellikle Hititlerin son yıllarında, Hitit sarayında çok sayıda tahta ortak varis vardı ve Kral IV. Tudhaliya bu kişileri tahtı için bir tehdit olarak görmekteydi. Hatta babası III. Hattušili yeğeni Urhi-Tešub'u tehdit olarak gördüğü için Suriye'ye Nuhašše Ülkesi'ne sürgüne göndermiş, fakat Urhi-Tešub Kuzey Suriye ve Güney Anadolu'ya geri dönmüştür. Tudhaliya, bir dönem kâhine danışıp Urhi-Tešub'un oğullarına tazminat olarak toprak vermeyi düşündüğü bilinmektedir. Eğer Tudhaliya Urhi-Tešub'un oğullarına tazminat ödemişse ve babalarının sürgüne gönderildiği Güneydoğu Anadolu/Kuzey Suriye'de toprak verdiyse, bu oğullar Geç Hitit Krallıklarını yöneten hanedanların ataları olmuş olabilirler. Ancak çok büyük bir ihtimalle Karkamış ve Malatya'da Hitit hanedanlığı kesintisiz devam etmiştir¹⁹. Lidar Höyük'te bulunan mühür baskısının üzerinde Karkamış'ın son kralı Kuzi-Tešup'un kendine “Büyük Kral” demesi beş nesillik Karkamış hanedanlığının bölgedeki hâkimiyetini göstermektedir²⁰.

Karkamış yanında diğer Demir Çağ hükümdarlarının da kendilerini Hitit hanedanına dayandırması ve Hititlere özgü birtakım sembolleri kullanması, hatta bir kısmının bunu tarihlerinde hiçbir zaman Hitit İmparatorluğu'nun içinde yer almamasına rağmen yapması, bir meşruiyet sağlama çabasıdır. Bu şekilde bir yandan toplum üzerindeki saygınlığını pekiştirmeye çalışıyor olabilirlerdi. Dışarıdan bakıldığı zamanki algının da bu şekilde olmasını sağladıkları anlaşılmaktadır; bunun belki de en bariz göstergesi, başta Assur kaynaklarında olmak üzere, yaşadıkları bölgenin Hatti ülkesi olarak anılmasından ileri gelmektedir²¹.

¹⁸ Ibid., p. 62.

¹⁹ Ibid., p. 63

²⁰ A. Özyar. “Geç Hitit Krallıkları”, **Arkeoatlas**, 4: 10-14, İstanbul: 2005, p. 10.

²¹ Dodd., op. cit., p. 48, 59.

Güneydoğu Anadolu ile Suriye’de MÖ II. Binyılın ikinci yarısında Kenanlılar, Amurrulular, Ugaritliler ile Hurrililer varken²², Tunç Çağı’nın çöküşünü takip eden dönemde, bu dramatik değişikliğin bir sonucu olarak yerini farklı diller konuşan çeşitli halklara bıraktılar. MÖ I. Binyıldan itibaren burada kıyı sahilleri boyunca Fenikelileri, daha güneyde Suriye’de Aramileri, Kuzey Suriye ve Toroslarda ise yazıtlarında Luvi Hiyeroglifi kullanan kavimleri görmekteyiz²³.

2.2.Gurgum Krallığı

Gurgum, Geç Hitit Krallıkları içinde hakkında göreceli olarak daha az bilgi sahibi olduğumuz krallıklardandır. Temelde Assurca kaynakların yanında, Luvice yazılmış ve Gurgum Krallığı’nı işaret eden yazıtlar dışında yazılı kaynak günümüz itibarıyla bulunmamaktadır.

Assur kaynakları Gurgum’un olduğu bölgeden genellikle ‘ülke’ (KUR), bazen de ‘şehir’ (URU) determinatifi kullanarak *gúr-gu-me/ma* şeklinde bahsetmiştir^{24,25}. Ülkenin adının Luvi Hiyeroglifleriyle yazılışı ku+ra/i-ku-ma- iken, Aramicede grgm diye yazılmaktaydı²⁶. Luvice yazılmış MARAŞ 4 ve MARAŞ 1 yazıtlarında ise kralın “Gurgumlu” anlamına gelen *kurkumawani*-(URBS) ile nitelendirildiğini görmekteyiz²⁷. Assur Kralı II. Sargon’un bir yazıtında ise Gurgum Krallığı’nın ‘Bît-Pa’alla’ olarak tanımlandığı da görülmüştür²⁸. Başkenti Markaşi’nin adı ise hem kent, hem de Assurluların ilhakından sonra eyaletin adı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Verimli Maraş Ovası’nda kurulu krallığın güney komşusu Arami Sam’al Krallığı’dır, doğusunda ise Kummuh yer almaktadır. Maraş’ın kuzeyinde yer alan Elbistan Ovası, Kahramanmaraş sınırları içinde bulunsada, Demir Çağı’nda diğer bir Geç Hitit Krallığı olan Melid hâkimiyetindeydi. Batısında da bugünkü Adana sınırları içine yerleştirilen Que ve Hilakku yer almaktaydı.

²² Hawkins 1974, p. 67.

²³ Ibid., p. 68.

²⁴ CHLI I, p. 249.

²⁵ Hawkins 1974, p. 73.

²⁶ Ibid.

²⁷ CHLI I, op. cit.

²⁸ ARAB II, §29, p. 13.

Meşruiyetlerini sağlamak için kendilerini Hitit hanedanına dayandıran Karkamış ve Melid'den sonra ortaya çıkan Gurgum'un²⁹, geriye dönük bilgi veren ve Kralı I. Larama tarafından yaptırılan MARAŞ 8 yazıtı, bilinen en eski yöneticisinin MÖ 11. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Astuwaramanza olduğunu göstermektedir. Ancak Gurgum Krallığı ile Assur arasındaki ilişkilerle ilgili ilk bilgiler, Assur Kralı II. Aşşurnasirpal zamanından gelmekte, Nimrud'da inşa ettirdiği Kalhu Sarayı'nın açılışına davet edilenler arasında Gurgumlu temsilciler de sayılmıştır³⁰. MÖ 858'de III. Şalmaneser'e haraç verenler arasında Kral II. Muwatalli'nin ismi geçmektedir. Bu kral ile aralarında herhangi bir husumet olmadığı halde haraç vermesi dikkat çekicidir. MÖ 853'te tahtta yeni bir kralın, II. Halparuntiya'nın boyun eğdiğini görmekteyiz.

MÖ 805'te ise III. Adad-nīrārī, kendisine karşı oluşturulan ve başını Arpad Kralı Ataršumki'nin çektiği sekiz kraldan oluşan ittifakla savaşmış, bu savaşın sonunda ise Kummuh Kralı Ušpilulume ile Gurgum Kralı III. Halparuntiya arasında sınır taşı olarak PAZARCIK stelini diktirmiştir³¹. Yakın zamana kadar Kral Tarhulara'nın tahta çıkması ile Halparuntiya'nın saltanatının sonu arasındaki yarım yüzyıllık boşluk³², MARAŞ 16 yazıtının 2018'de deşifre edilip yayınlanmasıyla doldurulmuş ve silsileye iki yeni kral daha eklenmiştir³³. Şimdilik isimlerinden başka bir bilgimiz yoktur.

MÖ 743'te Gurgum Kralı Tarhulara, Assur'da iktidarı yeni ele geçirmiş III. Tiglat-pileser'e karşı Urartu Kralı II. Sarduri'nin başını çektiği ittifakın içinde yer almıştır. İttifakın bozguna uğraması sonrasında Assur kralının ilk hedefi Gurgum olmuş, Tiglat-pileser Gurgum'a girerek abartılı bir anlatımla '100 kentini' yıktığını söylemiş, ancak Tarhulara Tiglat-pileser'e boyun eğince Assur Kralı onu bağışlamış ve başkentine dokunmamıştır³⁴. MÖ 738 ve 732'de haraç veren devletler arasında Gurgum da sayılmaktadır³⁵. Tarhulara, Gurgum'u 30 yıldan uzunca bir süreyle, oğlu

²⁹ Dodd, op. cit., p. 55.

³⁰ Bkz: Ekler A.0.101.30, RIMA II, Aşşurnasirpal II A.0.101.30, p. 288.

³¹ CHLI I, p. 250.

³² Bryce, op. cit., p. 127.

³³ A. Denizhanogulları, M. Gürçin., H. Peker, "Kahramanmaraş'tan Hiyeroglif Luvise Yeni Bir Stel: MARAŞ 17", **TÜBA-AR 22/2018**, p. 61.

³⁴ Bryce, p. 128.

³⁵ CHLI I, p. 250.

Mutallu (III. Muwatalli) tarafından suikaste kurban gidinceye kadar Gurgum'u yönetmiştir³⁶.

MÖ 711 ya da hemen öncesinde Kral Tarhulara'nın, oğlu Mutallu (III. Muwatalli) tarafından tahttan indirilip öldürülmesi üzerine, öldürülen kralın intikamını almak için II. Sargon Gurgum üzerine yürümüştür. Mutallu'yu sürgüne yollayan Sargon, kenti ve krallığı ilhak ederek Markaşi eyaletine çevirdiğini ilan etmiştir. Bu durum, MÖ 11. yüzyılda Astuwaramanza ile başlayan Gurgum Hanedanı'nın ve bağımsız bir Gurgum Krallığı'nın da sonu olmuştur.³⁷ Markaşi de Assur İmparatorluğu çökünceye kadar bir Assur eyaleti olarak kalmıştır.

2.3.Gurgum Kralları

MÖ 11. yüzyılın sonu ilâ 10. yüzyılın başından 8. yüzyılın sonuna kadarki *yak.* 300 yıllık Gurgum Krallık tarihi içerisinde tespit edilebilmiş on üç Gurgum kralı karşıma çıkmaktadır. 19. yüzyıldan beri, bölgede *in situ* bulunmayan yazılı kaynakların yıllar içerisinde çözümlenmeye başlanması Gurgum hanedanı hakkında bilgiler edinmemizi sağlamıştır. Yeni Assur Dönemi yazıtları ise diğer önemli kaynaklar arasında yer alır; bunlarda Gurgum Krallığı ve krallarından belli siyasi olaylar çerçevesinde söz edilmiştir.

Luvi Hieroglifli Gurgum yazıtlarından, Gurgum kral isimlerinin geçtiği yazıtların; MARAŞ 8, MARAŞ 4, MARAŞ 1, MARAŞ 17 ve MARAŞ 16 olduğu görülür. Bu yazıtlar içerisinde en uzun soyağacı bulunanı, kendinden başlayarak neslini yedi kuşak geriye götüren Kral III. Halparuntiya'ya ait bir aslan heykeli olan MARAŞ 1 yazıtıdır. Yazıtta isimleri geçen dedesi Halparuntiya, büyük büyük dedesi Muwatalli ile büyük büyük büyük büyük dedesi Muwizi'nin varlığını MARAŞ 4 yazıtı da doğrular. Ancak MARAŞ 4 yazıtında büyük büyük dedesi Muwizi ile babası Muwatalli arasında yer alan dedesinden bahsetmez; MARAŞ 1 yazıtında bu kralı I. Halparuntiya olarak görmekteyiz. MARAŞ 4 yazıtında Kral I. Halparuntiya'nın isminin geçmemesi ya yanlışlıkla yapılmıştı ya da o II. Halparuntiya gözünde meşru olmayan bir kraldı. İsminin *yak.* yarım yüzyıl sonra MARAŞ 1'de ortaya çıkması,

³⁶ Bryce, op. cit., p. 128.

³⁷ Ibid.

kralın meşru olmama ihtimalini zayıflatmaktadır. Orthmann'ın sınıflandırmasına göre ise bu yazıt, *Sph.* II/IIIa grubuna girer ve MÖ 9. yüzyılın sonu ilâ 8. yüzyılın sonu arasına tarihlendirilir³⁸. Ancak III. Şalmaneser dönemine tarihlenen kaynaklarda ismi geçen, yazıtın sahibi Halparuntiya ve babası Muwatalli, Assur kaynaklarına göre MÖ. 9. yüzyılın ortasına tarihlendirilmektedir³⁹. Bu verilere göre MARAŞ 4 yazıtının tarihlendirmesinde bir çelişki ortaya çıkar⁴⁰.

MARAŞ 8 yazıtı ise Gurgum Krallığı'nın kurucusu kabul edilen I. Larama'ya aittir. Bahsi geçen yazıtlar içerisinde en eski olanıdır. Kral I. Larama, yaptırdığı bu yazıtı babası Muwatalli'yi ve dedesi Astuwaramanza'yı öncülü olarak gösterip, kendini tanıtarak başlar. Kral Larama yazıtında, MARAŞ 4, MARAŞ 1, MARAŞ 16 yazıtlarındaki hükümdarların aksine, kendinden 'Gurgum Kralı' olarak bahsetmez; kendisine karşı daha yalın bir üslup kullanır (bkz.: 4.1.3.1 MARAŞ 8). Aynı ifadeyi daha genç bir buluntu olan MARAŞ 17 yazıtını yaptıran I. Larama'nın oğlu Kral Muwizi'de de görülür. Muwizi'nin yazıtında yine Astuwaramanza ve Muwatalli'yi görmekteyiz; bu kişiler muhtemelen Tunç Çağı'nın çöküşünü takip eden yeniden inşa döneminde bir kraldan çok, daha küçük bir bölgenin idarecileri olmalıydılar.

Assur ile Aramilerin bölgeye gelişleri, Geç Hitit Krallıkları tarafından dikilen yazıtlardaki Hitit devrinden geleneksel olarak gelen soyağacı yazım tarzında değişikliğe gidilmesine neden olmuştur. Bu iki tehdidin yarattığı değişiklik öncesinde yazıt diktiren bir kral, kendi adının yanında babasının ve bazen de büyükbabasının ismine yer verirken, Assur ve Arami tehdidine karşı kendi meşruiyetlerini sağlamlaştırma çabası nedeniyle, nakledilen nesil sayısı artmaya başlamıştır. MÖ 10. yy.'ın ilk yarısına tarihlenen ve Kral I. Larama'nın diktirdiği MARAŞ 8 yazıtı, aynı Hitit döneminde büyük kralların yaptığı gibi kendi adının yanında babası Muwatalli ile büyükbabası Astuwaramanza'nın adlarını verirken; MÖ 9. yy. ortasına tarihlenen Kral II. Halparuntiya'nın diktirdiği MARAŞ 4'te dört, III. Halparuntiya'nın MÖ 9.

³⁸ Orthmann, op. cit., p. 203-205.

³⁹ *CHLI* I, §IV.2 MARAŞ 4, p. 251.

⁴⁰ *CHLI* I, §IV.2 MARAŞ 4, p. 251.

yy.'ın hemen sonunda yaptırdığı anlaşılan MARAŞ 1 yazıtında ise sekiz nesil geriye gidildiği görülmektedir.⁴¹

Assur Kralı II. Sargon'un en az iki yazıtında Gurgum'dan bahsederken kullandığı “Bit-Pa’alla’nın Ülkesi” ifadesi ve Assur kaynaklarında Larama isminin Palalam olarak geçmesi, ifadedeki Pa’alla kelimesinin Gurgum Krallığı ve ilk kralı I. Larama’yı kast ettiğini düşündürtebilir⁴². Burada geçen *bit* kelimesi Aramice olup, “ev/yurt” anlamına gelmektedir. Ele geçen her yazıtta Luvceyi kullandığını gördüğümüz bu krallığın adının son dönemlerinde Assurlularca Arami merkezlerinininkiler gibi kayıtlara geçmesi de dikkat çekicidir. Luvce isimler kullanan krallar, bölgede artan Arami nüfusunun da etkisiyle sadece siyasi podyumda Luvi geleneğini koruyup, Aramileşmekten çok aslında Arami bir hanedanın yönettiği bir krallık haline mi gelmiştir? Bunu kanıtlayacak verilerimiz olmasa da Sargon'un Gurgum Krallığı'nı Assur'un yasal bir parçası haline getirmeden önce kullandığı Bit-Pa’alla ifadesi, bu durumu azımsanmayacak ölçüde düşündürmektedir.

Şu ana kadar bahsi geçen yazıtlara bakıldığında, dokuz Gurgum kralı tespit edebilmekteyiz. Ancak Hasan Peker, 2018 yılındaki makalesinde MARAŞ 16 yazıtında, iki yeni Gurgum kralının; III. Halparuntiya'nın oğlu Humamita – ki bu isim ilk kez karşımıza çıkmaktadır – ve yazıtın sahibi, III. Halparuntiya'nın torunu III. Larama'nın isimlerini tespit etmiş⁴³ ve bu krallar yerel kaynaklara bakılarak oluşturulan kral listesinde yerlerini almışlardır. Dolayısıyla Luvi Hiyeroglifli Gurgum krali yazıtlarında bilinen son kral III. Larama'dır.

Diğer bir yazılı kaynağımız olan Yeni Assur Dönemi yazıtlarından, III. Şalmaneser döneminde yaptırılan Kurkh Anıtı ve III. Adad-nīrārī dönemine tarihlenen Pazarcık Steli'nde de Gurgum kral isimleri görülür (bkz.: Ekler-Assur Yazıtları). Kurkh Anıtı'nda iki ayrı yerde Gurgum Kralı Muwatalli ve oğlu Halparuntiya Assur'a haraç verenler arasında sayılırlar. Bu krallar; yazıtta yerel kaynaklardakilerden farklı, ancak fonetik olarak benzer olan Mutallu ve Qalparunda şeklinde adlandırılmışlardır.

⁴¹ Dodd, op. cit., pp. 56-59.

⁴² Hawkins 2000, p. 249, R.M. Porter, “Dating the Neo-Hittite Kinglets of Gurgum/Maraş”, **Anatolica**, No. XXIX (2003), p. 8.

⁴³ Denizhanoğulları, Gürüçin, Peker, op. cit., p. 60.

Kral II. Halparuntiya'nın MARAŞ 4 Steli'ni yaptırdığını ve babası Muwatalli'nin de isminin bu stelde geçtiğini bilmekteyiz. PAZARCIK Steli'nde geçen "Palalam oğlu Qalparunda" ifadesindeki Qalparunda ise MARAŞ 1'in sahibi III. Halparuntiya'dır. Aynı zamanda yine yazıtında babasını Larama olarak doğrulayabilmekteyiz⁴⁴. Gurgum krallarından bahsederken isimlerini de veren bu iki yazıt ile yerel kaynaklar karşılaştırıldığında, üç kral ismi eşleşebilmektedir: *Luv.* Muwatalli-Ass. Mutallu; *Luv.* Halparuntiya-Ass. Qalparunda; *Luv.* Larama-Ass. Palalam. Yerel kaynaklarda olmayan ancak III. Tiglat-pileser ve II. Sargon yazıtlarında ise Gurgum Krallığı'nın başında Kral Tarhulara ve oğlu Mutallu'nun bahsi geçer. Bu iki kral, Gurgum Kral Listesi'nin son krallarıdır. Kral Tarhulara, Tiglat-pileser döneminde Assur Devleti'ne haraç vermiştir ki bu durum Sargon döneminde de devam etmiştir.

Kralların sırası dışında, saltanat süreleri ile ilgili kesin ifadeler ortaya koyabilmek ne yazık ki mümkün değildir. Yazıtlardan ortaya çıkan veriler ışığında bazı kralların hangi Assur krallarının saltanatına denk geldiğini söyleyebilmekteyiz. Bunlardan sadece üç sonucu belli bir ölçüde çıkartabilmekteyiz: İlki; sadece Assur kaynaklarında geçen Tarhulara'nın* Tiglat-pileser'in MÖ 745'teki darbesinin yılında tahta çıkmış bile olsa, *Limmu* Listeleri ile Tiglat-pileser ve II. Sargon'un yazıtlarına bakarak 30 yıldan fazla hüküm sürdüğü anlaşılabılır. İkincisi; tezde farklı şekillerde birkaç kez dile getirilmiş olan son Gurgum Kralı Mutallu'nun sadece MÖ 712/711'de tahtta olduğudur. Bu da *Limmu* Listeleri ile II. Sargon yazıtlarıyla doğrulanabilmektedir. Bir üçüncü şey ise, Gurgum'da bir taht değişikliğinin ne zaman olduğunu gösterebilecek bir işarettir: III. Şalmaneser'in Kurkh'ta diktirdiği stelde, MÖ 859-MÖ 853 arasındaki olayları anlatmaktadır. Stelin ön yüzündeki yazıtın 40. ve 93. satırlarında Gurgum Kralı Mutallu'nun, arka yüzdeki yazıtın 83. satırında ise

⁴⁴ Hawkins 2006, p. 401.

* Tarhulara ile ilgili buradaki öngörüler, III. Tiglat-pileser'in saltanatının başındaki II. Sarduri'nin başını çektiği ittifakla yaptığı savaşta kral ile devrilip öldürülmesi II. Sargon'un intikamını almak üzere yola çıkmasına neden olan kralın aynı kişi olması hâlinde geçerlidir. 30 yıllık makul bir saltanat süresi olmasına rağmen, bu süre içinde farklı krallar da bulunabilir. Ancak Assur'un Gurgum'a yönelik politika değiştirmeye ihtiyaç duymaması, en azından Gurgum'un da Assur'a yönelik politikalarında istikrarlı görünümün devamlılığına işaret etmekte, dolayısıyla da bu dönemde tek bir Tarhulara'nın var olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Qalparuda'nın isminin geçmesi, bu birkaç yıllık süre aralığında Gurgum tahtında bir değişiklik olduğunu tek yazıtla bize göstermektedir.

Günümüzde tespit edilmiş toplamda 13 Gurgum kralının bulunması, sayının artmayacağı anlamına gelmeyebilir. Ortalama 25 yıllık saltanat süresi olması hâlinde 300 yılda 12 kralın hüküm sürmesi makul gözükebilir; son kral Mutallu'nun kısa saltanatı bu hesabı da bozmaz. Ancak aynı dönemde II. Aşşurabi'den II. Sargon'a 16 Assur kralı vardır; III. Şalmaneser'den II. Sargon'a giden aşağı yukarı 150 yıllık sürede 9'ar Assur ve Urartu kralı varken, bu sayı tespit edilebilmiş Gurgum kralları için 7'dir. Diğer taraftan, Gurgum'da Tarhulara'nın saltanat süresi içinde Assur'da hüküm süren 3 kral vardır; Urartu'ya bakarsak, bu süre II. Sarduri'nin en azından son 10 yılı, I. Rusa'nın tamamı ve II. Argišti'nin ilk üç yılına denk gelmektedir. Bir kralın saltanatı üç krala denk gelebilmiş olması, başka dönemler için de bunun olabileceği ihtimalini düşündürür. O nedenle; Gurgum kral listesine başka kralların eklenebilmesi elbette ki mümkündür, ancak III. Halparuntiya ile Tarhulara arasındaki büyük boşluğun doldurulması ile birlikte bu ihtimal daha da düşmüştür.

YIL	YAZITLI STEL ¹	GURGUM KRALI ²	ASSUR KRALI	URARTU KRALI
MÖ 1010-1000		Astuwaramanza		
MÖ 1000-990			II. Aššur-rabi (MÖ 1012-972)	
MÖ 990-980		I. Muwatalli		
MÖ 980-970				
MÖ 970-960	MARAŞ 8	I. Larama	II. Aššur-reš-iši (MÖ 972-967)	
MÖ 960-950				
MÖ 950-940			II. Tiglat-pileser (MÖ 967-935)	
MÖ 940-930	MARAŞ 17	Muwizi		
MÖ 930-920			II. Aššur-dan (MÖ 935-912)	
MÖ 920-910				
MÖ 910-900	HACİBEBEKLİ	I. Halparuntiya	II. Adad-nīrarī (MÖ 911-891)	
MÖ 900-890	KARABURÇLU		II. Tukulti-ninurta (MÖ 891-884)	
MÖ 890-880	MARAŞ 12	II. Muwatalli/Mutalli		
MÖ 880-870	MARAŞ 2		II. Aššurnasirpal (MÖ 884-859)	
MÖ 870-860				
MÖ 860-850	MARAŞ 4	II. Halparuntiya/Qalparunda		
MÖ 850-840	MARAŞ 13		III. Šalmaneser (MÖ 859-824)	Arame (MÖ 858-844)
MÖ 840-830	İSKENDERUN	II. Larama/Palalam		Lutipri (MÖ 844-834)
MÖ 830-820				I. Sarduri (MÖ 834-828)
MÖ 820-810	MARAŞ 1	III. Halparuntiya/Qalparunda	V. Šamši-Adad (MÖ 824-811)	Išpuini (MÖ 828-810)
MÖ 810-800	MARAŞ 15			
MÖ 800-790	MARAŞ 3			
MÖ 790-780	MARAŞ 5	Humamita	III. Adad-nīrarī (MÖ 811-783)	Menua (MÖ 810-785)
MÖ 780-770	MARAŞ 9		IV. Šalmaneser (MÖ 783-773)	
MÖ 770-760	MARAŞ 16	III. Larama	III. Aššur-dan (MÖ 772-755)	I. Argišti (MÖ 785-763)

¹ Yazıtların yerleştirildiği tarih aralıkları yaklaşıktır. Kalın harflerle yazılmış yazıtlarla krallar eşlenmiştir; bunun dışında denk gelen kral ve yazıtlarda kesinlik yoktur.

² Ahmet Denizhanoğulları, Mehmet Güriçin, Hasan Peker, “Kahramanmaraş’tan Hiyeroglif Luvce Yeni Bir Stel: Maraş 17”, **TÜBA-AR 22/2018**, p. 61.

MÖ 760-750	KÜRTÜL MARAŞ 14	Tarhulara III. Muwatalli/Mutallu	V. Aşşur-nīrarī (MÖ 755-745)	II. Sarduri (MÖ 763-735) I. Rusa (MÖ 735-714) II. Argišti (MÖ 714-680)
MÖ 750-740			III. Tiglat-pileser (MÖ 745-727)	
MÖ 740-730			V. Šalmaneser (MÖ 727-722)	
MÖ 730-720			II. Sargon (MÖ 722-705)	
MÖ 720-710				
MÖ 710-700				

Tablo 1. Luvicede Hiyeroglifli Maraş Stelleri ile Karşılaştırmalı Gurgum, Assur ve Urartu Kralı Listesi³.

³ MARAŞ 6, MARAŞ 10 ve MARAŞ 11 tarihlendirilemediği için listede yer almamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GURGUM VE YAZITLAR

Gurgum'a ilişkin yazıtları; Maraş ve çevresinde bulunmuş Gurgum ile ilgili Luvice yazıtlar ile Gurgum'dan bahseden Assurca yazıtlar olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür.

3.1.Luvice Yazıtlar

Günümüze kadar Maraş ve çevresinde Gurgum ile ilişkilendirilen 21 Luvice yazıtlı stel bulunmuştur. Bu yazıtların tamamı Anadolu Hiyeroglifleri diye de bilinen MÖ II. Binyıldan beri kullanılan Luvi Hiyeroglifleri ile yazılmıştır. Yazıtların hiçbiri *in situ* bulunmamıştır. Günümüzde başta Kahramanmaraş ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri olmak üzere yurtiçindeki birtakım müzelerle, Louvre, Metropolitan ve Hermitage gibi dünyanın en büyük ve prestijli müzelerinin koleksiyonlarında yer almakta ve sergilenmektedir. Bu yazıtlardan MARAŞ 1, MARAŞ 4, MARAŞ 8, MARAŞ 16 ve MARAŞ 17 yazıtları Gurgum kronolojisi ve kral listesi oluşturulabilmesi konusunda çok önemli birinci derece kaynaklar olmaları nedeniyle öne çıkmaktadır.

3.1.1. Bulundukları Müzelere Göre Luvice Yazıtlar

Gurgum ile ilişkilendirilen Luvice yazıtlar dünya çapında yedi müzeye yayılmıştır. Aşağıdaki liste, hangi yazıtın hangi müzede olduğunu göstermektedir:

<u>YAZITIN BULUNDUĞU MÜZE</u>	<u>YAZIT</u>
Eski Şark Eserleri Müzesi, İstanbul, Türkiye	İSKENDERUN
	KARABURÇLU
	MARAŞ 1
	MARAŞ 2
	MARAŞ 4
Kahramanmaraş Müzesi, Kahramanmaraş, Türkiye	MARAŞ 5
	KÜRTÜL
	MARAŞ 12
	MARAŞ 13
	MARAŞ 14
	MARAŞ 15
	MARAŞ 16
	MARAŞ 17
	HACİBEBEKLİ

Adana Müzesi, Adana, Türkiye	MARAŞ 10
Musée du Louvre, Paris, Fransa	MARAŞ 11
Hermitage Müzesi, St. Petersburg, Rusya	MARAŞ 9
Metropolitan Museum of Art, New York, ABD	MARAŞ 6
	MARAŞ 7
	MARAŞ 8
Vorderasiatisches Museum, Berlin, Almanya	MARAŞ 3

Tablo 2. Bulundukları müzelere göre Luvise yazıtlar

3.1.2. Kronolojik Sıraya Göre Yazıtlar

Luvise Gurgum Yazıtlarını net tarihlerle kronolojik bir sıraya koymak mümkün olamamaktadır. MARAŞ 6, 10, 11 yazıtları tarihlenemezken, en erken tarihli Gurgum yazıtı MÖ 9. yüzyılın başına tarihlenen MARAŞ 8, en geç tarihli yazıtı ise MÖ 8. yüzyıla ya da sonrasına tarihlenen MARAŞ 14 yazıtıdır.

<u>YAZITIN DİKİLDİĞİ TARİH</u>	<u>YAZIT ADI</u>
MÖ 10. yüzyıl başı	MARAŞ 8
MÖ 10. yüzyıl sonu	MARAŞ 17
MÖ 9. yüzyıl başı *	HACİBEKLİ
MÖ 9. yüzyıl başı *	KARABURÇLU
MÖ 9. yüzyıl başı *	MARAŞ 12
MÖ 9. yüzyıl ortası	MARAŞ 4
MÖ 9. yüzyıl	MARAŞ 13
MÖ 9. yüzyıl sonu	İSKENDERUN
MÖ 9. yüzyıl sonu	MARAŞ 1
MÖ 9. yüzyıl başı */sonu **	MARAŞ 2
MÖ 9. yüzyıl sonu	MARAŞ 7
MÖ 9. yüzyıl sonu	MARAŞ 15
MÖ 8. yüzyıl (?)	MARAŞ 3
MÖ 9. ya da 8. yüzyıl	MARAŞ 5
MÖ 8. yüzyıl ortası	MARAŞ 16
MÖ 8. yüzyıl ikinci yarısı */MÖ 790-770***	MARAŞ 9

* Orthmann'a göre.

** Hawkins'e göre.

*** Genge'ye göre.

MÖ 8. yüzyıl sonu	KÜRTÜL
MÖ 8. yüzyıl veya sonrası (?)	MARAŞ 14
Tarihlendirilemiyor	MARAŞ 6
Tarihlendirilemiyor	MARAŞ 10
Tarihlendirilemiyor	MARAŞ 11

Tablo 3. Kronolojik sıraya göre Luvise yazıtlar

3.1.3. Yazıtlar

3.1.3.1.MARAŞ 8¹

Orthmann sınıflandırmasıyla Maraş I biçem grubunda yer alan Maraş B/16² adıyla literatürde geçen ve günümüzde New York Metropolitan Müzesi'nde bulunan stel, ilk olarak 1882 yılında Puchstein tarafından Adana yolu üzerindeki bir Maraş mezarlığında görülmüş, aynı yıl H. Marsten'in mülkiyetine geçmiştir. 1897'de Peiser eseri muhtemelen hatalı bir biçimde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde gördüğünü söylemekte ve MARAŞ 8'i MARAŞ 2 ile karıştırmaktadır. 1890'da ilk kez Metropolitan Müzesi koleksiyonunda olduğu kayıtlara geçmiştir.

110 cm. yüksekliğinde, 58 cm. genişliğindeki yazıtın harf yükseliği yak. 15 cm.'dir. Stel, üç yerinden kırılmış olup, restore edilmiştir. Yüzü sola bakan, ayakta duran ve elinde asa tutan bir yönetici tasviri bulunur. 7 satırdan oluşan yazıttan anlaşıldığı üzere, bu kral Gurgum'un bilinen ilk kralı I. Larama'dır. Sözlerine başlarken, kendi isminin yanında babasının (I. Muwatalli) ve dedesinin (Astuwaramanza) de ismini vermesiyle, kendinden önceki Gurgum yöneticileri hakkında da bilgi sahibi oluyoruz. Yazıtta Gurgum'un nehir kıyısındaki bir yerleşiminin saldırıya uğradığını, bunun üzerine bölgeye giderek boşaltılmış ambarlarını doldurarak ve yok edilmiş bağlarını yeniden kurarak ihya ettiğini anlatmaktadır. Yazıtın ilgili kısmı kırık olduğundan, bu saldırıyı kimin yaptığını öğrenememekteyiz. Gurgum'u çevreleyen bir Geç Hitit ya da Arami Krallığı bu saldırıyı gerçekleştirmiş olabilir. Bahsedilen nehir eğer Aksu Nehri ise ve her ne kadar

¹ CHLI I, §IV.1.MARAŞ 8, pp. 252-253.

² Orthmann, Winfried, *Untersuchungen zur Späthethitischen Kunst – Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde Band 8*, Bonn: Habelt, 1971, p. 85.

in situ bulunmamışsa da, dikildiği yere yakın bir yerde ele geçirildiyse, bu krallıklar Que ya da Hılakku olabilir.

III. Halpurantiya'nın diktirdiği MARAŞ 1 stelinden, onun MÖ 9. yüzyılın sonunda dikildiği; bu stelde bahsedilen I. Larama ile arasında 6 nesil olması nedeniyle, aralarındaki zaman farkının yak. 150-180 yıl arasında olduğu düşünüldüğünde, MARAŞ 8 stelinin yak. MÖ 10. yüzyılın başına tarihlenmesi mümkündür.

Yazıt metni ve transliterasyonu aşağıdaki gibidir:³

1. *Ben Larama, Astuwaramanza'nın torunu, Muwatalli'nin oğluyum.*
2. *Nehir- topraklarımdaki ev[ler?...] yandığında(?),*
3. *ve ... Gurgum nehir-topraklarındaki yıkımı, bulduğumda(?) geçmesine sebep oldum(?) PIHA'yı(?) ve ...-tım [...].*
4. *Şehir için üzüm-bağları(?) ektim..., Ambarları doldurdum(?) tahıl ambarları, ve burada(?) tanrılara nehre ileri ...-tım, ve ...-tım ...*
5. *Ben HWIRUHATAZA'yı (-)PUTI-tım, bu geçit ... (Her kim ki) adımı silecekse,*
6. *kralsa, krallığından(?) vazgeçsin, bölge beyiyse gücünden vazgeçsin,*
7. *ve ... kendi (?) başı, evi, karısı, çocuğu [...]*

1. §1 EGO-mi-i-'¹la+ra/i+a-ma-sa á-sa-tu-[wa/i]+ra/i-ma-za-si
|INFANS.NEPOS [mu]-wa/i-ta-li-si [|INF]ANS-[mu]-wa/i-za-sa||
2. §2 wa/i-tá-'²ku-ma-na mi-[ia²ti²]-i |FLUMEN.REGIO-ia-ti-i||DOMUS-
na-x[...] ARHA (FLAMMAE(?))la/i/u-x(-x?)
3. §3 |ta²-pa-wa/i|| ku+ra/i-ku-ma-na(URBS) |FLUMEN.REGIO-ti-na
(“VACUUS”)ta-ni-ti-i² -na wa/i-mi-LITUUS-ha
- §4 a-wa/i pi-ha-ia hi²-nu-ha
- §5 x-pa²-wa/i² x-wa/i ... [...] ARHA |x (-)tu²+ra/i-pa²-ha
4. §6 wa/i-tá-'|URBS+MI(-ni²)|| wa/i-tá²-mu²-za|(VITIS)tu wa/i-ri+i-ta²
|PRAE-i (PONERE)tu-wa/i-ha
- §7 |(*255)ka-la/i/u-na-[wa/i²] |(*255)ka-la/i/u-na x-ta|(X)su-wa/i-ha
- §8 zi-pa-wa/i|FLUMEN-pi |ARHA PES₂(-)za-na-ha DEUS-[ni²]-zi
- §9 á-na²-pa-wa/i-ta|sa²-x+ra/i-ha ||
5. §10 a-wa/i |x² HWI-ru-ha-ta-za |x(-)pu-ti-ha
- §11 a-wa/i(-)ta(-)ia za |PORTA x x x ia x x [...]a²-wa/i-ta+ra/i-'
- §12 |á-ma-za-wa/i-[ta²-']á-[ta₅-ma]-za |REL-i-sa |ARHA |MALLEUS-

³ CHLI I, §IV.1. MARAŞ 8, p. 253.

- x+ra/i-i
6. §13 wa/i-sa-’ REX-ti-i-sa || REL+ra/i-i
 §14 a-wa/i REX-hu-ti-na(?) za-si²(?) |INFRA-ta (PONERE)tu-wa/i-tu
 §15 REL-sa-pa-wa/i-sa-’ |REGIO-ni-ia-si-sa |DOMINUS-ia-sa
 §16 [a]-wa/i |x[... s]á-la-ha-za INFRA-ta (PONERE)tu-wa/i-tu
 7. §17 |x-pa-wa/i á||-p[a²...] |CAPUT-[ti-na] |x-’|DOMUS |...
 FEMINA²-ti-[...] |INFANS-mu²-[...]-za²[...]

3.1.3.2.MARAŞ 17⁴

Kahramanmaraş’ın Onikişubat İlçesi’nde 2017 yılında, diğer birçok bulunan yazıtta olduğu gibi bir çalışma esnasında bulunmuştur.

127 cm. yüksekliğinde, 40 cm. genişliğindeki krali yazıtlı stelin; bir yüzünde sağa doğru bakan, elinde gerilmiş yay tutan bir erkek figürü tasvir edilmiştir. Av sahnesinin tasvir edildiği stelin arka yüzünde ise fazlasıyla aşınmış bir yazıt bulunmaktadır. Altı satırı okunabilen yazıtın, MARAŞ 1 ve MARAŞ 4 yazıtlarında ismi geçen ve kral listesinde dördüncü sırada yer alan MÖ 10. yüzyılın ikinci yarısında hüküm sürmüş Kral Muwizi’ye ait olduğu anlaşılmaktadır⁵. MARAŞ 1, MARAŞ 4 ve MARAŞ 8’de olduğu gibi bir soyağacı ile başlamaktadır.

Yazıt metni ve transliterasyonu aşağıdaki gibidir:⁶

1. *Ben Muwizi, Larama’nın oğlu, Muwatattali’nin torunu*
2. *Astuwaramanza’nın torunun oğlu*

3.1.3.3.HACİBEBEKLİ⁷

1932’den beri Adana Müzesi’nde bulunan bazalt stel, 1911 yılında Garstang ve Wilkin tarafından Sakçagözü ve Maraş arasında kalan Hacıbebekli Köyü’nde bulunmuştur. Ancak asıl buluntu yerinin, 1 km. kuzeydoğuda yer alan Çoban Höyük olduğu iddia edilmiştir.

⁴ A. Dezinhanogulları, M. Gürçin, H. Peker, pp. 59-60.

⁵ Ibid., p. 59.

⁶ Ibid.

⁷ *CHLI* I, §IV.15. HACİBEBEKLİ, p. 277.

119 cm. yüksekliğinde, 65 cm. genişliğindeki üst kısmı yuvarlak stelin arka tarafında yer alan yazıtın detayları net değildir, dolayısıyla okunamamaktadır. Ön yüzünde ise boynuzlu başlığın tanındığımız yüzü sağ tarafa dönük bir tanrı figürü yer almaktadır. Tanrının bir elinde dağ tavşanı bulunduğu sanılmakta; ancak bu tavşan figürünün baş kısmı stelin kırık sağ alt kısmına denk geldiği için detaylar belirsizdir. Bunun dışında stelde tanrının başının hemen üstünde yer alan kanatlı Güneş Kursu ve tanrının bir hayvan üzerinde durduğu da göze çarpmaktadır⁸.

3.1.3.4.KARABURÇLU⁹

İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde bulunan mezar steli, 1888 yılında Zincirli'nin 5 km. kuzeyinde yer alan Karaburçlu Köyü'nde Luschan tarafından, yüzeyde bulunmuştur.

108 cm. yüksekliğinde 90 cm. genişliğindeki stelin, yazıtlı kısmı çok zor okunabilmektedir. Her ne kadar 4 satırından kısımlar okunabilse de, bunların çok küçük parçalar halinde olması, yazıt içeriğini belirsizleştirmektedir. Ön kısmında yer alan çarık benzeri ayakkabılar giymiş iki figür çapraz ayaklı bir masada kurulu bir sofrada karşılıklı oturmuş ve kadeh kaldırmış vaziyette tasvir edilmiştir. Döneme bakıldığında bir stel yaptırmanın pahalıya mal olduğu düşünüldüğünde kişilerin kraliyet ailesinden olmasa bile, içinde yaşadıkları toplumun üst kademelerinde yer alan varlıklı/saygın kişiler olduğunu söyleyebiliriz. Şeklen stelin alt kısmında yer alan çıkıntının varlığı, bunun bir yere yerleştirilmek için hazırlandığı izlenimini uyandırmakta; Sam'al/Zincirli'de 2008 yılındaki kazılarda ortaya çıkarılmış Katumuwa Steli'ne sahne ve biçim olarak benzemesi nedeniyle, Karaburçlu Steli'nin de bir mezar steli olduğu anlaşılmaktadır.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:¹⁰

... ile oturdum ...

... onun/onların düşme(si/leri)ne(?) izin verme.

⁸ CHLI I, §IV.15. HACİBEBEKLİ, p. 277.

⁹ CHLI I, §IV.13.KARABURÇLU, p. 276.

¹⁰ Ibid.

- Sat. 1. ... za(-)sa ...
Sat. 2. (tanımlanabilen işaret yok)
Sat. 3. ... -ti[CUM²]-ni (SOLIUM)i-sâ-nî-wa/i-ha||
Sat. 4. ... |ni-i |INFRA²-ta² |PES-wa/i-t[i²...]

3.1.3.5.MARAŞ 12¹¹

Ortmann'ın sınıflandırmasına göre Maraş I biçem grubuna giren ve Maraş A/2 olarak da bilinen¹², Maraş Müzesi'nde bulunan mezar steli, Kahramanmaraş'ın bir semti olan Yörükselim'deki özel bir mülkteki bahçede toprak altında bulunmuştur ve 1963 yılında müzeye verilmiştir.

Yüksekliği 90 cm. olan bazalt stelin, üstü kısmı kırıktır ve bu kırık olan kısımda sadece üç işaret görülebilmektedir, ancak ne yazık ki okunamamaktadır. Kabartmaların olduğu sahne mezar steli olduğu düşünülen tipteki stellerde görmeye alışık olduğumuz sahneler benzemektedir: İki figür çapraz ayaklı bir yemek masanın etrafında, karşılıklı kadeh kaldırarak oturmaktadır. Sol tarafta elinde asası olan sakallı bir erkek figürü bulunurken, karşısında ise kabartmanın sağ üst köşesi kırık olmasına rağmen kıyafetlerinden kadın olduğu anlaşılan bir figür bulunmaktadır. Kadın figür ise sol elinde bir öreke tutmaktadır. Sağ elinde ise ne olduğu kırık kısımda kaldığı için bilinmemektedir. Figürlerin ayakları doğrudan zemine temas etmemekte; ayaklarının altında bir basamak yer almaktadır. Ayrıca bu sahnede alt kısmının ortasında eşek figürü de dikkati çeker.

Yazıt metni ve transliterasyonu aşağıdaki gibidir:¹³

x-x-sa (okunamıyor)

x-x-sa

¹¹ CHLI I, §IV.12.MARAŞ 12, p. 275.

¹² Orthmann, p. 89.

¹³ CHLI I, §IV.12.MARAŞ 12, p. 275.

3.1.3.6.MARAŞ 4¹⁴

MARAŞ 4 olarak adlandırılan yazıtlı krali heykel parçası, bugün İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir. Eser 1906'da Brunnemann adlı bir rahip tarafından, yalak olarak kullanıldığı sırada Maraş höyükte bulunmuş, aynı yıl İstanbul'a gelmiştir.

Yak. 66 cm. yüksekliğinde, 54 cm. genişliğindeki yazıtın harf yüksekliği bir yüzünde 14 cm., diğer yüzünde ise 8-10 cm. arasında değişmektedir. Yazıtlı heykel parçası, Zincirli ve Karkamış'ta bulunan yazıtsız heykel tipleriyle benzerlik göstermektedir. Belki de asıl yapıldığı sırada üst kısmında yuvarlak bir podiyumu olan çift aslanlı bir kaide üstünde durmaktaydı. Heykelin korunabilen kısmında, belden neredeyse ayak bileklerine kadar uzun etekle resmedilmiş figürün kemer detayları ve kılıcı da görülmektedir. 6 satırdan oluşan yazıtın en son satırı fazlasıyla aşındığı için sadece birkaç işareti okunabilmekteyken, geri kalanı oldukça iyi korunmuştur.

MARAŞ 8 ve MARAŞ 1 gibi, Gurgum kral silsilesi vermesi bakımından önemlidir. Yazıtın ilk satırında kendisini "yönetici Muwatalli'nin oğlu Gurgum Kralı Halparuntiya" olarak tanıtır. Yazıt, genel olarak kralın başarılarından bahsederken atalarına da değinir: Üçüncü satırda babası ve büyükbabasından isim vermeden söz ederken, dördüncü satıra geldiğimizde tekrardan babası Muwatalli'nin ismi geçer; ancak dedesine bu satırda hiç değinmeden, isim bile vermeden, büyük büyükbabası Muwizi'nin ismi geçmektedir. Dedesinin ismini vermemiştir. Ancak, söz edilmeyen bu kral, MARAŞ 1'deki liste dikkate alındığında I. Halparuntiya olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı yıl içinde Hirika ve Iluwasi şehirlerine saldırmıştır. Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla babası ve dedesi de buralara saldırmış, ancak bunu kendisi başarabilmiştir. Bunu yaparak atalarını da onurlandığını anlatır.

Maraş çevresinde Halparuntiya'nın uzak dağ diye tanımlayabileceği tipteki en dikkat çekici yükseltiler, etrafı ovalarla kaplı olan kentin batısında yer almaktadır. Aksu Nehri'nin bir kısmı ve Ceyhan Nehri de şehrin batısından geçmektedir. Eğer

¹⁴ CHLI I, §IV.2.MARAŞ 4, pp. 255-256.

daha önce de söz ettiğimiz MARAŞ 8 yazıtının, dikildiği yerin yakınında bulunduğu tezi doğruysa, o yazıttan da anlaşılığı kadarıyla aralarında anlaşmazlıklar olan Maraş'ın batı/güneybatısındaki bu devlet Hirika da olabilir. Hirika diye kastedilen yerin neresi olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu tezler yanında ismindeki ses benzerliği ve metnin içinde dağlık bir bölgeden geçerek ulaşılan bir yer diye Hirika ülkesiden söz edilmesi, buranın, Klasik Dönemde Dağlık Kilikya/Cilicia Trachea diye adlandırılan Hılakku olduğu iddiasını güçlendirmektedir. Coğrafi veriler ve MARAŞ 8 yazıtında bahsedilen Gurgum'a yapılan saldırıya rağmen, Hawkins konuya şüpheyile yaklaşmakta, bunu da Hirika ifadesinin başka kaynaklarda da geçmesi gerektiğine bağlamaktadır¹⁵. Bununla birlikte Halparuntiya'nın Illuwasi'ye yaptıkları, tam anlamıyla Assur standartlarında olduğu da söylenebilir. Hawkins'in III. Şalmaneser'in düzenlediği sefer sırasında Que ve Hılakku ile savaştığını, hatta Halparuntiya'nın bu sefere bile katılmış olabileceğini söylemektedir¹⁶. Bu da pekâlâ mümkündür; babası Muwatalli öldükten kısa süre sonra haraç veren krallar içinde Qalparunda şeklinde sayılması, Assur'un tarafında olduğunu göstermektedir.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:¹⁷

1. *Ben hükümdar Halparuntiya, Gurgum Kralı, hükümdar Muwatalli'nin oğlu. Hirika şehrini vurduğum senede,*
2. *o yıl UPATİTASIS Tarhunza'yı oturttum. Iluwasi şehrini ele geçirdim, ve ben ...tım uzak Atursaliyanza Dağını(?), ve ben Hirika topraklarını TARPA-tım*
3. *ve bizim için iki ülkeyi (-) HALA yapmadım. Babam ve dedeme yetki verilmişti, ama ne baba(m) ne dede(m) "kendilerine izin verdiler",*
4. *ama ben Halparuntiya "kendime izin verdim", Muwatalli'nin oğlu, Muwizi'nin büyük-torunu. Baba(m)ı, dedemi, büyük dedemi ve atamı (?) gururlandırdım.*
5. *Iluwasi şehrini ele geçirdiğimde, erkekler(in) ayaklarını kestim, ama çocukları bizim için hadım ettim, ve böylece kendi imajımı yücelttim. Ama ortaya çıktım, (ve) tahtımda kendim [Oturttum ...*

¹⁵ CHLI I, §IV.2.MARAŞ 4, p. 257.

¹⁶ CHLI I, §IV.2.MARAŞ 4, p. 257.

¹⁷ CHLI I, §IV.2.MARAŞ 4, pp. 256-257.

3.1.3.7.MARAŞ 13¹⁸

Maraş Müzesi'nde bulunan yazıtlı erkek heykelinin nerede ve ne zaman bulunduğu dair bilgi yoktur.

Bazalt olan heykelin baş kısmı kırık, ayakta dururken, ayağa kadar uzanan uzun bir elbise giymiş halde ve ellerini göbek bölgesinde kavuşturmuş olarak betimlenmiştir. Heykelin aşınma nedeniyle detayları net olarak seçilemese de, sol tarafında yer alan kılıç görülmektedir. Heykelin sağ alt köşesinde, aşınmalara rağmen 3 satır hiyeroglif yazısı görülebilmektedir; anlam bütünlüğü sağlanamaz. MÖ 9. yüzyıla tarihlenir.

Yazıt metni ve transliterasyonu aşağıdaki gibidir:¹⁹

Ben [...

...] ... Alıp götürdüm, ve bu [...

Sat. 1. EGO [

Sat. 2-3. ...p]a² SUPER² x-wa/i²-||ta |ARHA (-x) la-ha | za-pa-wa/i

3.1.3.8.İSKENDERUN²⁰

İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde bulunan yazıt parçası, Ménant'ın, yazıtı ilk kez 1890'da yayınlanmasından anlaşıldığı üzere, bu tarihten önce bulunmuş olmalıdır; ancak yazıt parçası buluntu yeri belirtilmeden, dönemin İskenderun kaymakamı tarafından İstanbul'a gönderilmiştir.

35 cm. yüksekliğinde, 22 cm. genişliğinde ve *cursive* formda yazılmış hiyeroglif karakterlerin yüksekliği yaklaşık 8 cm.'dir. Yazıt parçasının baş kısmının kırık olmasına rağmen, iyi durumdadır ve 7 satırı okunabilmektedir; 6. satırda geçen Larama ismi Gurgum Krallarından biridir. MARAŞ 1 yazıtını yapan usta ile İSKENDERUN yazıtını yapan ustanın, yazıtların üsluplarının benzer olması nedeniyle, aynı kişi olma ihtimali yüksektir. MARAŞ 1 yazıtındaki soyağacına

¹⁸ CHLI I, §IV.14.MARAŞ 13, pp. 276-277.

¹⁹ CHLI I, §IV.14.MARAŞ 13, p. 277.

²⁰ CHLI I, §IV.3.İSKENDERUN, p. 259.

bakarak, bu yazıtta geçen kralın II. Larama olduğu düşünülmektedir ve bu nedenle MÖ 9. yüzyıla tarihlenmektedir.

Baş kısmı olmadığı için nasıl başladığı bilinmeyen yazıt metni, Kral Larama tarafından bir tahıl ambarının tahsis edilmesini ve buraya değirmen taşı sağlamasını anlatmaktadır. Yazıt, değirmen taşının ve tahıl ambarının tahsisinden sonra, söz konusu ambarın doldurulmasından bahsetmekte, tüm bunların kimin adına yapıldığını belirttikten sonra, bu tip metinlere özgü bir biçimde, ambara zarar vereceklerin tanrıların gazabına uğraması lanetiyle sona ermektedir. Yazıtın baş kısmının olmaması, bu tip yazıt metinlerinde sıkça rastlanan muhtemel bir soyağacı bilgisinin günümüze ulaşamamasına neden olmuş olabilir.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:²¹

1. ...
2. *Değirmen taşı(?) (olarak) temin ettim(?) ve çünkü bunlar elime geçti.*
3. *Bu ambarı getirdim, ve içine dört bin*
4. *Dört yüz, zipatani-ölçüsüne(?) göre getirdim. (Her) kim ki ... (onu/onları),*
“Larama’nın adını... alma, (ya da) tanrılar seni yargılayacak!”

1. ... || ...]
2. §1 (B) | wa/i-na *179.SCALPRUM-na (“*69”)tara/i-wa/i-i-ha
\$2 (A) | (“POST”)á-pa-pa-wa/i-mu-ta |² REL-za | (“PES”)á-wa/i-tà
3. \$3 | a-wa/i |za ||-naⁱ (“*255”)ka-ru-na-na (“CAPERE”)u-pa-haⁱ
\$4 wa/i-tu-u-(B)taⁱ 4xMILLE 4xCENTUM a-ta (“CAPERE”)||
4. u-pa-ha |zi-i-na (“*256”)zi-pa-ta-na-ti
- \$5 (A)“MANUS”-ru-ti-pa-wa/i-ta |REL-sa
5. \$6 za-pa-wa/i ¹la+ra/i+a-ma || (B) |á-ta₅-ma-za |ni-sa | wa/i-na-(A)ha
|la-si
- \$7 |wa/i-tu-ta DEUS²¹-ni-zi LIS-za(?)

²¹ CHLI I, §IV.3.İSKENDERUN, p. 259.

3.1.3.9.MARAŞ 1²²

Orthmann sınıflandırmasında Maraş B/1 diye kayıtlara geçmiş olan²³ MARAŞ 1 yazıtı, İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde yer alan bir kapı arslanı ortostatıdır. Maraş Kalesi kapısının orada, Humann ve Puchstein tarafından yazısız bir aslan (Orthmann'ın Maraş B/2'si) ortostatı ile birlikte ilk kez kayıtlara geçirilmiş ve yine aynı kaynağa göre 1884'te İstanbul'a getirilerek Müze'nin koleksiyonuna katılmıştır.

41 cm. yüksekliğinde, 73 cm. uzunluğunda iyi durumdaki kapı ortostatının baş çevresi hariç vücudunun ön ve bir yan yüzü hiyeroglif yazıt ile kaplıdır. 7 satırlık bir yazıtla kaplı yan yüzde aslan yelesinin olduğu hizada boynunda, Luvicede 'ben' anlamına gelen *amu* hiyeroglif işareti bir aslan figürü üzerine yerleştirilmiş halde göze çarpar. Buradan yola çıkarak, heykele baktığımızda sırt kısmında bulunan düzlük, bunun bir kapıya yerleştirilmek üzere yapıldığını göstermektedir.

Yazıttan anlaşıldığına göre, ortostatı yaptıran kişi Gurgum Kralı III. Halparuntiya'dır ve birden üçüncü satıra kadar olan kısmında uzun bir aile şeceresi vermektedir; kendi ve öncesindeki altıncı nesle kadar Gurgum krallarını öğrenebilmekteyiz. Burada geçen bazı kralları da MARAŞ 8 ve MARAŞ 4'te de karşılaştırma yaparak varlıklarını doğrulayabilmekteyiz. Şecere dışında Kral Halparuntiya'yı öven sözler ve icraatları hakkında bilgilerden oluşan kısımlar bulunur.

Halparuntiya'nın adına aynı zamanda Assur Kralı III. Adad-nīrārī'nin MÖ 805'te yaptırdığı Pazarcık Steli'nde de rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu stel de MÖ 9. yüzyılın sonuna tarihlenmektedir.

Yazıt metni transliterasyonu aşağıdaki gibidir:²⁴

1. *Ben hükümdar Halparuntiya, Gurgum Kralı, yönetici Larama'nın oğlu,*
2. *kahraman Halparuntiya'nın torunu, cesur Muwatalli'nin torunun oğlu,*
hükümdar Halparuntiya'nın torununun torunu,
3. *kahraman Muwizi'nin torununun torununun oğlu, yönetici Larama'nın soyundan,*

²² CHLI I, §IV.4.MARAŞ 1, pp. 261-262.

²³ Orthmann, op. cit., p. 89.

²⁴ CHLI I, §IV.4.MARAŞ 1, pp. 262-263.

4. *tanrılar tarafından sevilen kral, insanlar tarafından bilinen, ünü aşmış, sevilen, ulu, tatmin eden(?), bal gibi kral. Beni babamı tanrılar sevdi, ve beni babamın tahtına oturttu.*
5. *Tarhunza'nın ve Ea'nın izniyle harap (yerleri) düzelttim ve köylere(?) yardım ettim(?). Beni tanrılar [...]tis Duruşma ve IPA'dan Runtiyas hükümdar yaptı, ve ben (benim) adaletimle onlar ...tı... ve benim için bu ... [...*
6. *[...] ...yerde ben...tım, benden önce ... getirdiler. Ama IPA'dan Runtiyas bana ne tür vahşi hayvan getirdi*
7. *atalarım [...*

1. §1a EGO-wa/i-mi-i ¹TONITRUS.HALPA-pa-ru-ti-i-ia-sa
|("IUDEX")tara/i-wa/i-ni-sà |ku+ra/i-ku-ma-wa/i-ni-i-sà
(URBS) REX-ti-i-sa
b ¹la+ra/i+a-ma-si-i-sa |LEPUS+ra/i-ia-li-i-sa |INFANS-mu-
wa/i-za-sà
2. c ¹TONITRUS.HALPA-pa-ru-ti-i-ia-sà ||HEROS-li-sa |(INFANS.
NEPOS)ha-ma-si-sá-'
d mu-wa/i-ta-li-si-sà |("SCALPRUM+RA/I.LA/I/U")wa/i+ra/i-
pa-li-sa |(INFANS.NEPOS)ha-ma-su-ka-la-sá
e ¹TONITRUS.HALPA-pa-CERVUS₂-ti-ia-si-sà
3. f ¹mu-wa/i-zi-si HEROS-li-sà |(INFANS)na-wa/i-na-wa/i-sa
g ¹la+ra/i+a-ma-si-i-sá" |LEPUS+ra/i-ia-li-i-sa |(INFANS)ha+ra/i-
tu-sá
h DEUS-na-ti (LITUUS)á-za-mi-sà CAPUT-ta-ti [LITUUS]
4. i (LITUUS)á-za-mi-sa |FINES-ha-ti || AUDIRE-mi-sà REX-ti-sá
(LITUUS)á-za-mi-sa |(BONUS)u-li-ia-mi-sà |("PANIS.SCUT-
ELLA")mu-sa²-nu-wa/i-ti-sá ("PANIS")ma-li[ri+i]-mi-i-sá
REX-ti-sá
§2 wa/i-mu |á-mi-i-zi |tá-ti-zi DEUS-ni-zi-i |(LITUUS)á-za-ta
§3 wa/i-mu-ta |á-mi |tá-ti-i |(THRONUS)i-sà-tara/i-ti-i (SOLIUM)
i-sà-nu-wa/i-ta
5. §4 |a-wa/i|("VACUUS")ta-na-ta- ' ("SOLIUM")i-sa-||nu-wa/i-ha
§5 "SOLIUM"(-)x-ma-ma-pa-wa/i BONUS(-)u-su-tara/i-ha
(DEUS)TONITRUS-hu-ta-sá-ti-i (DEUS)i-ia-sa-ti-ha
LEPUS+ra/i-ia-ti
- \$6 |wa/i-mu-ta |LIS+la/i/u-si-sá (DEUS)[...] -ti-i²-sá |i-pá²-si-haⁱ
(DEUS)ru-ti-ia-sáⁱ |("IUDEX")tara/i-wa/i-na-za-ta-'

- \$7 |wa/i-mu¹ |("IUSTITIA")tara/i-wa/i-na+ra/i |ha-pa(-)x(-)ha-la-i-ta
 \$8 |wa/i-mu |za |*273-pa-x-x[... ||
 \$9 [... -ia-ha-' |"PES₂"(-)ti-ri+i-[ha] |REL-ta
 \$10 |wa/i-mu x x x |x-tara/i-zaⁱ |PRAEⁱ |("CAPERE")la-la-ta
 \$11 |i-pá²-si-pa-wa/i-muⁱ (DEUS)CERVUS₂-ti-ia-sá |REL-za
 «-wa/i?» |(BESTIA)HWI-tara/i |pi-pa-sa-ta
 \$12 |wa/i-ta || |á-mi-zi |tá-ti-zi [...

3.1.3.10. MARAŞ 2²⁵

Orthmann'ın sınıflandırmasına göre Maraş I biçem grubuna giren ve Maraş B/7 diye adlandırdığı²⁶, günümüzde İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenen mezar steli muhtemelen 1880'de bulunmuştur. Puchstein, aynı steli 1882'de bir üzüm bağında gördüğünü söylemiş, bir sonraki sene ise söz konusu taşın başka bir yere taşınırken sokakta durduğunu aktarmıştır. Müze'ye gelişi ise en geç 1897'dir.

123 cm. yüksekliğinde ve 87 cm. genişliğindeki stel aşınmış durumdadır ve sadece stelin baş kısmında 2 satır yazı bulunur. Yazıtta kendini Azinis'in karısı Tarhuntiwasatis olarak tanıtan bir kadının ismi geçer. Fakat stele baktığımızda *poloslu* 'iki' kadın figürü görülür. Kadınlar, Maraş mezar stellerindeki²⁷ sahnelere benzer şekilde bir masanın etrafında karşılıklı oturur halde betimlenmiştir. Maraş mezar stelleri arasında iki kadının aynı sahnede görüldüğü tek örnek bakımından da ilginçtir.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:²⁸

*Ben Tarhuntiwasatis Azinis'in karısı(yım)
 (sadece) [kad]ınsal(?) tasvirimi, [ada]ma(dı)
 benim için Azinis içtenlikle de yaptı*

- §1 (EGO) [-w]a/i-mi TONITRUS-hu-ti-wa/i-sa-ti-sá ¹á-zi-ni-si
 FEMINA-ti-[i]-sá
 §2 [a]-wa/i [[á]-mi-na |[FEMINA]-ti-na |VAS-tara/i-na |NEG₃-wa/i
 REL-sa²¹ a-ta [x]-pa-ha²¹
 §3 ¹á-zi-ni-sa-[pa]-wa/i-mu-ta x-x-pa-ha á-mi-na BONUS-sa-la-ti
 CUM²¹-ni á-ra+a

²⁵ CHLI I, §IV.10.MARAŞ 2, p. 273.

²⁶ Orthmann, op. cit., p. 85.

²⁷ Örneğin; MARAŞ 12 ve KARABURÇLU Stelleri.

²⁸ CHLI I, §IV.10.MARAŞ 2, p. 273

3.1.3.11. MARAŞ 7²⁹

New York'taki Metropolitan Müzesi'nde bulunan yazıt parçası, bilinmeyen bir tarihte MARAŞ 8 yazıtı ile birlikte Metropolitan'a getirilmiştir. 10 cm. uzunluğundaki parçanın iki yüzünde iyi durumda korunabilmiş yazıt bulunur. Ancak parçanın küçüklüğü ve şeklinden anlaşıldığı kadarıyla bir köşeye ait olması nedeniyle çok fazla bir şey günümüze ulaşamamıştır. Bir yüzünde bir satır, diğer yüzünde de sadece "Gurgumlu" ifadesinin net okunabildiği iki satır vardır. MÖ 9. yüzyıla tarihlenmektedir.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:³⁰

A Yüzü. ...] içine koyacak ... yer, ve [...

B Yüzü. ...

..., ve Gurgumlu... [...

A Yüzü ...]x x ("OCCIDENS")á-pa-zi-i-ti "LOCUS"-ta₅-ti
(PONERE+MI)tu-wa/i-i[a] [...]w[a/i]...

B Yüzü Sat.1. ...]x[...AV]IS[...]-ha[...]x-ni[...]x[...]u[...]
Sat.2. ...]x[...]CRU[S...]-ni-i[...] a-w[a/i] ku+ra/i-ku-[ma]-
wa/i-[ni]-z[i/a] z[i/a]...

3.1.3.12. MARAŞ 15³¹

Maraş Müzesi'nde bulunan kabartmanın ne zaman bulunduğu bilinmemekle birlikte, Maraş Kalesi'nde ortaya çıkarıldığı sanılmaktadır. Maraş mezar stellerini andırdığı için, muhtemelen bir mezar steli parçasıdır.

Kabartmanın alt kısmı kırıktır ve sadece bir kadın figürünün baş kısmı görülmektedir. Bu figürün MARAŞ 2 kabartmasındaki kadın figürlerine benzerliği dikkat çekmektedir. Bundan dolayı MARAŞ 2 kabartmasıyla aynı döneme

²⁹ CHLI I, §IV.17.MARAŞ 7, p. 279.

³⁰ CHLI I, §IV.17.MARAŞ 7, p. 279.

³¹ CHLI I, §IV.19.MARAŞ 15, p. 281.

tarıhlendirilir (MÖ 9. yüzyıl başı). 38 cm. yüksekliğinde, 66 cm. genişliğindeki kabartma iyi durumdadır ve sol köşesinde iki adet hiyeroglif işareti görülmektedir.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:³²

Bu [...

za-wa/i[...

3.1.3.13. MARAŞ 3³³

Günümüzde Berlin’de Vorderasiatisches Museum’un koleksiyonunda yer alan yazıtlı adak heykelin, ne zaman bulunduğı bilinmemekle birlikte, 1883 yılında Puchstein tarafından Maraş’tan alınmıştır.

20 cm. yüksekliğinde, 15 cm. genişliğinde ve yaklaşık 8 cm. harf yüksekliğine sahip heykelin baş kısmı ve sağ omuzu kırıktır. Kolları dirseklerden bükülüdür ve eller göğüs hizasında durur. Uzun etekli bir elbise giymiş şekilde tasvir edilen kişinin heykelinin kalan kısmında ise 4 satırdan oluşan bir yazıt bulunmaktadır. Kimin yaptırdığı bilinmeyen heykel, Fırtına Tanrısı Tarhunza’ya adanmak üzere yaptırılmış ve tanrıya yiyecekler, 2 koyun ve 1 öküz sunulduğu söylemektedir. Ayrıca yazıttan anladığımız kadarıyla her yıl tanrıya bir de koyun kurban verilmektedir. Muhtemelen MÖ 8. yüzyıla tarihlenen yazıtın geri kalanı ise fazlasıyla aşınıp yıprandığı için okunamamaktadır.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:³⁴

1. [(a) Ben(?) PN₁ (başlık(lar)?) vs.] (b) yaptım [...]. Tarhunza beni duydu,
 2. Ve ben ona (bir) heykel yaptım, ve ona iki şişman koyun yaktım(?), ve ona bir öküz sundum,
 3. ve ona yıllık (kurbanlar) (olarak) bir koyun ben [...]tım. Ama ev [...
 4. [...] (her) kim ki [arzu ederse?] gelecekte alıp götürmek [...
- Ben tanrı[...*

³² CHLI I, §IV.19.MARAŞ 15, p. 281.

³³ CHLI I, §IV.6.MARAŞ 3, pp. 267-268.

³⁴ CHLI I, §IV.6.MARAŞ 3, p. 268.

3.1.3.13.1. MARAŞ 5³⁵

Ortmann'ın sınıflandırmasına göre Maraş I/II biçem grubuna giren ve Maraş B/4 olarak da bilinen³⁶ İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde bulunan adak stelinin ne zaman keşfedildiği belli değildir, ancak Maraş'ta Konak'ın kuzeybatısında bulunduğu ve 1908'de müzenin koleksiyonuna dâhil olduğu anlaşılmaktadır.

42 cm. yüksekliğinde ve 31 cm. genişliğindeki stelin baş kısmı kırık olup, üstündeki kabartmada tasvir edilen figür Fırtına Tanrısıdır. Tanrının ayakları sağa dönüktür; stel üstündeki hiyeroglif yazıt ise tanrı kabartmasının etrafını satırlar halinde değil de, dağınık bir şekilde çevrelemektedir. Nispeten iyi durumda bulunan ve üslubundan MÖ 9. yüzyıla ait olduğu düşünülen yazıtın okunabilen kısmı anlamlı bir bütün oluşturmaya da, MARAŞ 3'teki heykel parçası gibi tanrıya bir sunum söz konusudur.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:³⁷

...

... şişman [koy]unlar yanacaklar(?),

Ve gelecekte dokuz öküz sunacaklar,

ve ... [...

3.1.3.14. MARAŞ 16³⁸

Maraş Müzesi'nde bulunan küçük bir boğa heykelidir. Sırt kısmında çok aşınmış, yaklaşık 1,5 satırlık bir yazı bulunmaktadır. Henüz nihai yayını yapılmamış stelin yazıtlı kısmı Hasan Peker'in 2018 yılına ait makalesinde okunup, çevirisi yapılmıştır. Yazıttan da anlaşıldığı üzere, bugüne değin elimizdeki yazılı verilerden oluşturulan Gurgum Kral listesine, ismine daha önce rastlamadığımız ve Assur kaynaklarında görmediğimiz iki kral daha eklenmiştir. MARAŞ 16 yazıtı mevcut

³⁵ CHLI I, §IV.7.MARAŞ 7, p. 269.

³⁶ Orthmann, op. cit., p. 88.

³⁷ CHLI I, §IV.7.MARAŞ 7, p. 270.

³⁸ Denizhanoğulları, Gürüçin, Peker, op. cit., p. 60.

bilinen krallara yeni kralların eklenmesiyle kısmen de olsa Gurgum hanedanının arasındaki boşlukları doldurabilmiştir.

MARAŞ 16 yazıtını yaptıran Larama isimli bir yöneticidir. Ancak bu kişi kendini Humamita isimli ve daha önce yazıtlarda ismi geçmeyen başka bir kralın oğlu ve Larama'nın torunun oğlu olarak tanıttığından, bu kişinin I. Larama olamayacağı ve kendisi dışında andığı büyük dedesinin II. Larama olma ihtimali kuvvetlidir. Bu bakımından son Gurgum Kralı Mutallu ve babası Kral Tarhulara ile, MARAŞ 1 yazıtında geniş bir soyağacı veren III. Halparuntiya arasına Kral Humamita ve oğlu Kral III. Larama yerleştirilmiştir³⁹.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:

1. Ben Larama, yönetici, Gurgumlu kral, NINUTU⁹, Humamita'nın oğlu, esirgenen Larama'nın torunun oğlu⁴⁰.

3.1.3.15. MARAŞ 9⁴¹

Ortmann'ın sınıflandırmasına göre Maraş IV biçem grubuna giren ve Maraş D/4 olarak da bilinen⁴², Louvre Müzesi'nde bulunan mezar stelinin, nerede bulunduğu ve nasıl Paris'e gittiği konusunda bir bilgi yoktur.

80 cm. yüksekliğinde, 28 cm. genişliğinde olan steldeki figürlerin detayları, stelin çok iyi durumda olması nedeniyle oldukça net bir şekilde seçilebilmektedir. Kabartmanın üst kısmında hiyeroglifle bir isim (*Tarhupiyas*) yazmaktadır. Stelde oturur vaziyette bir kadın, kucağında bir erkek çocuğu tutmaktadır ve bunun dışında kuş, defter benzeri bir figür, çocuğun elinde ise *stylus* tarzı bir kalem vb. bulunmaktadır.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ *CHLI* I, §IV.11.MARAŞ 9, p. 274.

⁴² Orthmann, op. cit., p. 89.

Tarzına bakılarak stelin MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu söylene de, aynı yüzyıla tarihlenmekle birlikte, ilk yarısından kalma olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:⁴³

“*Tarḥupiyas(in?)*”

3.1.3.16. KÜRTÜL⁴⁴

Maraş Müzesi’nde bulunan adak steli, Maraş-Göksun yolu üzerindeki Kürtül Köyü’nün 7 km. güneyinde köylüler tarafından inşaat malzemesi olarak kullanılmak üzere bir tarladan çıkartılmıştır. Buluntu tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, dönemin Maraş Müzesi Müdürü Nihat Eray tarafından 1963 yılında müzeye alınmıştır.

64 cm. yüksekliğinde 64 cm. genişliğindeki bazalt stelin yazıtlı tarafındaki hiyeroglif karakterlerin yüksekliği 11 ilâ 14 cm. arasında değişmektedir. Stelin yazıtlı kısmının çok yıpranmış olması nedeniyle, işaretlerin hepsi çok net okunamamaktadır. Yazıtın baş kısmı sağlam, alt kısmı kırık olduğundan ancak yak. 9 satır okunabilmektedir. Metinsel bir anlam bütünlüğü oluşturulmasa da yazıtta, yaptıran kişi kendisinin Fırtına Tanrısı Tarḥunza’nın hizmetkârı olduğunu söylemekte ve kim olduğu hakkında bize bilgi vermektedir. Ön yüzünde ise, yazıtta bahsedilen Fırtına Tanrısı ve atribüsleri ışık demeti ve baltasıyla stelin üst kısmında kanatlı Güneş Kursu da görmekteyiz. İşaretlerin formu ve heykelin üslubuna bakılarak, yazıtı geç MÖ 8. yüzyıla tarihlemek mümkündür⁴⁵.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:⁴⁶

1. *Ben, Tarḥunza’nın kulu Laras’in(?) (oğlu) Las.*
2. *Tarḥunza gökyüzünden aşağı ... cek, ve benim için bu eve gelecek.*

...

... *(kendi) gözlerimle gördüm,*

⁴³ CHLI I, §IV.11.MARAŞ 9, p. 275.

⁴⁴ CHLI I, §IV.9.KÜRTÜL, p. 271-272.

⁴⁵ Orthmann, p. 519.

⁴⁶ CHLI I, §IV.9.KÜRTÜL, p. 272.

3. *Ve ben ...tım [...], ve... Güneş Tanrısı(?) ...*
4. *Ve ben ... Tarhunza ...*
... 80 (ölçü birimi) arpa(?) gelecekte sunaca[ğım (?)],
5. *... [...*

3.1.3.17. MARAŞ 14⁴⁷

Maraş Müzesi'nde bulunan yazıtlı heykel parçasının, Maraş Kalesi'nde yürütülen kazılar esnasında bulunduğu kayıtlara geçmiştir.

Heykel parçasının ölçüleri, 44 cm. yüksekliğinde 23 cm. genişliğinde ve harf yüksekliği 8 ilâ 9 cm. arasında değişmektedir.

Üstü tarafı kırık olan heykel, üslup bakımından MARAŞ 4 ile benzerlik göstermektedir. Heykel parçasının üç tarafında yazıt vardır. İyi durumda olduğundan 14 satırı okunabilmektedir. Yazıtın okunabilen kısmında bir kral ismi görülmesi de, heykeli yaptıran kişinin *Astiwasus* adında bir harem ağası olduğu ve bu steli birtakım binaların inşasının anısına diktirdiği anlaşılmaktadır. Yazıt kısmı, geleneksel bir biçimde koruyucu lanetlerle sonlanmakta, ancak metin tam bu noktada kesilmektedir. Heykeldeki figürün üstünde kılıç kını ile kemerine ait olduğu düşünülen parçası ve etek uçları seçilebilmektedir.

Bu yazıtlı heykel, bize Gurgum'da bir seçkinler sınıfının varlığını kanıtlamaktadır. Kral burada bir araziyi stelin sahibi *Astiwasus*'a vermiş, o da bölgede imar çalışmaları yapmıştır. Üslup olarak kral stellerinde görülen 'oğlum, torunum, torunumun oğlu' gibi ifadelerle de rastlanmaktadır.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:⁴⁸

1. *Ben [Astiwasus ...]*
2. *[Şu şu] Hükümdar, Kahramanın başharemağası. Hükümdarım bana bu bölgeyi verdi,*
3. *Ve ben kendim bu esnaf-evlerini inşa ettim ve stelimi diktim. (Her) kim ki benim ("yapılacak") oğlum, torunum ya da torunumun oğlu olacak,*

⁴⁷ CHLI I, §IV.5.MARAŞ 14, p. 265.

⁴⁸ CHLI I, §IV.5.MARAŞ 14, pp. 265-266.

4. *Ben ileri yerde ve gökte(?) ...tım. Astiwasus'un heykeline bu gösteri olsun*
5. *(ve hiç (kimse) onu silemesin!): üç ekmek böyle konuşacak: "Bu steli ben bölgeden devireceğim", ve ileri gideceğim ..., ya da [metin burada kesiliyor].*

3.1.3.18. MARAŞ 6⁴⁹

St. Petersburg'daki Hermitage Müzesi'nde bulunan yazıt parçası, birçok eser/buluntunun başına gelen bir serüvene sahiptir. 1891 yılında Hogarth, Maraş'ta bulunan Ermeni Katolik Ruhban Okulu'nda MARAŞ 6 yazıt parçasını görür ve kopyasını çıkarmak ister; ne var ki Hogarth'a izin vermezler. Munro ileriki bir başka tarihte kopyasını yapabilmiştir. Yazıtın yolu 20. yüzyılın başlarında bir şekilde İstanbul'a düşmüş; N. P. Likhatchev'in gözüne çarpmış ve onun tarafından satın alınarak koleksiyonuna geçmiştir. 1938 yılında ise Hermitage Müzesi'nin koleksiyonuna girmiştir.

Yazıt parçasının neye ait olduğu ya da nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir. Dunajevskaja'nın yapmış olduğu yayında, bu parçanın Maraş'a değil, Karkamış'ta bulunan aslan heykellerinden birine ait olduğunu iddia etmiştir. Söz konusu iddia herkes tarafından kabul bulmamıştır. Neticede 2 satırı okunabilen bu yazıt parçasının tam olarak hangi bölgeye ait olduğu tartışma konusudur⁵⁰.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:⁵¹

.../ onun erkek ve kız kardeşleri için (?) ...

3.1.3.19. MARAŞ 10⁵²

Durumu aşınmalar nedeniyle kötü olan yazıt parçasının ne zaman bulunduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, 1930'ların ortasında Kahramanmaraş'tan Adana Müzesi'ne geldiği anlaşılmaktadır.

⁴⁹ CHLI I, §IV.16. MARAŞ 6, p. 278.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² CHLI I §IV.18.MARAŞ 10, p. 280.

67 cm. yüksekliğinde, 30 cm. genişliğinde olan yazıt parçasının harf yüksekliği ise 12 ilâ 16 cm. arasında değişmektedir. Fazlasıyla zarar gördüğü için okunabilen satır sayısı 4'dür. Ancak onlar da bir metinsel bütün oluşturamamaktadır. Tanrıça Kubaba ile Tanrı Kuhahas'ın isimleri geçmektedir.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:⁵³

Bu ... Kubaba

...Karhuhas ...

... ve ...

...?

3.1.3.20. MARAŞ 11⁵⁴

Ortmann'ın sınıflandırmasına göre Maraş B/5 olarak da bilinen⁵⁵ Adana Müzesi'nde bulunan üst tarafı yuvarlak adak steli, kırıldığı için şu anda iki parçadan oluşmaktadır ve 1929 yılında von der Osten tarafından Maraş'ta bulunmuştur. Stel, 1930'ların ortasında, MARAŞ 10 steli gibi Kahramanmaraş'tan Adana'ya getirilmiştir.

Stelin önyüzünde Fırtına Tanrısı alışıldık bir biçimde betimlenmiştir. Üstünde kanatlı bir Güneş Kursu bulunmaktadır. Arka yüzünün üst tarafında ise yazıt bulunmaktadır. Ancak zaman içerisinde aşındığı için iyi okunamamaktadır ve çoğu işaret kaybolmuştur. Bu durumda okunabilen işaretler bir anlam bütünlüğü sağlayamaz.

Yazıt metni aşağıdaki gibidir:⁵⁶

1. ...

2. ...] ya da(?) torunun oğlu, onun için Tarhunza [...

3. ...

⁵³ CHLI I §IV.18.MARAŞ 10, p. 280.

⁵⁴ CHLI I §IV.8.MARAŞ 11, p. 270.

⁵⁵ Orthmann, p. 89.

⁵⁶ CHLI I, §IV.8.MARAŞ 11, p. 271.

Bu stel (her) kim [...

... Tarhunza [...

...

4. *...Ay Tanrısı Halpawası [...*

...

...] Tarhunza 'ya üç yaşında koyun sunar,

Bunları tanrıya [...

3.2.Assur Yazıtları ve Gurgum Ülkesi

Günümüze ulaşabilmiş Assur kaynaklarında Gurgum/Markaş'ın adı II. Aššurnasirpal'den II. Sargon'a kadarki yaklaşık 170 yıllık bir dönemde çivi yazısıyla yazılmış 17 Assurca yazıtta geçmektedir. Bu yazıtların çoğunluğu Annallerden oluşmakla birlikte, içlerinde kil tablet, heykel ve steller de bulunmaktadır. Yazıtların çok büyük bir bölümü III. Tiglat-pileser ve II. Sargon döneminden gelmektedir. Yazıtların hiçbirisi doğrudan doğruya Gurgum'u özel olarak konu edinmez; metin içerisinde çoğunlukla Unqi, Sam'al ve Bīt-Agūsi gibi Assur'a haraç veren ülkeler arasında yerini alır. Assur haraç aldığı ülkeleri ve ürünleri detaylarıyla listelemiştir, bu da çevresi üzerindeki baskınlığını gösterir. Aşağıda da göreceğimiz gibi yazıtlar, Pazarcık Steli hariç hepsi Assur toprakları olan Kalhu, Horsabad ve bugün Bismil yakınlarındaki Kurkh'ta (Üçtepe) bulunmuştur⁵⁷. Tüm Assur yazıtlarının çevirilerine Ekler kısmında yer verilmiştir.

3.2.1. Yazıtlar

ASSUR KRALI

II. Aššurnasirpal (MÖ 883-859)

III. Šalmaneser (MÖ 859-824)

III. Adad-nirari (MÖ 811-783)

IV. Šalmaneser (MÖ 783-773)

III. Tiglat-pileser (MÖ 745-727)

GURGUM'UN ADININ GEÇTİĞİ YAZIT

A.0.101.30

A.0.102.1

A.0.102.2

A.0.104.3/PAZARCIK (ön yüz)

PAZARCIK (arka yüz)

Tiglat-pileser III 9

⁵⁷ Konyar 2008b, p. 62.

	Tiglat-pileser III 11
	Tiglat-pileser III 14
	Tiglat-pileser III 27
	Tiglat-pileser III 32
	Tiglat-pileser III 35
	Tiglat-pileser III 47
II. Sargon (MÖ 722-705)	Annaller – 11. Yıl
	Görkemli Yazıt
	Horsabad 14. Salon Görkemli Yazıtı
	Horsabad Boğa Yazıtı
	Horsabad Kaldırım Yazıtı 4

Tablo 4. Krallara göre Gurgum’un adının geçtiği Assur yazıtları

3.2.1.1.II. Aşšurnasirpal (MÖ 883-859)

Yeni Assur İmparatorluğu’nun üçüncü kralı II. Aşšurnasirpal, Assur’un önemli savaşçı krallarından bir tanesiydi. Kuzeyde Anadolu’ya, batıda Akdeniz’e ve Kenan Ülkesi’ne kadar imparatorluğunu genişletmiş; Aramiler, Geç Hititler ve Urartu Ülkesi’ne seferler düzenleyip, büyük başarılar elde etmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak hem bu zaferleri ölümsüzleştirmek, hem de iktidarını pekiştirmek için Kalhu/Nimrud’da bulunan Kalhu Kuzeybatı Sarayı diye bilinen yapılar kompleksini inşa ettirmiştir. Her ilk çağ kralının yaptığı gibi Aşšurnasirpal de sarayının duvarlarını zaferlerini anlatan çok sayıda görkemli kabartmalar ve icraatlarını anlattığı levhalarla donatmıştır. İşte bu levhalardan bir tanesi (A.0.101.30), Gurgum isminin geçtiği günümüze ulaşmış en eski Assur yazılı kaynağıdır⁵⁸.

Söz konusu yazıt, Sir Max Edgar Lucien Mallowan başkanlığındaki İngiliz kazı ekibi tarafından yürütülen çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. Üstünde 4 sütun halinde 154 satırlık çivi yazısı bulunmaktadır. 104,5x128 cm. boyutlarındaki levhanın önyüzünde birinci sütun (1-52), arka yüzünde ikinci (53-94) ve üçüncü (95-137), sol yüzünde ise dördüncü sütun (138-154) yer alır. Yazıt, Tanrılara övgü ve kralın soyağacını vererek başlar; sonrasında Kalhu ve çevresinde yaptığı imar

⁵⁸ RIMA II, Aşšurnasirpal III A.0.101.30, p. 288.

çalışmalarından uzun uzadıya bahsettikten sonra yazıtın da içinde bulunduğu Kalhu sarayında verdiği ziyafetin detaylarını anlatır. Bu detaylar içinde ziyafette verdiği ikramların listesi, davetliler ve nasıl ağırlandıkları anlatılmaktadır.⁵⁹ Gurgum'un ismi 144-146 satırlar arasında Suhu, Pattin, Hatti, Hindanu, Sur, Sayda, Melid, Hubušku, Gilzānu, Kummuh ve Mišaširu ülkeleri ile geçmektedir⁶⁰ ve yine aynı yazıtta yaklaşık 70.000 kişiden oluşan davetlilerin 10 gün boyunca ağırlandıklarını anlamaktayız. Yazıtta Gurgumlu bir yöneticiden doğrudan isim vererek bahsetmemektedir. Ancak sarayın yaklaşık MÖ 879 yılında yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu yöneticiyi diğer bilinen Luvite yazıtlarla kıyasladığımızda da kim olduğunu bilmemekteyiz. Ayrıca bu davete Gurgum'un yöneticisinin de doğrudan mı gittiği yoksa bir heyet mi gönderdiği de net değildir; ancak bu ziyafet, II. Muwatalli ya da II. Halparuntiya'nın saltanatına denk gelmiş olmalıdır.

3.2.1.2.III. Šalmaneser (MÖ 859-824)

II. Aššurnasirpal'in oğlu olan III. Šalmaneser, babasından sonra Assur tahtına geçmiş ve MÖ 859 ile 824 yılları arasında yaklaşık 35 yıl Assur'u yönetmiştir. Bu durum da onu, Yeni Assur Dönemi'nin en uzun süreyle tahta kalan monarkı yapar. Aramilerle, İsraille, Araplarla, bazı Geç Hitit Devletleri ve Urartularla savaşmış, ölmeden kısa bir süre önce oğlu Aššur-danin-pal'in isyanıyla mücadele etmiş ve bu isyanı kendinden sonra tahta geçen diğer oğlu V. Šamši-Adad bastırmıştır. Ninova'da diktirilen ama bugün British Museum'da bulunan meşhur Siyah Obelisk de onun tarafından yaptırılmıştır.

Yukarda da belirtildiği gibi II. Aššurnasirpal'in fetih politikasını sürdürerek, kuzey sınırını Urartu'ya batı sınırını ise Fırat'ın batısına taşıyan III. Šalmaneser, Aššur ve Kalah gibi şehirlerde imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu faaliyetlerini de annaller halinde kayıt altına aldırılmıştır. Kendisinden önceki krallardan farklı olarak *limmu* yerine kendi saltanat yılını vererek tarihlendirme yapmıştır⁶¹. Bu şekilde 19 yazıtı

⁵⁹ RIMA II, Aššurnasirpal III A.0.101.30, pp. 291-292.

⁶⁰ RIMA II, Aššurnasirpal III A.0.101.30, p. 293.

⁶¹ RIMA III, Šalmaneser III A.0.102.1, p. 7.

bulunan III. Šalmaneser'in A.0.102.1 ve A.0.102.2 yazıtlarında Gurgum'un bahsi geçmektedir.

A.0.102.1 yaptırdığı ve kendi adını verdiği (Dūr-Šalmaneser) kalede bulunan, 57x68,5 cm. büyüklüğünde taş bir levhadır. Bu tür annallerin ilk örneğidir. Metinde en son bahsedilen MÖ 857 yılındaki seferi olduğu için bu tarihlerde yazdırılmış olması ihtimali kuvvetlidir.⁶² Genel hatlarıyla, kuzeydeki Hubuškia, Nairi ve Urartu'ya, batıda Bīt-Adini, Tīl-Barsip ve Fırat'ın ötesindeki bir koalisyonla yaptığı savaşları anlatmaktadır. Bīt-Adini şehri Dabigu'dayken kendisine haraç getiren Unqi, Sam'al ve Bīt-Agūsili kralların isimleriyle birlikte, metnin 93. satırında Gurgumlu Mutallu'nun da adı anılmaktadır⁶³.

Šalmaneser'in içinde Gurgum'un ismi geçen diğer yazıtı A.0.102.2 Kurkh'ta babası II. Aššurnasirpal'in de yazıtının bulunduğu yerde ortaya çıkartılmış yazıttır. Taş stel, 1861 yılında John George Taylor tarafından bulunmuştur ve bugün British Museum'da sergilenmektedir. 220 cm. yüksekliğindeki stelin metni A.0.102.1 ile ortak pasajlar içerir. Ayrıca metnin bu özelliği bazı Šalmaneser dönemi yazıtları A.0.102.3, A.0.102.4, A.0.102.8'de görülür. Fakat daha da dikkat çeken kısmı sadece ortak pasajlar değil bazen de Ninova ve Kalah'taki örnekler gibi doğrudan kopyaları bulunur ve bu sayede metinlerin eksik kalan kısımları da tamamlanabilmiştir⁶⁴. A.0.102.2, iki sütun halinde yazılmıştır: Birinci sütunda 54, ikinci sütun da ise 102 satır olmak üzere toplamda 156 satır bulunmaktadır⁶⁵. Birinci sütunda, 40. ve 41. satırlarda⁶⁶ Gurgumlu Mutallu'nun ismi haraçla birlikte kızını da yüklü bir çeyiz eşliğinde verdiği görülür. İkinci sütuna geldiğimizde ise 84. satırda bu sefer haraç verenler arasında Gurgumlu Qalparuda isimli biriyle karşılaşırız.

3.2.1.3.III. Adad-nīrarī (MÖ 811-783)

III. Šalmaneser'in torunu olan III. Adad-nīrarī, V. Šamši-Adad ile Antik Roma ve Yunan kaynaklarında Semiramis diye geçen Kraliçe Šammuramat'ın oğludur.

⁶² Ibid.

⁶³ RIMA III, Šalmaneser III A.0.102.2, p. 11.

⁶⁴ RIMA III, Šalmaneser III A.0.102.2, p. 12

⁶⁵ RIMA III, Šalmaneser III A.0.102.2, pp. 11-12.

⁶⁶ RIMA III, Šalmaneser III A.0.102.2, p. 16

Annesinin saltanatının ilk beş yılında kral naibi olması Adad-nīrārī'nin genç yaşta tahta çıktığına işaret eder. Ancak bunun yanında bir kadının Assur tahtına vekâlet etmesinin düşünülemeyeceği göz önünde bulundurulduğunda, bu kraliçenin çok nüfuslu olduğunu ve muhtemelen Assur merkezi otoritesinde bir takım sıkıntılar yaşanmaya başladığının göstergesi olarak yorumlanabilir. Šammuramat'ın bu nüfuzunun en önemli göstergelerinden bir tanesi kuşkusuz, Gurgum isminin de geçtiği PAZARCIK Steli'dir ki, kraliçenin adı çok sıra dışı bir şekilde bu stelde de geçmektedir.

Günümüzde Maraş Müzesi'nde yer alan ve A.0.104.3 diye de bilinen stel, 140x44x16,5 cm. boyutlarında olup, Maraş'ın güneydoğusunda yer alan Pazarcık'tan 7 km. ilerdeki Kazankıran Dağı'nın eteklerindeki Kızkapanlı Köyü'nde⁶⁷, Pazarcık Barajı'nın inşası sırasında ve muhtemelen orijinal dikildiği yer ya da çok yakınında bulunmuştur⁶⁸. Dikiliş amacı Kummuh ile Gurgum arasındaki sınırı belirlemek olan 23 satırlık yazıt, stelin sadece ön yüzünde yer almaktadır. Kummuh Kralı Ušpilulume Adad-nīrārī ile birlikte, Arpad Kralı Adramu oğlu Atašumki ve sekiz kralın oluşturduğu bir ittifaka karşı savaşmış ve kazanmıştır⁶⁹. Bunun sonunda III. Adad-nīrārī, Kummuh Kralı Ušpilulume ve Gurgum Kralı Palalam oğlu Qalparuda arasında sınır taşını aynı yıl diktirmiştir.

3.2.1.4.IV. Šalmaneser (MÖ 783-773)

Kral IV. Šalmaneser'in devrinde Gurgumla ilişkili yegâne yazıt, babası III. Adad-nīrārī tarafından yaptırılmış PAZARCIK Steli'nin arka yüzünde bulunan Gurgum'un isminin bile geçmediği 20 satırlık çivi yazılı yazıttır⁷⁰. MÖ 773'te yapılan eklemeye, Kummuh ile Gurgum arasındaki sınırın tekrardan teyit edilmesi söz konusudur. Ne var ki; yazıtta Gurgum'un adı bile geçmez; sadece Kummuh Kralı Ušpilulume'nin ismi yer alır. Šam seferi dönüşünde yaptırılan eklemenin dikkat çeken bir başka yönü, kralın generali (*tartannu*) Šamši-ilu'nun, sefere komuta eden kişi olarak gösterilmesi, ve aslında Šalmaneser'in değil, adeta Šamši-ilu'nun dönüşünün

⁶⁷ Konyar 2008b, p. 62.

⁶⁸ RIMA III, Adad-nārārī III A.0.104.3, p. 204.

⁶⁹ Hawkins 2006, p. 403.

⁷⁰ RIMA III, Šalmaneser IV A.0.105.1, p. 240.

onurlandırılmasıdır. Hatta, giriş kısmından sonra kralın adı bile anılmaz. Bu yazıt dolayısıyla Assur merkezi idaresindeki birtakım sıkıntıları da yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. Bundan sonra Gurgum'un adının geçeceği günümüze ulaşabilmiş ilk yazıt, 40 yıl ve iki kral sonra, III. Tiglat-pileser zamanında dikilecektir.

3.2.1.5.III. Tiglat-Pileser (MÖ 745-727)

Kendisini III. Adad-nīrārī'nin oğlu olarak kaynaklarda gösteren III. Tiglat-pileser kanlı bir darbeye Assur tahtını ele geçirmeden ve Assur kraliyet ailesini katletmeden⁷¹ önce Kalḫu valisiydi. Tahta çıktıktan sonra yaptığı askeri reformlar sayesinde Assur ordusu tekrar ayağa kalkabilmiş ve başta Urartular, Geç Hititler ve Medler olmak üzere bölgedeki pek çok güçle savaşmış, onları yok etmiş, haraca bağlamış ya da kendi topraklarına katmıştır.

Gurgum isminin geçtiği ilk Tiglat-pileser yazıt grubu, yeniden inşa ettiği Kalah'taki Merkez Saray'daki levhalara yazılmış annalleridir. Bu levhalar daha sonraları halefi Esarhaddon tarafından Güneybatı Sarayı inşaatı sırasında sökülüp, kullanıldığı için çok parçalanmış haldelerdir. O kadar ki, sadece *limmu* listeleri sayesinde bir kronolojik sıraya konması mümkün olmuştur.

Gurgum isminin Tiglat-pileser devrinde geçtiği 7 yazıt bulunmaktadır. Bunlar Tiglat-pileser III 9, 11, 14, 27, 32, 35 ve 47'dir. Bu numaralandırma sistemine göre Kalḫu Annalleri diye bilinen yazıtlar 1-34 arasındır⁷².

Tiglat-pileser III 9, kralın Kalḫu'daki annallerinin bulunduğu levhalardan bir tanesidir. Üzerinde sadece 16 satır korunabilmiştir. Annellerin bu kısmı paramparça olduğu için toplamda kaç satır olduğu bilinmemektedir. Kuzey Suriye'deki ve Urartu ile savaşların anlatıldığı bu yazıtın *Limmu* Listelerine bakıldığında MÖ 743'te yazıldığı anlaşılmaktadır. III. Tiglat-pileser'in 3. hükümdarlık yılında yazdırdığı bu yazıttan öğrendiğimize göre Urartu Kralı II. Sarduri önderliğinde Melid Kralı Sulumal, Kummuḫ Kralı Kuštašpi ve Gurgum Kralı Tarḫulara Assur'a karşı savaşmışlardır⁷³.

⁷¹ Ibid., p. 409.

⁷² RINAP I, §Tiglath-pileser III 9, p. 79.

⁷³ Hawkins 2006, p. 413.

Fakat Tiglat-pileser bu ittifakı Arpad'da bozguna uğratmış ve adı geçen krallardan yüklü miktarda tazminat almıştır.

Tiglat-pileser III 11, Kalhu annallerinin 10 satırlık bir kısmıdır. Başlangıç kısmı kayıptır. Tiglat-pileser III 10 ile birlikte aynı ortostatın üzerinde yer almaktaydı. Burada kralın Arpad'da Suriyeli hükümdarlardan, şehir düştükten sonra kendisine getirdikleri haracı listelemektedir. İşte bu haraç verenler arasında Gurgum Kralı Tarhulara'nın da ismi 9. satırda geçmektedir⁷⁴.

Tiglat-pileser III 14, kralın Kalhu'daki sarayında bulunan annallerinden olup, çok hasar görmüş bir ortostat üzerine yerleşik bir levhaydı. 12 satırlık yazıt 8. saltanat yılı hakkında bilgi vermektedir. Metnin Gurgum'dan bahseden kısmı son satırı olup, yine haraç veren küçük krallıklar arasında gösterilmiştir⁷⁵.

Tiglat-pileser III 27, 7 satırlık bir annal yazıtı olup, 14'te olduğu gibi Gurgum Kralı Tarhulara yine haraç verenler arasında 5. satırda yerini almıştır⁷⁶.

Tiglat-pileser III 32 de, 27 ve 14'teki gibi krala haraç verenler arasında 5. satırda gösterilmiştir⁷⁷.

Tiglat-pileser III 35, İran Steli diye de bilinmektedir. Medler üzerine yaptığı seferi konu almaktadır. Üç parçadan oluşan stelin ilk iki parçası Kudüs'teki İsrail Müzesi'nde bulunurken, üçüncü parça özel bir koleksiyonda yer almaktadır. Kralın tanrısal simgelerle birlikte resmedildiğini görmekteyiz. Dikdörtgen şeklindeki yazıtın kralın kabartmasının olduğu ön yüzü ile iki yan yüzünde yazıt bulunmaktadır⁷⁸. Yazıtta Gurgum ismine altı yerde rastlanmaktadır: okunabilen 171 satırı olan yazıtın ön yüzde 24-26 satırda tekrardan Urartu Kralı II. Sarduri ile olan savaşından bahsederken, Gurgum Kralı Tarhulara'nın Urartu'nun yanında yer aldığını anlatır. 37-43. satırlarda Gurgum'un bahsi öncekilerden biraz daha farklıdır ve tek başına anlatılmıştır; Tiglat-pileser Gurgum'u cezalandırmak için Tarhulara'nın üstüne yürümüş onun yüz şehrini almıştır. Bunun üzerine Tarhulara ve Gurgum'un ileri gelenleri krala gelip,

⁷⁴ RINAP I, §Tiglath-pileser III 11, pp. 37-38.

⁷⁵ RINAP I, §Tiglath-pileser III 14, p. 47

⁷⁶ RINAP I, §Tiglath-pileser III 27, p. 70.

⁷⁷ RINAP I, §Tiglath-pileser III 32, p. 77.

⁷⁸ RINAP I, §Tiglath-pileser III 35, p. 80.

Gurgumu' u yok etmemesi için yalvarmışlar ve bunun üzerine Gurgum' u yakıp yıkmadan başka bilinmeyen (Kadamu) bir yere gitmiştir⁷⁹. Sol yüzdeki 1-14. satırlar arasında ise Assur' a kattığı ülkeler ve şehirler arasında Gurgum' daki Tîl-karme' ye kadar olan yerleri aldığını anlatıyor⁸⁰. Sağ yüzde 18. satırda Assur' a haraç verenler arasında Gurgum' un ismi de geçmektedir⁸¹.

Son Tiglat-pileser III yazıtı 47 no' lu yazıttır. 86 satırlık iki yüzünde de yazı olan ve III. Tiglat-pileser' in saltanatının bir özeti niteliğindeki kil tablet Kalhu' da bulunmuştur ve British Museum' da sergilenmektedir. Ön yüzünün 45. satırında Sarduri ile ittifak yapan Gurgum Kralı Tarhulara' nın adını vermiş; arka yüzünün 8. satırın da ise Gurgum' u ve kralını kendisine haraç verenler arasında saymıştır⁸².

3.2.1.6.II. Sargon (MÖ 722-705)

III. Tiglat-pileser' in oğlu olan II. Sargon, MÖ 722' de abisi V. Şalmaneser' i devirerek Assur tahtına oturmuştur. Babil ve Elam' la saltanatının başlarında savaşmış, taraflar yenilememiş, ancak 10 sene sonra Babil' e yeniden düzenlediği bir sefer ile birlikte kenti almış ve bin yıldan sonra ilk kez Assur ile Babil' i bir çatı altında fiilen birleştirmeyi başarmıştır. Bunun dışında Urartularla karşı karşıya gelmiş, Urmiye ve Van Gölü kıyılarına kadar gelip bölgeyi talan etmiş, isyan eden Karkamış' ı alıp yağmalamış, Filistin topraklarına seferler düzenlemiş ve başta Samaria Krallığı da dâhil olmak üzere buralarda da çeşitli yerleri topraklarına katmıştır. Kendi adıyla anılan ve bugün Horsabad diye bilinen Dür-Şarrukin' i inşa ettirmiş ve başkentini Kalhu' dan buraya taşımıştır. Ancak başkent olarak uzun süre kalmamış; ölümünün ardından oğlu Sanherib başkenti Kalhu' ya geri taşımıştır.

Gurgum ile II. Sargon' un ilişkisinde dönem noktası olan şey Gurgum Kralı Tarhulara' nın, oğlu Mutallu tarafından öldürülüp, tahta geçmesidir. Bunun sonucunda Sargon Tarhulara' nın intikamını almak adı altında Gurgum' u fethetmiş ve Markaş adıyla Assur İmparatorluğu' nun bir eyaleti haline getirmiştir.

⁷⁹ RINAP I, §Tiglath-pileser III 35, p. 85.

⁸⁰ RINAP I, §Tiglath-pileser III 35, pp. 85-86.

⁸¹ RINAP I, §Tiglath-pileser III 35, p. 87.

⁸² RINAP I, §Tiglath-pileser III 47, p. 122.

Sargon'un Gurgum'dan bahsettiği yazıtlarının tamamı Horsabad'daki sarayında ortaya çıkartılmıştır. Bunlardan ilki saltanatının 11. yılında yazdırdığı resmi annallerinde, Gurgum ve Aşdod'daki isyancılara karşı yürüttüğü seferleri anlattığı kısımdır. Bu pasaj annallerin 208-228. satırları arasında yer almaktadır. Sargon saltanatının 11. yılında Gurgumlu Tarhulara'nın oğlu Mutallu'nun babasını kılıçla öldürdüğünü ve onun tahtını ele geçirdiğini, intikamı için Gurgum'a yürüdüğünü söylemektedir. Sargon Mutallu'yu kabilesi/ülkesi Bīt-Pa'alla ile yakaladığını, ellerini bağlayıp teşhir ettiğini, sarayını yağmaladığını ve Gurgum Halkı'nı aynı atası III. Tiglat-pileser'in de yaptığı gibi affettiğini söylemiş, oraya vali atadığını ve Gurgumluları Assurlu kimliğine dâhil ettiğini söylemiştir⁸³.

Bundan sonra incelenecek yazıt Horsabad Sarayı'ndaki duvar levhalarından gelmektedir. Bunlar, 4., 7., 8. ve 10. Salonda sergilenen yazıtlar olup saltanatının ilk on beş yılını anlatmaktadır. Gurgum'un geçtiği kısım resmi annallerindeki gibi, Gurgum Kralı Mutallu'nun babası Tarhulara'yı devirip, tahtını ele geçirmesi sonucu Kral Sargon'un Gurgum'u ve Markaşi şehrini ele geçirmesini ve Assur topraklarına ilhakını anlatmaktadır. Yalnız, annal metninden farklı olarak, ilk kez Markaşi Şehri'nden söz etmektedir. Markaşi sözcüğünü Gurgum Halkı'nın yaşadığı toprakların başkentini ifade etmek için kullandığı anlaşılmaktadır⁸⁴.

Yine Horsabad'ın 14. Salonu'nda bulunan duvar levhasında Urartu Ülkesi'ni yerle bir ettiğini anlattığı bölümü takiben devirdiği Hatti beylerinden ve ele geçirdiği ülkelerden bahsetmektedir. Karkamış, Kummuh ve Kammanu'dan sonra sözü Gurgum'a getirmiş, Markaşlı Tarhulara'nın Krallığı'nı yok ettiğini ve tüm Gurgum Ülkesi'ni bir bütün olarak Assur sınırlarına dâhil ettiğini tekrardan bu metinde de görmekteyiz⁸⁵.

Boğa Yazıtı diye de bilinen ve yine Horsabad'da bulunan yazıt, Urartu, Geç Hitit, Filistin, Mısır ve Babil'e yaptığı seferleri ve buralardaki fetihlerini anlatmaktadır. Önceki yazıtlardan farklı olarak fethedilen Gurgum Ülkesi'nin kralı

⁸³ ARAB II, §29, p. 13.

⁸⁴ ARAB II, §61, p. 31.

⁸⁵ ARAB II, §79, p. 40.

olarak Mutallu yerine sadece Tarḫulara'nın adı Gurgumlu Tarḫulara olarak geçmektedir. Markaš ismi burada geçmemektedir⁸⁶.

Gurgum'un isminin geçtiği son Assur yazıtı, Horsabad'da bulunan ve kaldırım yazıtları adıyla bilinen 5 yazıttan 4.'südür. Bu yazıtta da diğerlerinde de olduğu gibi yaptığı fetihlerden ve yağmalardan bahseden II. Sargon, Markaši Şehirli Tarḫulara'nın Krallığı'nı sona erdirdiğini ve Gurgum'u bütünüyle Assur topraklarına kattığını söylemektedir⁸⁷.

Son olarak *Limmu* Listeleri'nde Gurgum'un fethedildiği MÖ 711'e karşılık gelen satırda Si'me valisi Urta-âlik-pâni'nin *limmu* olduğu ve yılın olayının *Markaša'ya karşı* diye kaydedildiği görülmektedir⁸⁸.

⁸⁶ ARAB II, §92, p. 45-46.

⁸⁷ ARAB II, §99, p. 51.

⁸⁸ ARAB II, p. 437.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MARAŞ MEZAR STELLERİ

4. Maraş Mezar Stelleri

Hitit İmparatorluğu'nun hem hanedan, hem de kültürel mirasçısı olan Karkamış ile Arami nüfus ve nüfuzunun yoğun olduğu Sam'al gibi merkezlerdeki saray ortostatları ve işlenen sahnelerle Maraş'ta rastlanmamaktadır. Bunun en büyük nedenlerinden biri, henüz açığa çıkarılmış bir saray yapısının olmamasıdır. Bu da sadece ele geçen stel ve ortostatları incelememizi mümkün kılmaktadır. Mezar stelleri bunlar içinde önemli bir yer tutar.

MÖ I. Binyılda mezar anıt olgusu Fırat'tan Ceyhan'a, Gurgum'dan Neirab'a Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye arasındaki bölgede görülmektedir. 2016 yılı itibariyle söz konusu bölgede tespit edilmiş 73 yazıtlı ve 28 heykel biçiminde mezar anıtı¹ bulunmuştur; bunların 42'si Gurgum'da, 14'ü Zincirli ve çevresinde tespit edilmiştir². Tunç Çağı'nın herhangi bir evresinde izine rastlanmayan bu mezar anıtları Demir Çağı'nın yeni bir icadı olmalıydı.

MÖ 9. ve 8. yüzyılda Karkamış, Sam'al gibi merkezlerin mimari yapılarının gelişmesi ile mezar anıtlarının ortaya çıkması eş zamanlıdır³. Aynı dönemde seçkinler sınıfının da güçlenmeye başladığı görülmektedir. Karkamış Kral Kapısı ve Sam'al ortostatları, bu sınıfın devlet törenlerine aktif olarak katıldıklarını göstermektedir⁴. Bu seçkinler sınıfının kendilerini yenilmez ve güçlü gösteren krallarına özenerek mezar anıtı yaptırdıkları açıktır. Çünkü daha önceleri, bir kabartma ve stel yaptırmak sadece tanrılardan kabul gören ve kendini tanrısal bir figür gibi gösteren krallara ait bir ayrıcalıktı. MÖ 10. yüzyılda ilk mezar anıtı diye nitelenenler arasında bulunan Gurgum Kralı I. Larama'ya ait MARAŞ 8 stelindeki figür, aynı Hititli tanrılar gibi

¹ Dominik Bonatz, "Dining and Death: Interdisciplinary Perspectives on the 'Funerary Banquet' in Ancient Art, Burial and Belief", *Colloquia Anatolica* 16, Eds. Catherine M. Draycott, Maria Stamatopoulou, Peeters: Leuven, 2016, p. 175.

² S. Gökhan Tiryakioğlu, "Erken Demir Çağı Gurgum (=Kahramanmaraş) Kabartmalı Mezar Taşları", (Doktora Tezi Akdeniz Üniversitesi, 2010), p. 98.

³ Bonatz 2016, p. 188.

⁴ Ibid., pp. 187-188.

ayakta tasvir edilmişti⁵. Bir yüzyıl sonra kral-tanrılardan, toplumun üst düzey bireylerine inen anıtsal stel yapımı daha dünyevi konular edinerek, ölen kişinin sosyal statüsünün göstergesi ve başarılı hayatına adanmış bir simge hâline gelmiştir⁶.

Kahramanmaraş'ta bulunmuş mezar stelleri konuları ve üslupları bakımından kendine özgü bir tarza sahiptir. Krali ve adak stellerinin dışında günlük hayatın belli bir kompozisyonda işlendiği sahnelere yer verilir. Bu durum, alışagelmış taş oymacılığındaki tanrısal figürlerin, ikonların ve kompozisyonların çok dışında yer alır. Tekli, ikili, üçlü figürler, çoğunlukla sahnenin merkezinde yer alan, MÖ II. Binyılda yoğun kullanım alanına sahip çapraz ayaklı yemek masasının⁷ etrafında, kimi zaman süslü kimi zaman da sade, arkalıklı bir sandalyede oturmuş olarak betimlenmişlerdir. Ölü yemeğinin olduğu sahneler, MÖ 8. yüzyılda Aramilerin bölgede yoğunlaşmasıyla birlikte mezar stellerinin başlıca konusunu oluşturmuştur⁸. Arami kültürünün yoğun olduğu Sam'al'da da yemekli sahneler görülmektedir. Karşılıklı oturmuş karı-koca ya da anne, baba ve çocuktan oluşan kadın ve erkekli stellerin toplumdaki ailenin önemine vurgu yaptığını söyleyebiliriz. Çoklu figürlerin bulunduğu steller arasında MARAŞ 2 steli ünik bir noktadadır; iki kadın yemek masasının etrafında, karşılıklı oturur vaziyettedir. Stelde geleneksel Hitit tarzının ağırlıkta olduğu⁹ kadınların kıyafetlerinden ve giymiş oldukları *polostan* anlaşılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde bu başlık, yerini çarşaf benzeri daha düz bir örtünme tarzına bırakacaktır. Steldeki yazıttan Azinis isimli bir adamın eşi olduğunu bildiğimiz kadının, Hawkins'e göre muhtemelen yaşarken ve öldükten sonraki halleri betimlenmiştir¹⁰. MARAŞ 2'ye benzer bir başka örneğimiz, MARAŞ 12 stelidir. Sağ tepesi kısmen kırık stelde merkezde ölü yemeği masası ve karşılıklı oturmuş karı koca bulunur. Erkeğin sol elinde kaldırdığı kadeh görülürken, kadının bulunduğu kısım kırık olduğundan sağ elinde ne tuttuğu bilinmemektedir. Bu steldeki en ilgi çekici unsurlardan biri sahnenin ön tarafında bulunan eşek benzeri bir hayvanın sahneye hareketlilik katmasıdır.

⁵ Dominik Bonatz, "Syro-Hittite Funerary Monuments – A Phenomenon of Tradition or Innovation?" **Ancient Near Eastern Studies Supplement 7**, 2000, p. 207.

⁶ Bonatz 2016, p. 188.

⁷ Tiryakioğlu, op. cit., p. 37.

⁸ Muhibbe Darga, **Hitit Sanatı**, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1992, p. 314.

⁹ Ibid., p. 310.

¹⁰ Hawkins 2000, p. 273.

Erkeğin saç ve sakalı Assur tarzıdır. Ancak elbisesinin belinden aşağıya sarkan püskül Sam'al kral rölyeflerinde görülmektedir.

Maraş mezar stelleri hem ölen kişinin sosyal statüsünü göstermekteydi, hem de hangi mesleğe sahip olduklarını işaret eden üzüm salkımı, terazi, kalem, yazı kutusu gibi semboller bulundurmaktaydı¹¹. MARAŞ 9 stelinde ölü yemeğinden daha farklı bir sahne yer almaktadır. Bu stelde tabure benzeri bir oturakta oturan kadının kucağında, ayakta duran çocuk gibi tasvir edimiş bir erkek figürü görülmektedir. Bu figürün işlemeli ve zengin görünen kıyafetinden varlıklı biri olduğu anlaşılır, ayrıca saçları ve giymiş olduğu başlık Karkamış'ta Yariri dönemine ait rölyeflerdekiyle benzerlik gösterir. Sandaletleri ise Arami tarzındadır. Kadının bu sahnedeki görevi daha çok manevi düzeyde görünmektedir; erkek figürünü kucaklamakta ve ona bakmaktadır. Bu tarz duygu ifadelerinin olduğu stellerde Arami etkisi görülmektedir¹². Elinde tuttuğu kalem ve stelin sağ üst köşesinde bulunan yazı kutusu, bu kişinin kâtiplik yaptığını ya da en azından okuryazarlık ile ilgili bir işle uğraştığını ya da bunun eğitimini aldığı sırada öldüğünü düşündürür. Dolayısıyla, bu figür çocuk olmaktan çok, erken yaşta ölmüş, genç bir erkek de olabilir. Kadınlar ise ayna ve iğ-öreke ile daha çok betimlenmişlerdir. Her iki belirtinin kadınlıkla ilişkilendirilmesi Tunç Çağı'na kadar gitmektedir. Hitit Döneminde ayna, mezar hediyesi olarak kullanılmaktaydı. Tanrıça Kubaba tasvirlerinde kullanılmaya başlanmasıyla bunun yaygınlaştığı, Assur Kralı Esarhaddon'un hüküm sürdüğü MÖ 7. yüzyıla kadar Mezopotamya'da görülmediği, dolayısıyla aynanın bu şekilde kullanımının Anadolu'ya özgü olduğu anlaşılmaktadır. Hitit Döneminde aynanın suya tutulup yansısıyla oluşan görüntüye göre ahiret hayatı ile dünya arasında ilişki kurulmaktaydı¹³. Yine Hitit Döneminde iğ ve öreke Tanrıça Šaušga ile ilişkilirdi. Bunun yanında Hellen *Moiraları* gibi, kader tanrıçaları İştüşaya ve Papaya da iğ ve öreke kullanarak kaderi eğirirlerdi. Hititlerin ölümler için düzenledikleri ritüellerde de temsili erkeğin eline ok ve yay, kadının eline ise iğ ve öreke yerleştirildiği bilinmektedir¹⁴.

¹¹ Bonatz 2016, p. 188, Darga, op. cit., p. 309.

¹² Darga, op. cit., p. 314.

¹³ Tiryakioğlu, op. cit., p. 56.

¹⁴ Ibid., p. 55.

Bu stellerin, diktirenler açısından oldukça önemli bir yere sahip olduğu bir gerçektir. Bir Demir Çağı kentini düşündüğümüzde bunların şehrin tam olarak hangi kısmında yer aldığına dair elimizde bir veri bulunmamaktadır. Ancak belli bir düzen içerisinde ya da çevresinde yoğun bir biçimde başka mezar stellerinin olmaması, bunların bulunduğu yerin bir mezarlığa işaret etmediğini göstermektedir. Söz konusu stellerin yerleştirildikleri yerlerin kamuya açık olmayan, aileye özel mekânlar olduğu düşünülmektedir; bulundukları yerlerin, ölümle hayat ya da ölenlerle kalanlar arasındaki geçiş noktası gibi değerlendirilmesi de bu durumu desteklemektedir¹⁵.

2008 yılında Gurgum'un güney komşusu Sam'al'da *in situ* olarak keşfedilmiş Katumuwa Steli bu konuda azımsanmayacak veriler sağlamıştır. Fenikece yazılmış stel, bir haneye ait küçük bir mezar şapeli olduğu düşünülen odada bulunmuş, ancak herhangi bir gömüye rastlanmamıştır. Buradan yola çıkarak Bonatz, Geç Hitit mezar stellerinin ölen kişilerin ötedünyadaki hayatını simgelediği ve dolayısıyla mezarla ilişkisi olmadığını düşünmektedir¹⁶. Mezartaşı görevi görmeyen bu anıt steller, ölen kişiyi anmak üzere diktirilmiştir¹⁷. Seçkinler sınıfına ait olan bu uygulamaya göre, stellerin onların hanelerinin sınırları içerisinde bulunma ihtimalini artırmaktadır. Böylece *in situ* bulunmayan Maraş mezar stelleri için de aynı durum söz konusu olmalıdır.

MÖ I. Binyılda Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de görülen mezar stelleri ve orada görülen sahnelerin, aslen MÖ II. Binyıl Mezopotamya'daki *kispum* ritüeline dayandığı düşünülmektedir. İsmi Akkadca "bölmek, ayırmak" anlamına gelen *kasāpu* fiilinden türemiş *kispum* ritüeli¹⁸, doğrudan ölen kişinin ölümünden sonraki hayata sağ salım geçişini simgelemektedir.

Bütün ayrıntılarıyla bilinmemekle birlikte, ayın 29. veya 30. gününde yapıldığı düşünülen bu ritüelin amacı, bir yandan bu geçişi gerçekleştirmek ve *etemmu* diye adlandırılan ölen kişinin ruhunu/hayaletini huzura kavuşturmakken, diğer yandan ölen

¹⁵ Bonatz 2016, p. 177.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Bonatz 2000, p. 189.

¹⁸ Renata MacDougal, "Remembrance and the Dead In Second Millenium BC Mesopotamia" (Doktora Tezi, University of Leicester, 2014), p. 5.

ve yaşayan aile bireyleri arasındaki bağlarının devamlılığını sağlamaktı¹⁹. Genellikle en büyük oğlun yönettiği ve bütün aile bireylerinin katıldığı bu ritüelin sadece mezarda değil, ölen kişinin evindeki şapellerde de gerçekleştirilmesi mümkündü²⁰. Bir yandan ölen kişinin, geride kalan aile bireyleri tarafından bakılıp ilgilenilmesi anlamını da taşıyan *kispum* ritüelindeki bu bakım düzenli libasyon, su dökme ve yemek için yiyecekleri içermekteydi.

MÖ I. Binyılda da bölgede *kispum* ritüeli yapılmaya devam edilip edilmediği bilinmemektedir; ancak MÖ I. Binyıla özgü mezar stellerindeki sahnelerin ritüel ile ortak noktalarının bulunması, ritüelin devam ettiği ihtimalini – biçimsel değişikliklerin de olabileceği göz önünde bulundurarak – düşündürür. Eğer ritüel bölgede yapılmaya devam ettiyse, ritüelin yapıldığı tarih ile stellerin en geç dikildiği tarih aynı olmalıdır²¹. MÖ I. Binyılda da *kispumun*, MÖ II. Binyıldaki uygulamalarında olduğu gibi mezar dışında evlerde de gerçekleştirilme ihtimali vardır; Katumuwa Steli'nin konut olarak kullandılığı düşünülen bir yapının içinde bulunması, bu ihtimali desteklemektedir. Bunun yanında Bonatz'a göre cenazeye katılanlara verilen yemek ile ölen kişiye verilen yemek arasındaki ayrımın da iyi yapılması gerekir. Çünkü ritüelde de ölene verilen yeme ve içme sunuları özel bir yere sahiptir. Steldeki yemek, sadece ölünün yemeğidir. Sahnelere bakıldığında, figürlerin ellerinde kadeh, masada pide veya ekmek benzeri yiyecekler görülür. Şarap ve ekmek yenileyici gücü temsil etmektedir²². Bugün bile Hristiyan ayinlerinde de şarap ve ekmeğin kullanılması dikkat çekicidir.

Aile bireylerinin yer aldığı stellerdeki figürlerin muhtemelen hepsi ölü değildi. Çünkü Gurgum ve çevresinde ele geçen yazıtlı mezar stellerinden, çoğunlukla ölen kişinin ismini öğrenebilmekteyiz. Steldeki sahnelerde karşısında yer alan diğer figürlerin kim oldukları hakkında net bir bilgimiz yoktur; onlarla ilgili sadece tahminler yürütülebilmektedir. İki figürlü stellerde, karşı tarafta yer alan kişinin *kispum* ritüelini yöneten vâris olduğu düşünülebilir. *Kispum* ritüelinde nadiren de olsa kadınların da ritüeli yönettikleri göz önüne alındığında, MARAŞ 2 örneğindeki iki

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ Bonatz 2016, p. 184.

²² Bonatz 2000, p. 191.

kadınlı sahnedeki figürlerden birinin aynı şekilde ölen kişi, diğerinin de kispum ritüelini yöneten kişi olması mümkündür. Üçlü figürlerde yer alan genelde çocuk olan üçüncü kişi ise, resmedilen ailenin çocuğunun da ritüelde doğrudan aktif bir rol oynadığı ihtimalini doğurmaktadır.

Coğrafi olarak küçük bir bölgede görülen mezar anıtlarının büyük çoğunluğunun Maraş'ta bulunması, bu geleneğin bölgede ustalıkla yapıldığının, ayrıca çok sayıda elit ailenin de yaşadığının bir göstergesi olabilir. Bunun yanında genel olarak stellere baktığımızda, kişi ya da kişilere özel hazırlanmakla birlikte, hazırlandıkları atölyelerde mezar stellerinin belirli bir kompozisyona sahip olduğu ve seçilen konuya ya da ölen kişinin statüsüne göre hazırlandığını söylemek yanlış olmaz. Örneğin, ölü yemeği sahnesi dışında, MARAŞ 9'da olduğu gibi kucaklama sahnelerinin de olduğu görülmektedir. Diğer yandan, Hawkins MARAŞ 9'da stelin üzerine ismin, stel yapıldıktan sonra eklendiğini, dolayısıyla hazır yapılmış bir stele işlenmiş olabileceğini söylemektedir²³.

Ölenin dünyadaki anısını yaşatma ve varlığını devam ettirme ideali üzerine kurulu olan bu resimsel anma taşlar, ailenin mahreminde kalan bir sınır içinde olmalıydı. Yapısal olarak üst kısımları yuvarlatılmış ve genellikle alt kısmında belliki bir yere dikmek için oluşturulan bir çıkıntılar yer almaktaydı. Yani bunlar bir yapının mimari öğlerinden çok kendi başına duran ya da ilişkili olan başka mimari öğelerle birlikte sergilenmekteydi.

Maraş mezar stellerinin kısıtlı bir çalışma alanı içerisinde yer alması birçok soruyu da beraberinde getirmektedir: Bir yandan zenginlikle, diğer yandan da sosyal statüyle ilişkilendirilen mezar stellerini, herkes yaptırabiliyor muydu? Bu stelleri yaptıranlar sadece sarayla ilişkisi olan kişiler miydi; yoksa Gurgum aristokrasisinin içinde yer almayan, ama yürüttüğü ticaretle zenginleşmiş bir tüccar ya da katıldığı savaşlardaki kahramanlıklarıyla askeri kademelerin üst seviyelerine çıkabilmiş köylü bir aileden bir kişi de diktirebilmekte miydi? Hitit döneminde devletin tekelinde olan stel yapımı için MÖ I. Binyılda Gurgum Kralının onayına ihtiyaç var mıydı? Her aile

²³ CHLI I, §IV.2.MARAŞ 9, p. 274; Sanno Aro, "Art and Architecture", **The Luwians**. Ed. H. C. Melchert, Leiden: Brill, 2003, p. 326.

bireyi için bir stel dikilmekte miydi, yoksa stellerin ortak kullanımı diye bir şey söz konusu olabilmekte miydi ya da aileyi mi tamamen temsil etmekteydi? Eğer steller kişiye özel yapılıyorlarsa, örneğin neden Katumuwa Steli'nin yanında başkaları da bulunmadı? Bu ve bunun gibi soruların yanıt bulabilmesi için, çok daha fazla arkeolojik ve yazılı belgenin ortaya çıkartılmasına, dolayısıyla daha çok sistemli kazı yapılmasına ihtiyaç vardır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GURGUM KRALLIĞI VE ÇEVRE KÜLTÜRLERLE ETKİLEŞİM

5. Gurgum Krallığı Ve Çevre Kültürlerle Etkileşim

Mısırlıların Medinet Habu Tapınağı'nda bahsettikleri Deniz Kavimlerinin gelişi ile ilişkilendirilen Doğu Akdeniz dünyasındaki karışıklık ve yıkım, Mezopotamya'yı doğrudan etkilememiştir. Ancak siyasi anlamda ortadan kalkan bu coğrafyalarla ilişkilerinin kopmasına rağmen, demografik anlamda bütün Mezopotamya ve Suriye'yi derinden etkileyen Arami Göçleri, Deniz Kavimlerinin Doğu Akdeniz'de yarattığı ölçekte yıkıma neden olmasa da, bölgede köklü değişikliklerin meydana gelmesine yol açmıştır¹. Dolayısıyla MÖ II. Binyılda burada görülen çok kültürlülük, aktörleri değişmekle birlikte MÖ I. Binyılda da devam etmiştir. Çok farklı halkların bünyesinde bir arada yaşamasına elveren coğrafya, bunların farklı kültürlerden beslenen kendine özgü, yeni bir kültürel yapı ortaya çıkartmasına sağlamıştır. Bölgede o sırada yaşayan Luvice konuşan topluluklarla buraya göçlerle gelmiş Aramilerin yanında, Assurluların fethettikleri topraklarda uyguladıkları sürgün politikaları ile bölgeye yerleştirilen halklar da iç içe geçmiş bu kültürel yapının oluşup gelişmesine katkıda bulunmuştur².

Demir Çağının yaşandığı MÖ I. Binyılın aktörlerinden Gurgum; kuzeydoğusunda Urartu Krallığı, güneydoğusunda Yeni Assur İmparatorluğu, güneyinde Sa'mal gibi Arami devletleri ve bunun dışında başka bazı Luvi/Hitit merkezleri ile çevrelenmiştir. Anadolu ve Mezopotamya arasındaki geçiş yolları üstünde yer aldığı için, çok çeşitli kültürel unsurların bir arada gözüktüğü bir bölge olması kaçınılmaz olmuştur. Her ne kadar devletler arasında siyasi çekişmeler olsa da, tam olarak haklarında net ve ayrıntılı bilgi sahibi olmadığımız halklarını birbirinden ayıramamamız, bu kozmopolitliğin doğal bir sonucudur. Luvice adı olan Arami bir Sam'al kralının Fenikece yazıt yazdırması, Maraş mezar stellerindeki tasvir edilen Gurgumlu kişilerin Assur ve Arami tarzında kıyafetler giymeleri, ama aynı Gurgum'u

¹ Hawkins 2006, pp. 247-48, Kemalettin Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi, Başlangıcından Perslere Kadar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, p. 154.

² Dodd, op. cit., p. 60.

yöneten kralların Hitit kral isimlerini almaya devam ettirmeleri, Arslantaş'ta bulunan kapı aslanının üstündeki Luvica-Aramice-Assurca yazılmış üç dilli yazıttan da dönemin çok kültürlülüğüne³ örnek olarak gösterilebilir.

Gurgum'un kültürel anlamda bu sayılanlar arasında belki de en az etkileşim içinde olduğu yer, Urartu Krallığı'ydı. Doğu Anadolu'da kurulmuş, Van Gölü merkezli bir Demir Çağı krallığı olan Urartuların Hurri boylarının birleşmesiyle MÖ 9. yüzyılda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır⁴. Krallık başkenti Tuşpa'daki Sardur Burç diye bilinen yapı üstündeki bu boyları tek bir çatı altında birleştirmeyi başaran I. Sarduri'nin (MÖ 832-825)⁵ Assurca yazdırdığı altı yazıt Urartuların en eski yazılı kaynağıdır⁶. Kralları Menua (MÖ 810-886) tarafından Murat Suyu civarında diktirilen Palu yazıtında Geç Hitit Krallıklarından Melid Kralı Şuliehuali'nin ismi geçmekte, dolayısıyla Gurgum'un da komşusu bir Geç Hitit Krallığı ile temaslarının olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki, bölgedeki Assur'dan sonraki en büyük güç olmalarına, Assur'un zayıf düştüğü III. Adad-nīrārī sonrası dönemde ondan boşalan siyasi boşluğu özellikle kralları II. Sarduri'nin doldurmaya çalışmasına ve Gurgum'un da içinde yer aldığı bir siyasi ve askeri ittifakı örgütlemesine rağmen, Gurgum'un ismi hiçbir Urartu yazıtında geçmez. Yine de ticaretle dolaşan malların varlığı nedeniyle mal ve bilgi akışı da olmakta; bu da Urartu'da, Assur ve Geç Hititlerde de görülen ortostatların kullanılması gibi mimari uygulamalar ve olasılıkla zanaatkârların dolaşımına işaret etmektedir⁷.

Assur İmparatorluğu ve Gurgum Krallığı arasında eşitler arası bir ilişki yoktur; yazıtlar bölümünde de incelediğimiz gibi sıklıkla Assur'un siyasi gücünün etkisi altında kalmış gibi gözükmektedir. Siyasi iniş çıkışlar ortamındaki ilişkiler içinde kültürel etkileşim sözü edilen değil daha çok görsel verilere dayanan bir olgudur. Bunları da açığa çıkarılmış saraylar, steller, ortostatlar gibi malzemelerde kendini

³ Ömür Harmanşah, **Eski Yakınoğlu'da Kent, Bellek, Anıt**, Trans. by Fügen Yavuz, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013, p. 98.

⁴ Dinçol, op. cit., p. 148.

⁵ Bryce, op. cit., p. 189.

⁶ Dinçol, op. cit., p. 152.

⁷ Ömür Harmanşah, "Karşılaşmalar, Etkileşimler ve Ortak Bir Kültürel Alan: Assur İmparatorluğu Ve Demir Çağı Suriye-Hitit Devletleri", **Assurlular Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, p. 260.

gösterir. I. Tiglat-pileser'in, Karkamış ve Melid şehirlerinin kabartmalarla süslü duvarlarından etkilenmiş olduğunu⁸, dolayısıyla ortostatın Anadolu'dan Mezopotamya'ya, yani Assur'a geçtiğini söyleyebiliriz⁹. Gurgum da, Melid ve Karkamış'a olan coğrafi yakınlığı düşünüldüğünde, doğrudan ya da dolaylı olarak Assurlu Tiglat-pileser'i etkilemiş olabilir. Assur'un Geç Hitit devletleri III. Şalmaneser döneminden itibaren etkisi ise heykelleri üzerinde Assur görülmeye başlanmıştır¹⁰.

Assur himaye ya da nüfuzu altında bulunan Luvi, Arami veya Fenikeli gibi farklı halklardan gelen yerli seçkinler için yapılan eserler söz konusu olduğunda, Assur üslubunun yerel tarzlarla harmanlanarak uyarlandığı eserler, Assur kültürel etkileşimini gösterir. İlişkilerin yoğunluğu Assur etkisinin yoğunluğuna paralel olarak değişik seviyelerde olabilmekteydi¹¹.

Assur'un nüfuzu altına aldığı bölgelerde, yerel unsurları kendi yaklaşım, anlayış veya inançlarındaki unsurları kullanarak kullandığı da olmuştur. Geç Hitit Devletlerinin olduğu bölgede ay tanrısına duyulan büyük saygı ve buraya yakın olan Harran'ın bir Ay Tanrısı Sîn'in kült merkezi olması, PAZARCIK Steli üstünde tanrının sembolü hilâlin yukarı bakar şekilde tasvir edilmesini sağlamıştır¹².

Yukarıda söz edilen Geç Hititlerle Urartular arasındaki hareketin benzeri, Geç Hititlerle Assur ülkesi arasında da gerçekleşmekteydi. Ticaretle Assur saraylarına ulaşan Geç Hititlere özgü üslupta işlenmiş çok çeşitli fildişi esere rastlanmıştır. Mezopotamya'da bulunan bu tür mal ve malzemelerin, bunları işleyen gezgin zanaatkarların da Geç Hitit Dünyası ile Mezopotamya arasında seyahat ettiklerine işaret etmektedir¹³.

Özellikle Karkamış'ın bölgeyi kültürel olarak etkilediği ve şekillendirdiğini söylenebilir. Ülkesindeki kültürel çeşitliliği yansıtırçasına Karkamış Kralı Yariri, on

⁸ Harmanşah 2018, p. 266.

⁹ Kemalettin Köroğlu, "Anadolu'daki Yeni Assur Dönemi Stelleri ve Kaya Kabartmaları", **Assurlular Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, p. 177.

¹⁰ Hawkins 2006, p. 398.

¹¹ Köroğlu 2018, p. 167.

¹² Ibid., p. 202.

¹³ Harmanşah 2018, p. 260.

iki dil konuşması ve dört farklı yazı sisteminde yazmasıyla övünürmüş¹⁴. Karkamış'ın cadde, ortostatlar, meydanları ve genel olarak şehrin ihtişamlı tasarım ve dokusu, Assur ve Geç Hitit şehir ve saraylarını da etkilemiş olmalıdır¹⁵. Tunç Çağı'nın çöküşü sonrası yeniden inşa döneminde kurulan kent¹⁶ ve saraylardaki dikilitaş, stel, ortostat gibi mimari unsurlara, Karkamış yanında Kalhu-Ninova Melid'de de rastlanmaktaydı. Bunun üstündeki yazıtlar dinamikti; jeopolitik değişikliklere göre yeniden düzenlenmeleri mümkündü. Bu bir Demir Çağ yeniliği idi ve hepsinde görülen ortak bir anlatım üslubu vardı¹⁷.

Geç Hititlerin ve dolayısıyla da Gurgum'un en çok kültürel etkileşim içinde olduğu gruplardan biri de Aramilerdi. Aramiler; MÖ II. Binyılda Kuzey Suriye çöllerinde yaşayan, göçebe bir Sami topluluktu. Bölgenin yerli halkı değildir. Tam olarak nereden geldikleri bilinmemekle birlikte, Aramicenin Kuzeybatı Sami dillerden olması¹⁸, Arabistan Yarımadası kökenli olabilecekleri fikrini düşündürür. Göçebe aşiretler halinde yaşayan Aramiler, MÖ II. Binyıl boyunca süren göçlerle Suriye çöllerine gruplar halinde gelip yerleşmişler ve MÖ II. Binyılın sonlarına doğru bölgeye hâkim olmuşlardır. Geldikleri sırada Suriye'nin batı bölgelerinde daha küçük siyasi yapılar bulunduğu için, bölgede hâkimiyet kurmaları daha erken olmuştur¹⁹. Büyük bir alana yayıldıkları anlaşılan Aramilerin, kaynaklarda MÖ I. Binyılın başında Mezopotamya'nın güneyinde bile rastlanmaya başlandığı görülmektedir²⁰. Dolayısıyla MÖ 10 yy.'da etnik ve linguistik/dilsel unsurlar bakımından Aramiler baskın konuma geldiler²¹.

Her iki kültürün (Arami ve Luvi) birden özelliklerinin en iyi görüldüğü, dolayısıyla Gurgum'un doğrudan ya da dolaylı etkilediği ve etkilenmiş olabileceği

¹⁴ Ibid., p. 258.

¹⁵ Ibid., p. 263-266.

¹⁶ Ibid., p. 259.

¹⁷ Ibid., p. 260-261.

¹⁸ Köroğlu 2006, p. 144.

¹⁹ Bill T. Arnold, "Aramean Origins: The Evidence from Babylonia", *Archiv für Orientforschung*, Bd. 52, (2011), p. 179.

²⁰ Ibid., p. 180.

²¹ Mirko Novák, "Arameans and Luwians – Processes of an Acculturation", *Ethnicity in Ancient Mesopotamia: Papers Read at the Forty-eighth Rencontre Assyriologique Internationale, Leiden, 1-4 July 2002*, ed. W. H. van Soldt, R. Kalvelagen, D. Katz, Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2005, p. 252.

noktalardan biri, güney komşusu ve Arami krallığı Bīt-Gabbar'ın en kuzeyindeki şehirde kurulan Sam'al'dır²².

Sam'al'da yazıtlar farklı dil ve yazı sistemleriyle yazılmaktaydı. Arami alfabesiyle yazılan Aramice yazılan metinler, dilsel ve tarihsel açıdan Sam'al'ın kesinlikle Arami dünyasına ait olduğunu göstermektedir²³. Ne var ki; Hitit sanatının maddi kültürü ve onlarla yakın ilişkileri nedeniyle bir yandan da Aramilerden ayrı tutulmaktadır. Yani Sam'al Geç Hitit kültürünü taşımakta; ancak tarihsel süreç ve filolojik açıdan incelendiğinde bir Arami merkezi olduğu anlaşılmaktadır.

Bahsedilen bu tablo, Sam'al'ın demografik bakımından sahip olduğu çok renkli ortamdan kaynaklanmaktaydı²⁴. Aramice, Luvice ve Fenikece konuşan halkların yaşadığı Sam'al ve benzeri merkezlerde bu halklar çok dilli bir yapı oluşturmuştur²⁵; kenti yöneten hanedan da bu çeşitlilik ve renklilikten nasibini almıştır. Orijinal hanedanda hem Aramice, hem Luvice isim taşıyan kişiler bulunur. Sam'al'da ortaya çıkartılmış en önemli krali yazıtlardan Kilamuwa Yazıtı'nda beş kral ismi verilmiştir: Gabbar (yak. MÖ 920), BHM (yak. 890), Khaianu, S'L ve Kilamuwa (yak. 840-830).²⁶ Adı Luvice olan Sam'al Kralı Kilamuwa, yazıtında adını 'Hayya oğlu Kilamuwa' *klmw br hy* şeklinde kaydetmiştir; buradaki Aramice oğul/oğlu anlamına gelen *br* ifadesinin kullanımı, sarayda konuşulan dilin de Aramice olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan, yazıtın yazımında kullanılan dil, Luvice ya da Aramice değil, Fenikecedir. Bunun sebebi ise Fenikece kullanımının prestij ile ilişkilendirilmesi olmalıdır²⁷. Kısacası ortaya çıkan şey; Hitit/Luvi kökenli ismi olan Arami bir kralın diktirdiği Fenikece steldir; bu da buranın en tepesinde bile ne kadar çok kültürlü bir ortam olduğunu çarpıcı bir biçimde göstermektedir²⁸.

²² Ibid., p. 253.

²³ Ibid.

²⁴ Hawkins 2006, p. 397.

²⁵ Ömür Harmanşah, **Eski Yakındoğu'da Kent, Bellek, Anıt**, Çev. Fügen Yavuz, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013, p. 65.

²⁶ Hawkins 2006, p. 386.

²⁷ Yigal Bloch, "Anadolu'da Aramiler ve Yeni Assur-Arami İlişkileri", **Assurlular Dicle'den Toroslar'a Tanrı Assur'un Krallığı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, p. 315.

²⁸ Hawkins 2006, p. 397.

Kaynaklardan kentin en az üç yöneticisinin Luvice kökenli isimler kullandıkları anlaşılmaktadır (Panamuwa ve Kilamuwa gibi). Ancak son kral II. Panamuwa'nın oğlu Barrakib'in ismi Aramicedir. O nedenle kişi adlarına bakarak köken tespiti yapmak da bir hayli zordur²⁹.

Sam'al dışında da Gurgum'un içinde bulunduğu Hitit/Luvi kültürel bölgesi ile etkileşimde olduğu anlaşılan başka Arami merkezleri de vardı. Örneğin; Bīt-Adini'de iki tane Fırtına Tanrısı steli tipinde hiyeroglif stel bulunmuştur. Stel A ve Stel B diye adlandırılan stellerden Stel A Kral Ariyahina, Stel B ise Hamiyata'ya aittir³⁰.

²⁹ Novák, op. cit., p. 253.

³⁰ Hawkins 2006, p. 384.

SONUÇ

Gurgumlu kime denir ya da Gurgumlu kimdir sorusunun net bir cevabı yoktur. Gurgumlu sözcüğü, bir halk ya da milletten çok, belirli bir bölgede yaşayan çok uluslu bir yapıyı tanımladığını düşünmeliyiz. Luvice yazıtlar ve Hititçe kral isimlerinden yola çıkarak Gurgum'un sanki Hititli bir krallıkmiş gibi gözükmese de, bölgenin renkli nüfusunun da bir parçası olan Gurgum bünyesinde en az bu Hitit kimliği kadar güçlü Arami ve Luvi kimliği de olan ve asimilasyon ya da akültürasyona maruz kalmayan, bir arada yaşayan insanların olduğu bir toplumdan söz etmek gerekir.

Nüfuzu altında kalmasına rağmen, kültürel öğeler ve siyasi tarihine bakarak kesin olarak söylenebilecek şeyin, Gurgum'un Assurlu kimliğini tam olarak benimsememiş olduğudur. Büyük ihtimalle Tunç Çağı'ndan beri sürdürdüğü ve örneğin mezar stellerinde kadınların *polos* tipi başlıklarla tasvirinden de anlaşılan Hitit geleneğinin yanında, Arami göçleri ile birlikte baskın Arami kültürünü benimsemiş olduğu daha açıktır. Aramilerin bölgeye geldikten sonraki dönemde yapılmış mezar stellerine bakıldığında da kişilerin kıyafetleri ve saç sakallarının Arami tarzına yakınlığı göze çarpar. Bunun yanında Luvice stellerin olması, halk tarafından konuşulan dilin sadece Luvice olduğunu düşündürse de, çeşitli yerlerde görülen bölgedeki çokdilliliğin aynı güney komşusu Sam'al'da olduğu gibi Gurgum'da da olma ihtimalini ortaya çıkartır.

Gurgum Krallığı'nın tarihi ve çevresiyle olan ilişkilerinden söz ederken, öncelikle krallık ve krallık merkezi kent arasındaki ayrımın iyi yapılması gerekir. Önceden de belirtildiği gibi Assur kaynakları dönüşümlü olarak Gurgum'u tanımlarken KUR ve URU determinatiflerini kullanırken, yani Gurgum sözcüğüyle zaman zaman şehri ve ülkeyi anlatmak için kastederken; Luvice metinlere baktığımızda ise “şehir” (URBS) işaretiyle gösterilmektedir¹. Assur Kralı II. Sargon dönemine kadar Markaşı, kenti ya da ülkeyi ifade etmek için kullanılmamaktaydı; en azından günümüze ulaşan yazıtlara bakıldığında Sargon'un yazıtları dışında hiçbir yerde bu sözcük geçmemektedir. Gurgum ile ilişkilendirilen ve tezde incelenen 21 Luvi hiyeroglifli yazıttan 6 tanesinin nereden geldiği hakkında bilgi yoktur; ancak geri

¹ Bkz.: MARAŞ 8, MARAŞ 4, MARAŞ 1.

kalan 4'ü krali toplam 15 yazıtın 13'ü Maraş içinde veya çevresinde bulunmuştur. Bu 13 yazıtın 10 tanesi Maraş şehir merkezinde ya da kalede ortaya çıkartılmıştır; bunlardan 2'si krali yazıttır ve ikisi de kalede bulunan yazıtlar arasında yer almaktadırlar². Eldeki yazıtların buluntu yeri ve bunların oranlarına bakıldığında, ayrıca Markaşı sözcüğünün Maraş sözcüğüne fonetik olarak benzediği de göz önünde bulundurulduğunda, Gurgum Krallığı'nın merkezinin Maraş kenti olma ihtimalinin bir hayli yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu destekleyen önemli bir kaynak da, Evliya Çelebi'nin büyük eseri *Seyahatname*'deki Maraş'tan geçtiği zamanı anlattığı kısımlardır.

Evliya Çelebi'nin biri 1649'da, diğeri 1671 ya da 1672'de olmak üzere, Maraş'ı iki kere ziyaret ettiği bilinmektedir. Filistin'den İstanbul'a dönerken uğradığı ilk ziyaretini *Seyahatname*'nin üçüncü, Hacca giderken geçtiği zamanı ise eserin dokuzuncu cildinde anlatmaktadır. Maraş'tan ikinci geçişini anlattığı kısımda kentin kalesinden bahsederken, kalenin üç katlı kapısının yanlarında birbirine bakan ya da simetrik duran dört tane ürkütücü siyah aslan heykeli olduğunu aktarır. Bugün literatürde MARAŞ 1 diye bilinen heykellerin bir tanesi ve yazıtlı olanı 19. yüzyılda kalenin yapılmış gravürlerinde ya da çekilmiş fotoğraflarında da görülmektedir. Onun gibi görülen bir başka aslan heykeli yazıtsız olup, MARAŞ 1 ile birlikte İstanbul Arkeoloji Müzelerinde sergilenmektedir.

Aslan ya da ondan türetilmiş sfenks gibi birtakım heykellerin kent ya da kale kapılarında kullanılmasının örneklerine sıklıkla rastlanır. Genel olarak kapı aslanlarının kenti koruma, diktiren kişilerin güç ve heybetini yansıtmaya ve düşmanlarını ürkütme amacı vardır. Aradan geçen onca yıla rağmen, Evliya Çelebi'nin bu aslan heykellerinin hâlâ ürkütücü olduğunu söylemesi, konma amaçlarından en azından birini koruduğunu ve yapılaşma amacına o dönemde bile hizmet ettiğini söylememiz mümkündür. Aslanın oraya sonradan yerleştirilip yerleştirilmediği kesin olarak söyleyebilmemiz mümkün değildir; ancak konumu itibarıyla kalenin kapısında yer alması, en azından orijinal yerinden çok uzaklaşmadığı ihtimalini de düşündürür.

² MARAŞ 4 ve MARAŞ 1.

Maraş sınırları içinde iki farklı yerde bulunmuş ve bugün İstanbul'dakilerin yanında Kahramanmaraş Müzesi'nde yer alan üç aslan heykeli daha vardır. Bunlardan birisi yazıtlı iki tanesi Arslantaş'ta, biri de Elbistan'ın yaklaşık 40 km. doğusunda yer alan Sevdilli köyünde bulunmuş ve bu yüzden bu adla anılan bir aslan heykelidir. Heykeller son derece aşınmış olup, *in situ* bulunmadıkları düşünülmektedir. Maraş kent merkezinden bir hayli uzaklığı, Maraş kalesinde bulunmuş aslanlardan üslup bakımından farklı oluşu ve Gurgum'un kültürel anlamda yayıldığı Ahır Dağları'nın güneyi yerine kuzeyinde kalmaları, Kahramanmaraş il sınırları içinde olmalarına rağmen, Gurgum'a ait olmadığı izlenimini doğurmaktadır.

Ülke anlamında Gurgum'un neresi olduğu sorusuna gelince; Luvice 15 yazıtın tamamının Kahramanmaraş ilini ikiye bölen Ahır Dağları'nın güneyinde kalması, yapılan yüzey araştırmaları sonucu ortaya çıkartılan ilin kuzeyi ve güneyi arasındaki materyal kültür bakımından farklar olması ve başkenti olması muhtemel Maraş il merkezinin de güneyde yer alması, en azından Gurgum Krallığı'nın Ahır Dağları'nın güneyinde kalan Maraş sınırlarına yayıldığını söyleyebiliriz.

Gurgum'da krali ve krali olmayan anıtlar karşılaştırılınca, kendi kimliğini oluşturma politikası daha net ortaya çıkmaktadır. Krali olmayan, yani özel kişilerin diktirdiği anıtların konusu belirli ve sınırlıdır. MARAŞ 2, KÜRTÜL ve MARAŞ 3 bunlara örnektir. Bir mezar yazıtı olan MARAŞ 2'de sadece insan tasvirleri bulunur ve tanrılara yer verilmez. KÜRTÜL gibi adak ya da MARAŞ 3 gibi diktirenin, tanrıya dualarını kabul ettiği için minnettar olduğunu dile getirdiği ve o yüzden adak sunduğu tipteki stellerde ise tanrı tasvirleriyle karşılaşılır. Ancak özel kişilerin diktirdiği hiçbir yazıtta, krallar tarafından diktirilen yazıtlarda olduğu gibi tanrılarla doğrudan bir iletişim yoktur. Bu özellik, sadece tanrılarla insanlar arasında köprü görevi gören krallara aittir³.

Geç Hitit sanatının evriminin, MÖ 12. yüzyılda Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden bir süre öncesinden Geç Hitit Krallıklarının MÖ 8. yüzyılda Assur İmparatorluğu tarafından ilhak edildiği zamana kadarki siyasi süreçler ile paralellik gösterdiği görülür. İlk aşama, Hitit İmparatorluğu'nun çöktüğü MÖ 11. yüzyıla kadar

³ Dodd, op. cit., p. 57.

süren dönemdir. Bu dönemde bölgedeki en önemli Hitit merkezi Karkamış'ın siyasi ve kültürel nüfuzu altında Hitit İmparatorluk kültür ve sanatının etkileri baskındır. Örneklerine Ayn Dara ve Halep'te rastlanmıştır. Yerel seçkinlerin, Hitit nüfuzunun Doğu Akdeniz'de Tunç Çağı'nın çöküşüyle sona ermesiyle ortaya çıkan bağımsızlıkları, sanatsal anlamda bölgeyi ikinci aşama da diyebileceğimiz bambaşka bir döneme getirmiştir. MÖ 10. yüzyıldan Assur'un kendisini toparlaması ve Geç Hitit Krallıklarının olduğu Kuzey Suriye ile Güneydoğu Anadolu'ya müdahale etmeye başladığı MÖ 9. yüzyıla kadar devam eden dönemi özellikle Geç Hitit seçkin sınıflarının mezar stellerinde takip edebilmek mümkündür. Assur'un yeniden gücünü toplayarak bölgeye kontrolü altına almaya ve dolayısıyla kültürel olarak etkilemeye başladığı MÖ 9. yüzyıldan itibaren ise Geç Hitit sanatının üçüncü aşaması başlar; bu aşamada Assur sanatına ait unsurlar Geç Hitit eserlerinde görülmeye başlanır ve bu durum ikinci aşamada görülen bağımsızlığın yerini alır. Bu aşama ise Assur'un fiilen Geç Hitit Krallıklarını birer Assur vilayetine dönüştürdüğü ve artık Assur sanatının örnekleri diyebileceğimiz eserlerin ortaya çıkmaya başladığı MÖ 8. yüzyılın sonuna kadar devam eder. Bu üç aşamalı sistemin Orthmann'ın *Sph.* I-III diye yaptığı ayrıma aşağı yukarı karşılık geldiğini de söyleyebiliriz⁴.

II. Aşşurnasirpal'in Kalhu'daki sarayının MÖ 9. yüzyıldaki açılışında ismi ilk kez geçtiği andan itibaren Gurgum, Assur nüfuzundan çıkmak için III. Tiglat-pileser'e karşı kurulan ve Urartu Kralı II. Sarduri'nin başını çektiği ittifakta yer almak gibi çeşitli zamanlarda şansını denemesi dışında, II. Sargon'a gelinceye kadar, Assur'un yanında yer almış, en azından karşısında olmamış bir devlettir. Yazıtlardan anladığımız kadarıyla sıklıkla adının Assur'a haraç/vergi veren krallıklar arasında sayıldığını görmekteyiz. Assur her zaman da Gurgum'u ve diğer Geç Hitit Krallıklarının özellikle bir kısmını bağımsız tutmayı tercih etmiştir. Peki, II. Sargon başta Gurgum'u MÖ 711'de olmak üzere, bu krallıkları vassal olarak tutmak yerine neden fethetmeyi ve Assur Krallığı'nın bir parçası hâline getirmeyi tercih etmiştir?

Bir yeri vassal olarak tutmakla hami devletin kendisine bağlaması arasında, hami devlet için maddi külfet anlamında ciddi farklılıklar ortaya çıkar. Bir eyaletin

⁴ Novak, op. cit., p. 253.

maliyeti, hele ki bir de merkezden uzaktaysa, vassal bir krallığınki kadar az değildir. Eyalet için merkezi otoritenin bir idare oluşturması, buraya kendi kurumlarını inşa etmesi, kendi insanlarını, yöneticilerini göndermesi gerekir. Güvenliği için belli bir miktar askeri garnizon bulundurması şarttır. Eyaletin her türlü işleyişini üstüne almak zorunda kalır. Bölge halkının isyan etmesini önleyecek şekilde de dikkatli bir siyaset izlemelidir; bir yandan kendisine kafa tutacak kadar güçlenmemeli, diğer yandan kendisine karşı hoşnutsuzluğu da isyana gidecek kadar tetiklememelidir. Kısacası, bir bölgeyi idare edebilmesi için kaynak ve insan gücü ayırması gerekir. Ancak bir bölge vassal krallık olduğunda, krallığın idari ve mali genel yükü yerel yöneticilerin üstünde kalır. Hami devlet sadece onu kontrolü altında tutmaya çalışmalıdır.

Bu durum, Sargon’a kadar Assur’un işine gelmiş olabilir. Örneğin; III. Tiglat-pileser’e karşı kurulan ittifakta bile, Tiglat-pileser III 35 diye de bilinen ve tezde de yer alan İran Steli’nde MÖ 743’te yaptığı savaşla Gurgum’un “yüz şehrini alarak”⁵ yenen⁶ kral, Gurgum’u ortadan kaldırmak yerine “Gurgum Kralı Tarhulara ve şehrin ileri gelenlerinin yalvarması üzerine” affetmişti. Assur’un – ve kendi çıkarları için – uygun olması hâlinde ayaklanıp Assur tahtını ele geçiren bir kralın bu tür bir merhamet göstermesinin sebebi tek başına duygusal bir sebeple açıklanamaz. Yukarıda tartışılan tipte bir dengeler değişikliği olmuş olmalıdır.

Babası Tiglat-pileser’in saltanatındaki küçük krallıkların Assur’un düşmanı büyük bir devletle (Urartu) bir olarak saldırıları, II. Sargon’un aklından hiç çıkmamış olmalıdır. Gücünü yitirdiği sırada oluşan bu ittifakın oluşturduğu tehdidi Assur her ne kadar bertaraf edebilmişse de, yeniden bir zayıf anında hortlaması ve varlığını tehdit etmesi tercih edeceği bir şey değildir. Dolayısıyla siyasi yaklaşımdaki bu değişikliğin nedeninin, bu küçük krallıkların benzer bir şekilde Assur’u zorlama ihtimali olabilir.

II. Sarduri’nin yenilmesinden sonra Assur dışında kalan bölgedeki en büyük güç, Assur’un Muški dediği Phrygia’ydı. Muški’nin o sıradaki kralı ise, Phrygia tarihinin en ünlü kralı Midas, yani Mitâ’ydı. Geç Hitit Krallıkları, Sargon’un Assur’u ile Mitâ’nın Muški’si arasında adeta bir tampon bölge oluşturmaktaydı⁷. Sargon’un

⁵ Bryce, op. cit., p. 138.

⁶ Josette Elayi, **Sargon II, King of Assyria**, Atlanta: SBL Press, 2017, p. 88.

⁷ Ibid.

endişelerini doğrularcasına Mitâ, bu tampon bölgedeki krallıkları Assur'a karşı tahrik etmeye çalışmıştır. Sargon'un kendi yazıtlarında da kaydettiği gibi, Karkamış Kralı Pisîri, Sargon'un saltanatının 5. yılında (MÖ 717) Assur aleyhine Mitâ'yla yazışınca, Karkamış'a saldırıp orayı bir Assur eyaleti hâline getirmiştir⁸. MÖ 712'de Melid, aynı şekilde Assur tarafından ele geçirildikten sonra⁹ müttefiki olarak gördüğü Kummuh ve kralı Mutallu'ya vermiştir¹⁰. Ancak MÖ 709'da Assur'la ittifakını bozup Urartu Kralı II. Arğişti'nin tarafına geçince¹¹ MÖ 708'de *Limmu* Listeleri'nde de kayıtlara geçtiği gibi Kummuh'u da ilhak etmiştir¹².

Gurgum'da III. Tiglat-pileser'in zorla da olsa Assur müttefiki hâline getirdiği Tarhulara'nın, oğlu Mutallu tarafından tahttan indirilip öldürülmesi sonrası II. Sargon'un sefer düzenlemesinin sebebi de, Gurgum'un Assur ekseninden kayma ihtimali olabilir. Bu, Karkamış ve Melid'in kalkıştığı ve bölgedeki en uzun süreli müttefiklerinden biri olan Kummuh'un Gurgum'un ilhakından sonra kalkışacağı tehlikeli bir yoldu ve hepsinin bağımsızlıklarının sonu oldu. Mutallu'nun gerçekleştirdiği darbeyi Assur'un tasdik etmemesi, onun Assur karşıtı bir kral olduğu ihtimalini de doğurmaktadır. Assur için Mutallu'nun tahta çıkması, kral değişikliğinden öte, en az 30 yıl tahtta kalan Tarhulara'nın yarattığı Assur taraftarı statükonun bozulması anlamına gelen siyasi bir değişiklik olabilir. Dolayısıyla bölgedeki diğer örneklerde olduğu gibi, Gurgum'un Assur nüfuz alanından çıkma ihtimali nedeniyle Sargon'un ülkeyi eyalete çevirmiş olması mümkündür.

Diğer taraftan, eğer Sargon'un Gurgum'u ilhak etmek yönünde bir niyeti zaten vardysa, zorla meydana gelen bu taht değişikliğini meşru bir saldırı sebebi olarak öne sürmüş de olabilir. Ancak daha fazla yazılı kaynak ya da arkeolojik buluntu olmadan, bu ihtimal bir spekülasyonun önüne geçemeyecektir.

⁸ ARAB II, §8, p. 4.

⁹ ARAB II, §26, pp. 11-12.

¹⁰ Elayi, op. cit., p. 108

¹¹ Ibid.

¹² ARAB II, p. 437.

KAYNAKÇA

- Arnold, Bill T. “Aramean Origins: The Evidence from Babylonia”, **Archiv für Orientforschung, Bd. 52** (2011), pp. 179-185.
- Aro, Sanno “Art and Architecture”, **The Luwians**. Ed. H. C. Melchert, Leiden: Brill, 2003, pp. 281-337.
- Block, Yigal “Anadolu’da Aramiler ve Yeni Assur-Arami İlişkileri”, **Assurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, pp. 300-321.
- Bonatz, Dominik (2014) “Art”, **The Aramaeans in Ancient Syria**, Leiden: Brill, 2014, pp. 205-253.
- Bonatz, Dominik (2016) “Dining and Death: Interdisciplinary Perspectives on the ‘Funerary Banquet’ in Ancient Art, Burial and Belief”, **Colloquia Anatolica 16**, Eds. Catherine M. Draycott, Maria Stamatopolou, Peeters: Leuven, pp. 173-193.
- Bonatz, Dominik (2000) “Syro-Hittite Funerary Monuments – A Phenomenon of Tradition or Innovation?” **Ancient Near Eastern Studies Supplement 7**, pp. 189-210.
- Bryce, Trevor **The World of the Neo-Hittite Kingdoms – A Political and Military History**, Oxford: Oxford University Press, 2012.

- Carter, Elizabeth (1995) “Report on the Kahramanmarash Archaeological Survey Project from 24/9/93 to 11/11/93”. **Araştırma Sonuçları Toplantısı 12**, pp. 331-341.
- Carter, Elizabeth (1996) “The Kahramanmarash Archaeological Survey Project, A Preliminary Report on the 1994 Season”, **Araştırma Sonuçları Toplantısı 13**, pp. 289-306.
- Darga, Muhibbe **Hitit Sanatı**, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1992.
- Denizhanoğulları A.,
Güriçin M., Peker H. “Kahramanmaraş’tan Hiyeroglif Luvise Yeni Bir Stel: MARAŞ 17”, **TÜBA-AR 22/2018**, pp. 57-61.
- Dinçol, Ali “Geç Hititler” **Anadolu Uygarlıkları**, pp. 122-136.
- Dodd, Lynn Swartz “Legitimacy Identity and History in Iron Age Gurgum”, **Anatolian Iron Age, Vol. 5**, pp. 47-64.
- Dodd, Lynn Swartz “Strategies for Future Success: Remembering the Hittites during the Iron Age”, **Anatolian Studies, Vol. 57, Transanatolia: Bridging the Gap between East and West in the Archaeology of Ancient Anatolia**, Ankara: British Institute in Ankara, 2007, pp. 203-216.
- Drews, Robert **Tunç Çağı’nın Sonu**, Trans. by Ersoy, Tolga, Ergin, Gürkan, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014.
- Elayi Josette **Sargon II, King of Assyria**, Atlanta: SBL Press, 2017.

- Giusfredi, Federico **Sources for a Socio-Economic History of the Neo-Hittite States**, Heidelberg: Universit  tverlag Winter, 2010.
- Grayson, A Kirk **The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Vol. 2 – Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC I (1114-859 BC)**, Toronto: University of Toronto Press, 2002.
- Grayson, A Kirk **The Royal Inscriptions of Mesopotamia Assyrian Periods Vol. 3 – Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC II (858-745 BC)**, Toronto: University of Toronto Press, 2002.
- Harmanşah   . (2018) “Karşılaşmalar, Etkileşimler ve Ortak Bir Kültürel Alan: Assur   mparatorlu  u ve Demir   a  ı Suriye-Hitit Devletleri”, **Assurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, pp. 256-275.
- Harmanşah   . (2013) **Eski Yakındoğu’da Kent, Bellek, Anıt**, Trans. by Fügen Yavuz, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Hawkins, J. D. (1974) “Assyrians and Hittites”, **Iraq**, 36 (1-2), pp. 67-83.
- Hawkins, J. D. (2000) “IV. MARAŞ”, **Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions Vol. I Inscriptions of the Iron Age**, Berlin: de Gruyter, 2000.

- Hawkins, J. D. (2006) “The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia”, **Cambridge Ancient History Vol. 3/I**, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 372-441.
- Konyar, Erkan (2010a) “İlk Tunç Çağı’ndan Orta Demir Çağı’na Kahramanmaraş”, **Dağların Gazeli Maraş**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, pp. 125-156.
- Konyar, Erkan (2008a) “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2007” **ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2008**, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, pp. 130-136.
- Konyar, Erkan (2009) “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2008” **ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2009-7**, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, pp. 138-142.
- Konyar, Erkan (2010b) “Kahramanmaraş Yüzey Araştırması 2009” **ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2010-8**, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, pp. 136-142.
- Konyar, Erkan (2008b) “MÖ I. Bin Yılda Kahramanmaraş Gurgum Krallığı” **Toplumsal Tarih**, Sayı:180, pp. 60-66.
- Köroğlu, Kemalettin (2018) “Anadolu’daki Yeni Assur Dönemi Stelleri ve Kaya Kabartmaları”, **Assurlular Dicle’den Toroslar’a Tanrı Assur’un Krallığı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, pp. 162-207.

- Köroğlu, Kemalettin (2006) **Eski Mezopotamya Tarihi, Başlangıcından Perslere Kadar**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Luckenbill, D. D. **Ancient Records of Assyria and Babylonia, Vol. II Historical Records from Sargon to the End**, Chicago: University of Chicago Press, 1926.
- MacDougal, Renata “Remembrance and the Dead In Second Millenium BC Mesopotamia” Doktora Tezi, University of Leicester, 2014.
- Melchert, H. C. “Introduction”, **The Luwians**. Ed. Melchert, H. C. Leiden: Brill, 2003, pp. 1-7.
- van de Mieroop, Marc **Eski Yakındoğu Tarihi**, Trans. by Gül, Sinem, İstanbul: Homer Kitabevi, 2018.
- Niehr, Herbert **The Aramaeans in Ancient Syria**, Leiden: Brill, 2014.
- Novák, Mirko “Arameans and Luwians – Processes of an Acculturation”, **Ethnicity in Ancient Mesopotamia: Papers Read at the Forty-eighth Rencontre Assyriologique Internationale, Leiden, 1–4 July 2002**, ed. W. H. van Soldt, R. Kalvelagen, D. Katz, pp. 252–266. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2005, pp. 252-266.
- Orthmann, Winfried **Untersuchungen zur Späthethitischen Kunst – Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde Band 8**, Bonn: Habelt, 1971.

- Özyar, A “Geç Hitit Krallıkları”, **Arkeoatlas**, 4: 10-14, İstanbul: 2005.
- Porter, R. M. “Dating the Neo-Hittite Kinglets of Gurgum/Maraş”. **Anatolica**, No. XXIX (2003).
- Tadmor, Hayim, Yamada, Shigeo **The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period Vol. 1 – The Royal Inscriptions of Tiglath-pileser III (744-727 BC) and Shalmaneser V (726-722 BC), Kings of Assyria**, Winona Lake: Eisenbrauns, 2011.
- Tiryakioğlu, S. Gökhan “Erken Demirçağ Gurgum (=Kahramanmaraş) Kabartmalı Mezar Taşları”, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2010.

EKLER

ASSUR YAZIT ÇEVİRİLERİ

II. Aššurnasirpal (MÖ 883-859)

A.0.101.30¹³

1-20a) (Mal sahibi) Aššurnasirpal'ın sarayı, Aššur'un vekili, tanrılar Enlil ve Ninurta tarafından seçilmiş, tanrılar Anu ve Dagan'ın sevdiği, yüce tanrıların yok edici silahı, güçlü kral, kâinatın kralı, Assur [Kralı], (II.) Tukultî-Ninurta'nın oğlu, yüce kral, güçlü kral, kâinatın kralı, Assur Kralı, (II.) Adad-nîrārî'nin oğlu (kendi de) büyük bir kraldı, güçlü kral, kâinat kralı, (ve) Assur Kralı; Aššur'un desteğiyle hareket eden yiğit kral, onun tanrısı, ve dört köşedeki prensler arasında rakibi olmayan, (5) harikulade kılavuz, muharebede korkusuz, rakibi olmayan yüce meddücezir, (ona) itaat etmeyenleri hizaya sokan kral, yüce tanrıların desteğiyle hareket eden kral, onun tanrıları, ve tüm toprakları fethetti, tüm dağlık arazileri egemenliği altına alıp vergiye bağladı, tutsak alan, (10) o ki tüm ülkelerde zafer kazanmış, Dicle'den Lübnan Dağı'nın karşı kıyısına (kadar uzanan bölgeyi) ve Büyük Deniz'i itaat altına alan kral, Laqû ülkesinin tamamını, (ve) Suḥu ülkesini Rapiqu şehri de dâhil olmak üzere; Subnat Nehri'nin kaynağından Urartu topraklarına kadar fethetti; Topraklarıma Kurruru Dağı'nın geçitlerinden (15) Gilzānu topraklarına kadar (uzanan bölgeyi) ekledim, Aşağı Zab'ın karşı kıyısından Zaban topraklarındaki nehrin yukarısındaki Tîl-Bāri şehrine kadar, Tîl-ša-Abtāni şehrinden Tîl-ša-Zabdāni şehrine kadar, Karduniaš'ın kaleleri (olan) Ḫirimu, Ḫarutu şehirlerini; Babitu şehrinin girişinden Ḫašmar Dağı'na kadar olan (insanları) kendi topraklarımın insanları olarak saydım;

20b-36a) Aššur, yüce efendi, gözlerini bana ve otoriteme çevirdi (ve) onun kutsal emriyle güce kavuştum. Aššurnasirpal, gücü övgüye değer olan kral, *apsû*nun kralı, çok bilge tanrı Ea'nın, bana vermiş olduğu beceriyle, Kalah şehrini ıslah etmek için aldım. Eski harabe yığınımı temizledim (ve) su seviyesine kadar kazdım. Su seviyesinden tepeye kadar 120 kat tuğla (yüksekliğinde), (25) set çektim. Orada şimşir, *meskannu* ağacı, sedir, servi, menengiç, ılgın, *meḥru* ağacından saray kurup sekiz saray

¹³ RIMA II, §Aššurnasirpal II A.0.101.30, pp. 288-293.

(bölge)leri krala ait konutlarım olarak (ve) asil dinlencem için (onları) şaşaalı bir şekilde donattım. Sedir, servi, *daprānu* ardıcı, şimşir, (ve) *meskannu* ağacından kapıları tunç kemerlerle bağladım (ve) (onları) girişlerine astım. Onları tunç topuzlu çivilerle çevreledim. Destansı methiyelerimi duvarlarının (30) yeşilimsi camlarında resmettim. Dağlık arazilerden, topraklardan, (ve) denizlerden geçişimi (ve) tüm karaların fethini tasvir ettim. Tuğlaları göktaşıyla kapladım (ve) (onları) girişlerin üstüne dizdim. Egemenliğini kazandığım topraklardan; Suğu ülkesinden, Kaprabu şehrinde, Zamua ülkesinin tamamından, Bīt-Zamāni ve Šubrū ülkesinden, Fırat'ın geçidinde olan Sirqu şehrinde, Laqu ülkesinden, Hatti ülkesinden, ve Lubarna, Patinu'dan insanları alıp (onları) oraya yerleştirdim.

36b-52) Yukarı Zab'tan kanal kazdım, zirvesinden dağın içinden geçerek, (ve) adına Patti-ḫegalli dedim. Dicle'nin çayırlarını suladım (ve) çeşit çeşit meyve ağaçlarının olduğu bostanlar yaptım. Şarap yaptım (ve) ilk hasadın meyvelerini Aššur'a, tanrıma, ve topraklarımdaki tapınaklara sundum. Bu şehri (40) Aššur'a, tanrıma adadım. Yürüdüğüm topraklarda, geçtiğim dağlık arazilerde gördüğüm ağaçlar ve bitkiler (tohumlar): Sedir, servi, *šimišsalû*, *burāšu* ardıcı, ..., *daprānu* ardıcı, badem, hurma, abanoz, *meskannu*, zeytin, *šusuṇu*, meşe, ılgın, *dukdu*, menengiç ve *murrānu*, *meḫru*, ..., *tīiatu*, Kaniş meşesi, *ḫaluppu*, (45) *šadānu*, nar, *šallūru*, köknar, *ingirašu*, armut, ayva, incir, asmalar, *angašu* armudu, *šumlalû*, *titipu*, *šippūtu*, *zanzaliqqu*, 'kızıl akça ağaç', *ḫambuququ*, *nuḫurtu*, *urzīnu*, ve *kanaktu*. Su yolu yukarıdan bahçelere doğru uzanıyor. Aroma patikalara hâkim oluyor. (50) (kadar) ırmak ve gökyüzündeki yıldızlar zevk bahçesine akıyor. Asmadaki üzümler gibi kümelenmiş narlar ... bahçede ... [/], Aššurnasirpal, enfes bahçede meyve topluyor ... [...]

53-78a) Kalah şehrinde, hükümdarlığımın merkezi, Enlil ve Ninurta (55) (gibi) tanrılara ait önceden olmayan tapınaklarını ben yaptım. Tanrılar Ea-šarru (ve) Damkina'ya ait tapınağı, tanrı Adad (ve) Šala tapınaklarını, tanrıça Gula tapınağını, tanrı Sîn tapınağını, tanrı Nabû tapınağını, Šarrat-nipḫi tanrıçasının tapınağını, kutsal Sibitti'nin tapınağını, kutsal Kidmuru'nun tapınağını, yüce tanrıların tapınaklarını ben yaptım. (60) Tanrıların makamlarını orada kurdum, benim tanrılarımın. Onları görkemli bir şekilde donattım. İçeriye sedir kirişler yerleştirip uzun sedir kapıları yaptım. (Onları) tunç kemerlerle bağlayıp (onları) girişlere astım. (65) Kapı girişlerine

kutsal tunç heykeller yerleştirdim. Yüce tanrıların (heykellerini) göz alıcı kırmızı altın ve parlayan taşlarla yaptım. Onlara altın mücevherler ve aldığım birçok zilyeti verdim. Tanrı Ninurta'nın şapel odasını altın (ve) (70) lapis lazuliyle süsledim. Sağına ve soluna, ... tunç koydum (ve) tahtına altından vahşî yırtıcı ejderhalar yerleştirdim. Şenliklerini Şebat (ve) Elul aylarına gelecek şekilde ayarladım. Şebat (75) ayındaki şenliğin adına 'İhtişam' dedim. Onlara yemek ve tütsü sundum. Çehreme benzeyen kırmızı altın (ve) parlayan taşlardan yapılmış asil anıtımı tanrı Ninurta'nın, benim tanrımın, önüne, yerleştirdim.

(78b-84a) Atalarımın zamanında harabe yığınlarına dönmüş terk edilmiş şehirleri, tekrar inşa ettim ve oraya birçok insan yerleştirdim. Topraklarımdaki eski sarayları yeniden inşa ettim. Onları fevkalade bir şekilde donattım ve içlerine tahıl ile saman depoladım.

84b-101) Papazlığımı seven tanrılar Ninurta (ve) Nergal, bana vahşî hayvanlar verdi ve bana avlanmayı emrettiler. 450 güçlü aslanı öldürdüm. 390 vahşî boğayı benim ... arabam azametli hücumumla öldürdüm. (90) 200 deve kuşunu kafesteki kuşlar gibi katlettim. 30 fili pusuya düşürdüm. 50 vahşî boğayı canlı yakaladım, 140 devekuşu, (ve) dağlardan ile ormanlardan 20 güçlü aslan. (95) Suğu diyarının valisinden beş tane canlı fili hediye olarak aldım ve Lubdu diyarının valisi benimle sefere katıldı. Vahşî boğalardan, aslanlardan, devekuşlarından, (ve) erkek (ve) dişi maymunlardan sürüler oluşturdum. Sürüleri besledim. Assur'a, zorla topraklarına ilave toprak ve nüfusuna insan kattım.

102-154) Aşşurnasirpal, Assur kralı, neşeli sarayı kutsadığında, bilgi ile dolu saray, Kalah'ta (ve) (105) oraya Assur'u davet ettiğinde, yüce tanrı, ve tüm memleketin tanrılarını; 100 şişman öküz, 1.000 dana (ve) damızlık koyun, 14.000 ...-koyun tanrıça İştar'a, benim hanımına, ait olan, tanrıça İştar'a, benim hanımına, ait olan 200 öküz, 1.000 *siserhu* koyunu, (110) 1.000 süt kuzusu, 500 *aiialu* geyiğı, 500 geyik, 1.000 ördek (*işşürü rabûtu*), 500 ördek (*usû*), 500 kaz, 1.000 *mesukku* kuşu, 1.000 *qāribu* kuşu, 10.000 güvercin, 10.000 üveyik, 10.000 ufak kuş, 10.000 balık, 10.000 çöl sıçanı, (115) 10.000 yumurta 10.000 somun ekmek, 10.000 sürahi bira, 10.000 şişe şarap, 10.000 tahıl (ve) susam sandığı, 10.000 sıcak ... çanak, 1.000 kutu meyve, 300

yağ (kabı), 300 (sandık) arpa, 300 (sandık) (120) karışık *raqqatu* bitkisi, 100 (sandık) *kudimmus* (tuzlu bir bitki), 100 (sandık) ..., 100 (sandık) kavrulmuş arpa, 100 (sandık) *ubuḥṣennu* tahılı, 100 (sürahî) iyi *billatu* birası, 100 (sandık) nar, 100 (sandık) üzüm, 100 (sandık) karışık *zamrus*, 100 (sandık) Antep fıstığı, 100 (sandık) ..., (125) 100 (sandık) soğan, 100 (sandık) sarımsak, 100 (sandık) *kuniphus*, 100 demet turp, 100 (sandık) *hinḫinu* tohumu, 100 (sandık) *giddū*, 100 (kap) bal, 100 (sandık) saf yağ, 100 (sandık) kavrulmuş *absu* tohumu, 100 (sandık) kavrulmuş *šu'u* tohumu, 100 (sandık) *karkartu* bitkisi, (130) 100 (sandık) *tīiatu* bitkisi, 100 (kap) hardal, 100 (kap) süt, 100 (kap) peynir, 100 kase *mīzu* içkisi, 100 tuzlanmış öküz, 10 *homer* kabuklu *dukdu* yemişi, 10 *homer* kabuklu Antep fıstığı, 10 *homer*..., 10 *homer ḥabbaququ*, (135) 10 *homer* hurma, 10 *homer titipu*, 10 *homer* kimyon, 10 *homer saḫūnu*, 10 *homer uriānu*, 10 *homer andaḥṣu*, 10 *homer šišanibu*, 10 *homer simberu* meyvesi, 10 *homer ḥašû*, 10 *homer* kaliteli yağ, 10 *homer* güzel koku, 10 *homer* ..., 10 *homer naṣṣabu* su kabağı, (140) 10 *homer zinzimmu* soğanı, 10 *homer* zeytin; Kalah sarayını kutsadığımda, memleketimin her köşesinden 47.074 erkek (ve) kadın davet edildi, 5.000 ileri gelen (ve) Suhu topraklarından elçiler, Hîndanu, Patinu, Hatti, (145) Sur, Sayda, Gurgum, Malidu, Hûbuṣku, Gilzānu, Kummuh, (ve) Muṣaṣıru, Kalah'tan 16.000 insan, (ve) sarayımdan 1.500 *zarīqū*, hepsi – toplamda 69.574 (150) Kalah topraklarının her yerinden çağrılanlar da (dahil) – on gün boyunca onlara yemek verdim, içki verdim, banyo yaptırttım, kutsal yağlar sürdürttüm. (Böylece) onları şereflendirip memleketlerine neşe ve barış içinde geri gönderdim.

III. Šalmaneser (MÖ 858-824)

A.0.102.1¹⁴

1-9) Šalmaneser, tüm halkların kralı, prens, Aššur'un vekili, güçlü kral, Assur Kralı, dört köşenin kralı, tüm halkların güneş(i) (tanrısı), tüm ülkelerin hükümdarı, tanrıların *arzulanan nesnesi* (olan) kral, tanrı Enlil'in seçilmiş olanı, Aššur'un güvenilir temsilcisi, büyük tanrılara kazanç ve adak veren özenli prens (5), dindar olan, o ki durup dinlenmeden Ekur'a bakan, Assur halkını huzurla güden sadık çoban, tanrıların emirlerini önemseyen yüce müfettiş, müttefiki tanrılar Aššur'un (ve) Šamaš'ın

¹⁴ RIMA III, §Šalmaneser III A.0.102.1, pp. 7-11.

desteğiyle hareket eden göz kamaştırıcı olan, ve saltanatının başında yukarı deniz ve aşağı denizi fethetmiş olan, dört köşedeki prensler arasında rakibi olmayan, gerçekten sapa ve sarp diyarları görmüş (ve) tüm yaylalardaki dağların zirvelerine basmış olan:

10) tanrı Enlil'in atanmış, Aşşur'un vekili, (II.) Aşşurnasirpal'in oğlu, tanrı Enlil'in atanmış, Aşşur'un vekili (II.) Tukultī-Ninurta'nın oğlu, o da tanrı Enlil'in atanmış, Aşşur'un vekili, (II.) Adad-nīrārī'nin oğlu:

11-13) Büyük efendi Aşşur, beni sarsılmaz kalbinde ve kutsal gözlerinde seçtiği ve beni Assur ülkesi çobanlığına tayin ettiği zaman, başkaldıranlara düşen güçlü bir silahı elime verdi, beni ulvi bir taçla taçlandırdı ve bana sert bir biçimde Aşşur'a itaat etmeyen tüm ülkelere hükmetmemi ve onları boyunduruk altına almamı emretti.

14-19a) Bu zamanda, tahta çıktığım yıl (ve) saltanatımın ilk yılında, krali tahta asilce çıktığım zaman, (15) savaş arabalarımı (ve) askerlerimi topladım. Simesi ülkesi geçidinden geçtim (ve) Aridu kentini, müstahkem Ninnu kentini ele geçirdim. Şehrin önünde kafalardan bir kule diktim. Çevresindeki on kenti yaktım. Aynı Aridu kentinde kalırken, bir grup atı Hargu, Harmasa, Sirişu, Ulmanu (ve) Simerra ülke/dağları halklarından haraç olarak aldım.

19b-29a) Aridu şehrinden çıkınca, bakırdan kazmalarla parçalayarak hançer ucu gibi gökyüzüne dik uzanan ve atam krallar arasında hiçbirinin geçmediği yüce dağlarda kaba yollar açtım. Savaş arabalarımı (ve) askerlerimi (bu yollardan) geçirdim ve Hubuškia kentine yürüdüm. Hubuškia şehrini (ve) çevresindeki şehirleri yaktım. Hubuškia Şehri Kralı Kakia (Kāki) ve kalan askerleri silahlarım karşısında korkarak dağlara kaçtılar ve oraya tahkimat yaptılar. Onların ardından dağlara çıktım. Dağlarda onlara karşı büyük bir savaş verdim (ve) onları yendim. Onun savaş arabalarını (ve) askerlerini dağdan geri getirdim. Efendim Aşşur'un görkeminin verdiği korku altında ezildiler, onlar aşağı geldi (ve) bana boyun eğdiler. Onları at olarak üzere haraca bağladım.

29b-33a) Hubuškia şehrinden çıkınca, Urartulu Aramu'nun müstahkem kenti Sugunia'ya geldim. Şehri kuşattım ve aldım, insanların çoğunu katlettim ve onlardan çok ganimet topladım. Şehrin önüne kafalardan iki kule inşa ettim. Çevresindeki on dört şehri yaktım.

33b-40a) Sugunia şehrinden ayrılıp, Nairi ülkesindeki denize indim. Silahlarımı denizde yıkadım (ve) (35) tanrılarımı kurbanlar sundum. O zaman kendi suretimi yaptırdım (ve) onun üstüne büyük efendi ve gücümün cesareti Aşşur'a methiyeler yazdım. Onu denizin kıyısına diktim. Denizden dönüşümde Gilzānu şehrine yürüdüm. Gilzānulu Asû (Asua)'dan atlar ve iki hörgüçlü develeri haraç olarak aldım. Onları şehrim Aşşur'a getirdim.

40b-45) *Bu* ilk yılda Amurru ülkesi denizi de denen batı denizine doğru ilerledim. Yoldayken Bīt-Adini'nden Ahunu'ya ait La'la'tu şehrini fethettim. Tīl-Abnīlī Ḥabinu'dan, Sarugeli Ga'unu'dan (ve) Immerinalı Giri-Adid'den haraç olarak gümüş, altın, tunç, öküz, koyun, (ve) şarap haraç aldım.

46-52') ... şehrinden [*yola çıktım*]. *Taşkın hâlindeki Fırat'*ı aştım. [...]

53'-64'a) Gurgum [şehrinden] yola çıktım, Sam'allı Ḥaiiānu'nun [müstahkem] şehri Lutibu şehrine vardım. Sam'allı Ḥaiiānu, Pattinli (55') Sapalulme, Bīt-Adinili [Ahunu], (ve) Karkamışlı Sangara birbirine güvendi ve savaşa hazırlandılar. Bana savaşmak için saldırdılar. Önümden giden ilahi sancağın yüce kudreti (ve) efendim Aşşur'un bana ver[diği] azılı silahlarla, onlarla savaştım (ve) onları yendim. Kılıçla, savaşan adamlarını düşürdüm, tanrı Adad gibi onların üstüne [sel olup yağdım], (vücutlarını) hendeklere yığdım, geniş alanları savaşçıların cesetleriyle doldurdum (ve) kanlarıyla dağı kızıl yün gibi kıızıla boyadım. Onlardan sayısız savaş arabası (ve) atlar aldım. Şehrinin önüne kafalardan bir kule diktim (ve) [şehirlerini yıktım, yok ettim (ve)] yaktım. Devasa bir krali heykelimi yaptırdım (ve) [üstüne] kahramanlıklarımı [ve muzaffer faaliyetlerimi] yazdırdım. [(Onu) Amanos] Dağlarının eteğine, Saluara Nehri'nin doğduğu yere [diktirdim].

64'b-80') [Amanos Dağlarından] yola çıktım, Asi Nehri geçtim ve Pattinli [Sapa]lulume['nin müstahkem şehri] Ali[şir]'e (ya da Alimuš) vardım. Hayatını [kurtarmak için], Pattinli Sapalulme; Bīt-Adinili Ahunu, Karkamışlı Sangara, Sam'allı [Ha]iiānu, Queli Katê (Katia), Ḥilukkulu Piḫirim, Iasbuqueli Bur-Anate (ve) Iaḥaneli Adānu'yu silahlı kuvvetlerine dâhil etti. Efendim Aşşur'un komutasında (70') onların toplanmış birliklerini dağıttım. Şehri kuşattım, (onu) ele geçirdim (ve) onlardan çok sayıda savaş arabasının [(ve) *atların*] olduğu değerli bir [ganimeti] alıp götürdüm.

[Onların 700 savaşan adamını] kılıçla [düşürdüm]. Iasbuqueli Bur-Anate'yi yakaladım. [Pattinlinin] büyük şehirlerini [ele geçirdim]. [Amur]ru [ülkesinin batı] deniz de denen yukarı deniz [kıyısındaki şehirlerini istila ettim, (böylece)] Tufan (tarafından yaratılmış) harabe tepelerine [(benzediler)]. (75') Kıyıdaki [krallardan haraç kabul ettim. Zaferin verdiği hakla kıyı boyunca ilerledim. Kendi] krali heykelimi [yaptım. ...] ilerledim. [...]

81'-82'a) [Bīt-Agūsili Aramu'dan] haraç [kabul ettim: gümüş, altın, öküzler, koyunlar], şarap, (ve) [altın (ve) gümüş] yatak.

82'b-85'a) [Iyyar ayının on üçüncü gününde] kendi [adımın] eponiminde, [ben Ninova'dan] çıktım, Dicle'yi geçtim, Ha[samu (ve) Diĥnunu] Daĥlarını aştım, (ve) Bīt-Adinili Aĥunu'nun [müstahkem şehri Tīl-Barsip şehrine] ilerledim. [Askerlerinin gücüne inanarak Bīt-Adinili Aĥunu bana saldırdı. Onu yendim (ve) onu şehrine hapsettim].

85'b-88'a) [Tīl-Barsip'ten] yola çıktım Fırat'ı [geçtim. Bīt-Adi]ni[li] Aĥunu'ya [ait bir şehre, ...'e] yaklaş[tım... Onu ele geçirdim.] Pek çok [(insanını)] katlettim [...].

88'b-92'a) [...] ovası [...] krali [...], savaş aletlerini alıp götürdüm. [...] (90') [...ra şehrinde] yola çıktım, Dabigu şehrine ilerledim. [...], Bīt-Adinili Aĥunu'nun müstahkem [şehri]. (Onu) kuşattım (ve) ele geçirdim. (İnsanlarını) katlettim (ve) onlardan ganimet alıp götürdüm. Şehri yıktım (ve) yok ettim (ve) onu harabe bir tepeye çevirdim.

92'b-95') Dabigu'da, aynı şehirde kalırken, Unqili Qalpurunda, Gurgumlu Mutallu, Sam'allı Ĥaiiānu, ve Bīt-Agūsili Aramu'dan haraçları kabul ettim: gümüş, altın, kalay, tunç, demir, tunç, kızıl-mor yün, fildiři, çok renkli giysiler, keten giysiler, öküzler, koyunlar, şarap, (ve) ördekler (iřşūrū rabūtu).

A.0.102.2¹⁵

1-4) Tanrı Aşşur, yüce efendi, tüm yüce tanrıların kralı; tanrı Anu, Igigu Kralı ve Anunnaku tanrılarının, ülkelerin tanrısı; tanrı Enlil, tanrıların babası, yazgılara

¹⁵ RIMA III, §Šalmaneser III A.0.102.2, pp. 13-24.

hükmeden, cennet (ve) cehennemin niyetine karar veren; tanrı Ea, bilge olan, *apsû* kralı, akıllı planların yaratıcısı; tanrı Sîn, cennet (ve) cehennemin ışığı, asil olan; tanrı Šamaš, dört bir yanın hâkimi, insanlığı doğru yola yöneltten; tanrıça Istar, savaş ve muharebelerin hanımı, işi mücadele olan; benim hâkimiyetimi seven yüce tanrılar, egemenliğimi, gücümü ve önderliğimi yaratıp, bana muhterem adımları ve diğer beyler üzerinde ulvi yetkiyi verdiler;

i 5-10) Šalmaneser, tüm insanların kralı, prensi, Aššur'un vekili, güçlü kral, Assur Kralı, dört köşenin kralı, tüm insanların güneş (tanrısı), tüm toprakların yöneticisi, tanrıların arzulanan kulu (olan) kral, tanrı Enlil tarafından seçilmiş, Aššur'un güvenerek atadığı, özenli prens, uzak ve engebeli diyarları görmüş, tüm dağlık arazilerin dağlarının zirvesinde gezmiş, (dört) bir yandan vergi ve ganimet alan, yukarı ve aşağılarda yol açan, cenk için güçlü hücumunda dört bir yanın endişe ettiği ve savaşçı gaddarlığı karşısında ülkelerin temellerine kadar sarsıldığı, Aššur (ve) tanrı Šamaš'ın desteğiyle hareket eden güçlü erkek, tanrılar müttefiki olan, dört bir yandanki prenslerin arasında eşi olmayan, dağ ve denizlerden yol katederek ilerleyen;

i 11-12a) (I.) Aššurnasirpal'ın oğlu, tanrı Enlil'in atadığı, Aššur'un vekili, ruhbanlığı tanrıları memnun eden ve tüm ülkeleri boyunduruğu altına alan, (II.) Tukultî-Ninurta'nın gerçek evladı, tüm düşmenlerini katledip onları bir sel gibi yok eden:

i 12b-14a) Yüce tanrı Aššur, beni kararlı kalbi ve ilahi gözlerinde seçip Assur'un önderliğini yapmam için atadığında, elime isyankarları hizaya getiren güçlü bir silah verdi. Bana azametli bir taç giydirdi ve bana Aššur'a direnen tüm ülkeleri itaat altına almam ve üzerlerinde egemenlik kurmam için sert bir biçimde emir verdi.

i 14b-18a) Hükümdarlığımın ilk senesinde tahta asilce çıktıktan sonra, savaş arabalarımı ve bölüklerimi topladım. Simesi ülkesinin geçidinden girip Aridu şehrine yaklaştım, Ninnu'nun müstahkem şehri. Şehri kuşatıp ele geçirdim, (insanlarının) birçoğunu katlettim, (ve) ganimetleri topladım. Şehrin girişine kesik başlardan bir kule diktim (ve) ergen kız ile oğlanları yaktım. Aridu şehrinde kaldığım süre boyunca, Hargu, Harmasa, Simesi, Simerra, Sirişu, (ve) Ulmānu ülke/dağlarındaki insanlardan haraç olarak at takımları, öküz, koyun, ve şarap aldım.

i 18b-23a) Aridu şehrinden sonra, bakır aletlerle engebeli dağlarda gök yüzüne hançer ucu gibi dik uzanan patikalar açtım. Araba ve bölüklerimi bu yollardan geçirdim (ve) Hubuškia şehrine yaklaştım. Hubuškia şehrini çevresindeki 100 şehirle birlikte yaktım. Nairi ülkesini kralı Kakia ve askerlerinin kalanı silahlarım karşısında korkuya kapılıp sığınmak için engebeli dağlara kaçtı. Onların peşinden dağlara tırmandım. Dağlarda cesurca savaşım onları yenilgiye uğrattım. Dağlardan araba, asker (ve) atlar getirdim. Aşşur'un, tanrımın, görkemi karşısında korkuyla bana boyun eğdiler. Onları haraç ve vergiye bağladım.

i 23b-25a) Hubuškia şehrinden sonra Sugunia şehrine yaklaştım, Urartulu Aramu'nun müstahkem şehri. Şehri kuşatıp ele geçirdim, (insanlarının) birçoğunu katlettim, (ve) ganimetleri topladım. Şehrin girişine kesik başlardan bir kule diktim. Çevresindeki 14 şehir yaktım.

i 25b-29a) Sugunia şehrinden sonra, Nairi ülkesinin denizine gittim. Silahlarımı denizde yıkayıp tanrılarım adaklar adadım. Orada heykelimi yaptırdım (ve) Aşşur'a, tanrım, gücümün kaynağına methiyeler döşedim. Heykeli deniz kenarına diktim. Denizden dönüşümde Gilzānealı Asû'dan haraç olarak at, öküz, koyun, şarap (ve) ikişer hörgüçlü iki deve aldım (ve) Aşşur'a, şehrim getirdim.

i 29b—36a) Iyyar ayının on üçüncü gününde Ninova'dan hareket ettim, Dicle'yi geçip, Hasamu ve Diĥnunu dağlarını aştım, (ve) Bīt-Adinili Aĥunu'ya ait olan La'la'tu şehrine yaklaştım. Assur'un görkeminden korkanlar, tanrım, hayatlarını kurtarmak için nehrin yukarısına kaçtılar. Şehri yıkıp, düm düz ettim ve yaktım. La'la'tu şehrinden sonra Tīl-Barsip şehrine vardım, Bīt-Adinili Aĥunu'nun müstahkem şehri. Bīt-Adinili Aĥunu birliklerinin gücüne güvenerek muharebe ve cenk için saldırganca ilerledi. Aşşur ve yüce tanrılarının desteğiyle, efendilerim, onunla savaşım bozguna uğrattım. Onu şehrine hapsettim. Tīl-Barsip şehrinden Bīt-Adinili Aĥunu'ya ait olan Burmar'ına şehrine yaklaştım. Şehri kuşatıp ele geçirdim (ve) savaşçılarından 300 tanesini kılıçtan geçirdim. Şehrin girişine kesik başlardan kule diktim. Başarılarımın sonucunda Tīl-abnālı Ĥapinu'dan, Sarugealı Ga'unu'dan, Immerinalı Giri-Adad'tan, gümüş, altın, öküz, koyun (ve) şarabı haraç olarak aldım.

i 36b—39) Burmar'ına şehrinden sonra Fırat'ı (şişirilmiş) keçi derisinden (yapılmış) sallarla geçtim. Kummuhlu Qatazilu'dan gümüş, altın, öküz, koyun (ve) şarabı haraç olarak aldım. (Sonrasında) Bīt-Adinili Aḥunu'nun şehirlerinden Fırat'ın karşı kıyısındaki Paqaraḥubunu şehrine yaklaştım. Toprakları ele geçirip şehri harap ettim. Geniş ovayı kılıçtan geçirilmiş 1.300 savaşçının cesetleriyle (yenilgiyle) doldurdum.

i 40-41a) Paqaraḥubunu şehrinden sonra, Gurgumlu Mutallu şehirlerine yaklaştım. Gurgumlu Mutallu'dan gümüş, altın, öküz, koyun, şarap (ve) kızını değerli çeyiziyle, haraç olarak aldım.

i 41b—51a) Gurgum şehrinden sonra Lutibu şehrine yaklaştım, Sam'allı Ḥaiiānu'nun müstahkem şehri. Sam'allı Ḥaiiānu, Pattinli Sapalulme, Bīt-Adinili olan Aḥunu (ve) Karkamışlı Sangara birbirlerine güvenip savaşa hazırlandı. Muharebe amacıyla bana saldırdılar. Benden önce giden ilahi gücün ulu cesareti (ve) tanrım Aššur'un bana verdiği acımasız silahlarla onlarla savaşım mağlup ettim. Savaşçıları kılıçtan geçirip üstlerine yıkım (sel) yağdırdım. Tanrı Adad'ın yapacağı gibi (cesetleri) hendeklere yığdım ve geniş ovayı savaşçıların cesetleriyle doldurdum (ve) kanlarıyla dağı al yün gibi kırmızıya boyadım. Onlardan ("ondan") birçok araba (ve) at aldım. Şehrin girişine kesik başlardan kule dikip şehirlerini yok edip yerle bir ettim ve yaktım. Yüce tanrıların azametini (ve) Aššur ile tanrı Šamaš'ın kahramanlığını gelecek nesillere göstermek için kendime ait devasal, asil bir heykel yaptım (ve) üzerine kahramanca başarılarım ve muzaffer eylemlerimi yazdım. (Onu) Amanos bölgesinde, Saluara nehrinin kaynağının önüne diktim.

i 51b-ii 10a) Amanos bölgesinden sonra Asi Nehri'ni aşım Pattinli Sapalulme'nin müstahkem şehri Alişir (ya da Alimuš) şehrine yaklaştım. Pattinli Sapalulme hayatını kurtarmak için Bīt-Adinili Aḥunu, Karkamışlı Sangara, Sam'allı Ḥaiiānu, Queli Katê (Katea), Ḥilukealı Piḥirim, Iasbuqealı Bur-Anate, Iaḥanealı Adānu ile güçlerini birleştirdi. Efendim Aššur'un (ii 1) emriyle onların toplanmış kuvvetlerini dağıttım. Şehri kuşatıp ele geçirdim ve onlardan bir sürü araba ve at gibi değerli ganimetler aldım. 700 askeri kılıçtan geçirdim. Savaşın ortasında (ii 5) Iasbuqealı Bur-Anate'yi rehin aldım. Pattinli büyük şehirleri ele geçirdim. Amurru ülkesinde batı denizi de denilen denizin üst kısım kıyısında bulunan şehirleri yerle bir ettim (ve böylece) tufan

vurmuş harabe yığınlarına benzediler. Deniz kıyısında krallardan haraç aldım. Geniş deniz kıyısında zaferimin verdiği hakla ilerledim. Ünümü (adımı) sonsuza kadar pekiştirecek olan tanrımın heykelini yapıp deniz kenarına diktim (onu). Amanos bölgesinden yukarı hareket ettim (ve) sedir ile ardıc ağaçlarından odun kestim. Anum-ħirbe'nin heykelinin durduğu Atalur Dağı'na ilerledim ve onun heykelinin yanına kendiminkini diktim.

ii 10b-13a) Denizden uzaklaşıp Pattinliye ait olan Taiia, Ĥazazu, Nulia (ve) Butāmu şehirlerini ele geçirdim. Askerlerden 2.800 tanesini katledip 14.600 tutsak aldım. Bīt-Agūsili Aramu'dan gümüş, altın, öküz, koyun, şarap (ve) altın (ve) gümüş yatakları haraç olarak aldım.

ii 13b-16a) Iyyar ayının on üçüncü gününde, kendi adımın eponiminde, [Ninova]'dan hareket ettim, Dicle nehrini geçip, Ĥasamu (ve) Diĥnunu dağlarını aştım, (ve) Bīt-Adinili olan Aĥunu'ya ait olan müstahkem şehir Tīl-Barsip (Bursip)'a yanaştım. Bīt-Adinili Aĥunu birliklerinin gücüne güvenip bana saldırdı. Onu mağlup edip (şehrine) hapsettim.

ii 16b-18a) Tīl-Barsip (Bursip)'ten hareket edip taşmış olan Fırat'ı (şişirilmiş) keçi derisinden yapılmış sallarla geçtim. Bīt-Adinili Aĥunu'ya ait 6 müstahkem şehir olan [...]ga, Tagi[...], Sūrunu, Paripa, Tīl-Başerē, (ve) Dabigu'yu kuşatıp ele geçirdim. İnsanlarından birçoğunu katledip ganimetlerini aldım. Çevredeki 200 şehri yerle bir edip yıktım ve yaktım.

ii 18b-24a) Dabigu şehrinden sonra Karkamışlı Sangara'nın müstahkem şehri Sazabû şehrine ilerledim. İnsanların birçoğunu katledip ganimetlerini aldım. Çevredeki şehirleri yerle bir edip yıktım ve yaktım. Ĥ[atti] ülkesinin tüm kralları güçlü silahlarım ve fırtına gibi hücumum karşısında korkup bana boyun eğdiler. Pattinli Qalparunda'dan üç *talent* altın, 100 *talent* gümüş, 300 *talent* bronz, 300 *talent* demir, 1.000 bronz güveç kabı, 1.000 renkli süslemelere sahip keten kıyafet, zengin çeyiziyle kızını, 20 *talent* kırmızı mor yün, 500 öküz, (ve) 5.000 koyun aldım. Düzenli bir şekilde Aşşur şehrine göndermesi için onu senelik 1 *talent* gümüş, 2 *talent* kırmızı mor yün (ve) 100 sedir odun vergisine bağladım.

ii 24b-27a) Amanos bölgesinin dibinde olan Bīt-Gabbarili Ḫaiiānu'dan [N] *talent* gümüş, doksan *talent* bronz, doksan *talent* demir, 300 renkli süslemelere sahip keten kıyafet, 300 öküz, 3.000 koyun, 200 sedir odunu, [N] + iki *homer* sedir reçinesi (ve) zengin çeyiziyle kızını aldım. Aššur şehrine göndermesi için onu senelik on *mina* gümüş, 100 sedir odun, bir *homer* sedir reçinesi vergisine bağladım.

ii 27b-30a) Bīt-Agūsili Aramu'dan on *mina* altın, altı *talent* gümüş, 500 öküz, (ve) 5.000 koyun aldım. Karkamışlı Sangara'dan iki *talent* altın, yetmiş *talent* gümüş, otuz *talent* bronz, 100 *talent* demir, yirmi *talent* kırmızı mor yün, 500 giysi, çeyiziyle kızını, 100 soylunun kızını, 500 öküz, (ve) 5.000 koyun aldım. Senelik bir *mina* altın, bir *talent* gümüş, (ve) iki *talent* kırmızı mor yün vergisine bağladım. Kummuhlu Qatazilu'yu senelik yirmi *mina* gümüş (ve) 300 sedir odun vergisine bağladım.

ii 30b-35a) Iyyar ayının on üçüncü gününde, Aššur-bēla-ka''in'in eponiminde, Nineveh'ten hareket edip, Dicle'yi geçtim, Ḫasamu (ve) Diḫnunu Dağlarını aşip Bīt-Adinili Aḫunu'nun müstahkem şehri Tīl-Barsip şehrine yanaşıp ele geçirdim. Bīt-Adinili Aḫunu acımasız silahlarımın ve fırtına gibi hücumüm karşısında hayatını kurtarmak için taşmış Fırat'ı geçti. Yabancı toprakları arşınladı. Yüce tanrı Aššur'un emriyle Tīl-Barsip, Alligu, [Nappigu], (ve) Rugulitu şehirlerini kraliyet şehirleri olarak ele geçirdim. Oraya Assurlular yerleştirip kraliyete yakışır saraylar diktim. Tīl-Barsip'in adını Kar-Šalmaneser, Nappigu'nun adını Lita-Aššur, Alligu'nun adını Ašbat-lā-kunu, (ve) Rugulitu'nun adını Qibīt-[Aššur] olarak değiştirdim.

ii 35b-40a) Matti ülkesindeki insanların Pitru dediği (ve) Sagura nehrinde Fırat'ın [karşı kıyısında] olan (Ana)-Aššur-utēr-ašbat şehrini, Fırat'ın bu kıyısında olan, atam (I.) Tiglat- pileser'in, benden önceki prensin, kurduğu Mutkīnu şehrini – Assur Kralı (II.) Aššur-rabi, Aramilerin kralının zorla ele geçirdiği – bu şehirleri yeniledim. Oraya Assurlular yerleştirdim. Kar-Šalmaneser şehrinde kalırken deniz kenarı ve Fırat'ın kıyısındaki krallardan gümüş, altın, kalay, bronz, bronz ve demir güveç kapları, öküz, koyun, renkli süslerle donatılmış kıyafet ve keten kıyafetleri haraç olarak kabul ettim.

ii 40b-44) Kar-Šalmaneser şehriden sonra [Ḫa]sumu Dağı'nı aşip Bīt-Zamāni ülkesine gittim. Bīt-Zamāni ülkesinden sonra Namdānu (ve) Merḫisu dağlarını aştım. Bakır aletlerle engebeli dağlarda gökyüzüne hançer ucu gibi dik uzanan patikalar

açtım. Savaş arabalarımı ve bölüklerimi (bu yollardan) geçirip Enzi ve İşua ülkelerine indim. Enzi ülkesini fethettim, şehirlerini yıkıp yaktım ve sayılamayacak kadar ganimet, eşya ve mal aldım. Asil suretimin devasa heykelini yapıp üzerinde yüce efendi, tanrım Aşşur'a methiyeler döşedim ve muzaffer fetihlerimi yazdım. (Onu) Saluria şehrinin alt kısmında *ēqu* bölgesine diktim.

ii 45-47a) Enzi ülkesinden sonra Arşania Nehri'ni geçip Suḫme ülkesine yanaştım. Müstahkem şehri Uaştal'ı ele geçirip yıktım, yok ettim ve tüm Suḫme ülkesini yaktım. Şehrin hükümdarı Sūa'yı tutsak aldım. Suḫme ülkesinden sonra Daiēnu ülkesine indim. Tüm ülkeyi (şehri) ele geçirip şehirlerini yıkıp, yok ettim ve yaktım. Tutsaklar, mal ve değerli eşyalar aldım.

ii 47b-56a) Daiēnu ülkesinden sonra Urartulu Aramu (Arramu)'nun krali şehri Arşaşku şehrine yaklaştım. Urartulu Aramu (Arramu) güçlü silahlarım ve fırtına gibi hücumum karşısında korkup şehrinin terk etti ve Adduru Dağı'na tırmandı. Onun peşinden dağa gidip orada muazzamca savaştım. (ii 50) Savaşçılarından 3.400 tanesini kılıçtan geçirip tanrı Adad'ın yapacağı gibi üstlerine yıkım (sel) yağdırdım ve kanlarıyla dağı al yün gibi kırmızıya boyadım. Kampını dağıtıp dağlardan araba, süvari, katır, yük hayvanı, tutsak (ve) değerli eşya getirdim. Aramu (Arramu) can havliyle engebeli dağı tırmandı. Güçlü irademle vahşi bir boğa gibi ülkesini ezip geçtim ve şehirlerini yerle bir ettim. Arşaşku şehrinin etrafındaki şehirlerle birlikte yıktım, yok ettim ve yaktım. Geçidinin önünde başlardan bir kule diktim; soyluların [bazılarının] (kafalarını) yığdım, diğerlerini öbeklerin etrafındaki kazıklara çaktım. Arşaşku şehrinin sonra [Eritia] Dağı'na [çıktım]. Asil suretimin devasal heykelini yapıp üzerinde yüce efendi, tanrım Aşşur'a methiyeler döşedim ve Urartu ülkesinde gerçekleştirdiğim muzaffer fetihlerimi yazdım. (Onu) Eritia Dağına diktim.

ii 56b-60a) Eritia Dağı'ndan sonra Aramalū şehrine yaklaşıp etrafındaki şehirleri yıktım, yok ettim ve yaktım. Aramalū şehrinin sonra Zanziuna şehrine yaklaştım. [Za]nziuna şehrinin kralı [...]ute, benimle çatışmaya girmeye korktuğundan boyun eğdi. Ondan at, öküz, (ve) koyun aldım. Ona merhamet ettim ve hayatını bağışladım. *Dönüşümde* Nairi ülkesindeki denize indim ve Aşşur'un acımasız silahlarını yıkayıp adaklar adadım. Asil suretimin devasal heykelini yapıp üzerinde yüce efendi, tanrım

Aššur’a methiyeler döşedim, kahramanca eylemlerimi ve muzaffer işlerimi yazıp deniz kenarına diktim (onu).

ii 60b-63a) [Denizden] sonra Gilzānu ülkesine yaklaştım. Gilzānu ülkesinin kralı Asāu kardeşleri ve evlatlarıyla birlikte beni karşılamak için geldi ve bana teslim oldu. Ondan bir sürü araba, at, öküz, koyun, şarap (ve) çift hörgüçlü yedi deve aldım. Asil suretimin devasal heykelini yapıp üzerinde yüce efendi, tanrım Aššur’a methiyeler döşedim ve Nairi ülkesinde gerçekleştirdiğim muzaffer fetihlerimi yazdım. (Onu) şehirde, tapınağın içine diktim.

ii 63b-66a) Gilzānu ülkesinden sonra Hubuškia ülkesinin kralı Kāki’nin müstahkem şehri Šilaia şehrine yaklaştım. Şehri kuşatıp ele geçirdim ve birçoğunu katlettim. Oradan 3.000 tutsak, sayısız öküz, koyun, at, katır (ve) eşek alıp şehrim Aššur’a getirdim. Enzi ülkesinin girişine geldim (ve) Arbail’in önündeki Kirru[ri] Dağının geçitlerinden geçtim.

ii 66b-75a) Bīt-Adinili Ahunu, atalarımın, kralların zamanından beri, hükmümün başından beri güç ve cesaretle savaştı. Ninova’dan sonra müstahkem şehri Tīl-Barsip (Bursip)’i kuşattım. Savaşçılarımı onu mağlup edip onunla savaştım. Bahçelerini yok edip üzerine oklar yağdırdım. Silahlarım ve azametli görkemim karşısında korktu ve hayatını kurtarmak için şehrini terk edip Fırat’ı geçti. İkinci sene, Aššur-bünāia-uşur’un eponiminde, peşinden gittim. (ii 70) Šītamrat Dağı’nı sığınağı haline getirmişti. Fırat’ın kıyısında gökten aşağı zirve bulut gibi iniyor. Yüce efendi, tanrım Aššur’un emriyle ve benden önde giden ilahi güç sayesinde Šītamrat Dağı’na yaklaştım. Krallardan, atalarımdan hiçbiri daha önce bu dağı geçemedi. Üç gün boyunca kahraman dağı keşfetti. Cesur kalbi savaş için atıyordu. Yaya tırmandı ve dağın hâkimiyetini ele geçirdi. Ahunu, birliklerinin gücüne güvenerek, karşıma çıkıp savaş hattını çizdi. Tanrım Aššur’un silahlarını onlara doğrultup onları yendim. Savaşçıların başlarını kesip dağı dövuşen erkeklerin kanıyla kırmızıya boyadım. Adamlarının birçoğu yamaç aşağı yuvarlandı. Şehri karşısında güçlü bir şekilde savaştım. Tanrım Aššur’un görkeminin korkusuyla aşağı inip bana teslim oldular. Ahunu’yu birlikleriyle, arabalarıyla, süvarileriyle (ve) ölçülemeyecek derecede zengin saray eşyalarıyla kendi malımmış gibi aldım. Bunları Fırat (metinde “Dicle”)

üzerinden taşıdım ve şehrim, Aşşur'a getirdim. Onları kendi ülkemin insanları gibi gördüm.

ii 75b-78a) Aynı sene Mazamua ülkesine yürüdüm. Bunais geçidinden girdim (ve) Nikdēme (ile) Nikdēra şehirlerine yanaştım. Güçlü silahlarım ve coşkun hücumüm karşısında korkup denizde sazdan sallara doluştular. Peşlerinden keçi derisinden (yapılmış şişme) sallarla gittim (ve) denizin ortasında muazzam bir savaş verdim. Onları mağlup ettim ve denizi kanlarıyla kırmızı yün gibi ala boyadım.

ii 78b-81a) Iyyar ayının on dördüncü gününde, Daiiān-Aşşur'un adında, Ninova'dan hareket ettim, Dicle'yi geçtim (ve) Baliḫ Nehri üzerindeki Giammu'nun şehirlerine yanaştım. Korkusuz asaletim ve acımasız silahlarım karşısında korkuya kapılıp kendi silahlarıyla efendileri Giammu'yu öldürdüler. Sahlala ve Tīl-ša-turaḫi şehirlerine girdim. Tanrılarımı onun saraylarına götürüp orada kutlama yaptım. Depo alanını açıp hazinesini gördüm. Malını mülkünü şehrim Aşşur'a götürdüm.

ii 81b-86a) Sahlala şehrinde sonra Kar-Šalmaneser şehrine yanaştım. Taşmış Fırat'ı ikinci sefer keçi derisinden (yapılmış şişme) sallarla geçtim. Sagura Nehri üzerinde, Fırat Nehri'nin karşı kıyısında bulunan Ana-Aşşur-utēr-aşbat şehrine Ḫatti ülkesindeki insanlar Pitru der. Bu şehirde Fırat'ın karşı kıyısındaki krallardan haraç aldım. Karkamışlı Sangara'dan, Kummuhlu Kundaşpu'dan, Bīt-Agūsili Aramu'dan, Melidli Lalla'dan, Bīt-Gabbarili Ḫaiiānu'dan, Pattinli Qalparuda'dan, (ve) Gurgumlu Qalparuda'dan gümüş, altın, kalay, bronz, ve bronz güveç kapları aldım.

ii 86b-89a) Fırat'tan sonra Halep'e (Ḫalman) yaklaştım. Benimle savaşmaktan korkup direk teslim oldular. Tanrı Halepli (Ḫalman) Adad'a adaklar adadım ve gümüş ve altını haraç olarak aldım. Halep (Ḫalman) şehrinde sonra Ḫamalı Irhulēnu'nun şehirlerine yaklaştım. Krali şehirleri Adennu, Pargâ, (ve) Arganâ şehirlerini ele geçirdim. Tutsak, mal ve saray eşyalarını alıp saraylarını yaktım.

ii 89b-102) Arganâ şehrinde sonra Qarqar şehrine yaklaştım. Kralın şehri Qarqar'ı yıktım, yok ettim ve yaktım. 12 kral ittifak oluşturmuştu ("o müttefik olarak... aldı"): 1.200 araba, 1.200 süvari (ve) 20.000 Şamlı Hadad-ezer (Adad-idri) bölüğü; 700 araba, 700 süvari (ve) 10.000 Hamalı Irhulēnu bölüğü; 2.000 araba (ve) 10.000 İsraili Ahab

(Aḥabbu) (Sir'alāia) bölüğü; 500 Biblos bölüğü; 1.000 Mısır bölüğü; 10 araba (ve) Irqanatu ülkesinden 10.000 bölük; Arvad şehrinden Matinu-ba'al'ın 200 bölüğü; Usanātu ülkesinden 200 bölük; 30 araba (ve) Šianu ülkesinden Adunu-ba'al'ın [N].000 bölüğü; Arap Gindibu'dan 1.000 deve; (ii 95) Bīt-Ruḥubili (Ammonitli) Ba'asa'dan [N] yüz bölük. Benimle savaşmak için bana saldırdılar. Tanrım Aššur'un bana verdiği azami kuvvetler ve benden önce giden ilahi gücün bana verdiği güçlü silahlarla onlarla savaştım. Qarqar şehrinden Gilzau şehrine kadar onları mağlup ettim. Savaşçılarından 14.000 tanesini kılıçtan geçirip tanrı Adad'ın yapacağı gibi üstlerine yıkım (sel) yağdırdım. Naaşlarını ovaya yaydım ve geniş bölüklerini kılıçtan geçirdim. Kanlarını *vadilere* akıttım (ii 100). Ova (muntazam sayıdaki) cesetleri (hayatları) yere sermek için fazla küçüktü. Geniş alan hepsini gömmek için yeterli (kayboldu) değildi. Asi nehri üzerine cesetlerle köprü gibi set çektim. Savaşın ortasında onlardan araba, süvari (ve) at takımları aldım.

III. Adad-nīrarī (MÖ 810-783)

A.0.104.3 (PAZARCIK Steli)¹⁶

1-7a) Assur Kralı Adad-nīrarī'nin sınır taşı, Assur Kralı (V.) Šamšī-Adad'ın oğlu, (ve) Assur Kralı Šamšī-Adad'ın saray kadını Semiramis'in oğlu, güçlü kral, Assur Kralı Adad-nīrarī'nin annesi, Dört köşenin kralı (III.) Šalmaneser'in gelini.

7b-10) Kummuhluların Kralı Ušpilulume Assur Kralı Adad-nīrarī (ve) saray kadını Semiramis'in Fırat'ı geçmesine neden olunca;

11-15a) Ben onlarla bir meydan muharebesi yaptım – Arpad şehirli Adramu oğlu Ataršumki Paqarahubunu şehrinde onunla olan sekiz kralla birlikte. Onlardan kamplarını aldım. Hayatlarını kurtarabilmek için dağıldılar.

15b-18) (Aynı) yılda, onlar Kummuh Kralı Ušpilulume ile Gurgum Kralı Palalam oğlu Qalparuda arasına bu sınır taşını diktiler.

19-20) Her kim ki, (bunu) Ušpilulume'nin, oğlunun ve torunlarının elinden almaya (cüret eder):

¹⁶ RIMA III, §Adad-nīrarī III A.0.104.3, p. 205.

21-22) Tanrılar Aššur, Marduk, Adad, Sîn (ve) Šamaš duruşmasında (onun yanında) durmasın.

23) Tanrım Aššur ve Harrân'da yaşayan tanrı Sîn'in tabusudur.

IV. Šalmaneser (MÖ 782-773)

A.0.105.1¹⁷

1-3) Šalmaneser, güçlü kral, Assur Kralı, güçlü kral, kâinat kralı, Assur Kralı (III.) Adad-nīrārī'nin oğlu, dört köşenin kralı (V.) Šamšī-Adad'ın oğlu:

4-10) *Tartannu* Šamšī-īlu Šam'a yürüyünce, Şamlı Hādīiani'nin haracını – gümüş, altın, bakır, krali yatağı, krali divanı, kızı ve onun büyük çeyizi ve sarayının sayısız malını – ben ondan (Hādīiani) aldım.

11-13a) (Şam'dan) dönüşümde, bu sınır taşını Kummuḫ Kralı Ušpilulume'ye verdim.

13-14) Her kim ki, (bunu) Ušpilulume'nin, oğlunun ve torunlarının elinden almaya (cüret eder):

15-19) Tanrılar Aššur, Marduk, Adad, Sîn (ve) Šamaš duruşmasında (onun yanında) durmasın; onlar, onun dualarını dinlemesin; ve onlar onun ülkesini hızlıca bir tuğla gibi paramparça etsin. O artık krala tavsiye veremesin.

20) Tanrım Aššur ve Harrân'da yaşayan tanrı Sîn'in tabusudur.

III. Tiglat-pileser (MÖ 745-727)

Tiglat-pileser III 9¹⁸

1'-2'a) [...Ben] (o) halkları [*Assur'a*] get[irdim...].

2'b-8'a) Benim [üçüncü *palûm*da (tanrı) Aššur beni yüreklendir]di [ve ...] ... [...]... [...]... [...] Mel'id [ülkesinden Sulumal], [Gurgu]m [ülkesin]den [Tarḫulara], [...] (5') [...] ... tüm ülkelerde, [onlar] birbirlerinin [gücüne] güvendiler, [...] efendim (Tanrı) Aššur'un gücü ve kudreti[yle], [onlarla *savaştım* (ve) *onları yendim*. ...] Onların

¹⁷ RIMA III, §Šalmaneser IV A.0.105.1, p. 240.

¹⁸ RINAP I, §Tiglat-pileser III 9, pp. 34-35.

[*savaşçıları*ni] öldürdüm (ve) (cesetleriyle) dağlardaki vadileri doldurdum. [Onların] sayısız savaş arabasını, [...], (ve) onların [...] aldım.

8'b-13'a) O savaşın tam ortasında, Sarduri'nin ... ele geçirdim [... ben ...] onların 72.950 ...den ... [... (10')...]. Hayatını kurtarabilmek için, [Sardu]ri gece kaçtı ve (böylece) çok hızlı[ca] [*güneş*] *doğmadan* önce kaçmış oldu. [...] Hayatları [kesen okla] onu Fırat Nehri'ni (geçen) köprüye geri püskürttüm. Ondan yatağını, [...] onun krali törensel savaş arabasını, boynuna (asılı) silindir mührünü, [onun] krali savaş arabasını, [...], onların [...], (ve) pek çok sayısız şeyini aldım.

13'b-14'a) Ordum sayısız atlarını, [onun] ..., [...], (ve) onun ... [...].

14'b-16' [Ben...] (onun) çadırını, [onun krali] çadırını, [... (15')...] ben kampındaki çok sayıda [*savaş aracı*ni] ateşle yaktım. Ben ... [...] ..., (ve) onun yatağını Ninova'nın kraliçesi tanrıça *Iş[tar]*'a [sundum]. [...]

Boşluk

Tiglat-pileser III 11¹⁹

1'-10') [...] Bīt-[Agūsi ...] ülkesi, içinde. [...] Ma[tī'-il'in...] oraya [...] koydum. Ş[am...] ülkesinden Raḫi[ā]nu'dan (Rezin) (5') 3 talent altın, 300 talent gümüş, 200 talent ... [...], 20 talent *ladanum* reçinesi, 300 ... 30 [...; (...den) ...], Kummuh ülkesinden Kuštašpi, [...], Sur ülkesinden [...], [Que] ülkesinden Uriakki (Urikki), Karkamış şehrinden Pisiris, [Gurgum ülkesinden] Tarḫulara, [...] (10') demir, fil derisi, fildişi, kızıl-mor yün, [...].

Tiglat-pileser III 14²⁰

1-3a) [...] onlar (bu şehirleri) yağmaladılar (ve)] (ganimeti) [Ḫatti ülkesine (Suriye-Filistin) huz]uruma getirdiler. Bir haremağam Na'iri ülkesi valim, Supurgillu, [...], (ve) ...]aş şehirlerini çevresindeki şehirlerle birlikte ele geçirdi (ve) yağmaladı. [O ...] Şiqilâ, bir kale komutanı. [O ... ele geçirdi (ve) yağmaladı ve] (ganimeti) [Ḫatti ülkesi]ne (Suriye-Filistin) huzuruma getirdiler.

¹⁹ RINAP I, §Tiglat-pileser III 11, p. 38.

²⁰ RINAP I, §Tiglat-pileser III 14, pp. 45-47.

3b-5a) Damunu aşiretinden Amlatu şehirli 600 tutsağı (ve) 5.400 Dēr (Bīt-Dērāya)yı [Kunalīa, ... şehirlerine ...], Huzarra, Tae, Tarmanazi, Kulmadara, Hātātirra, (ve) Irgillu, (5) [Unqī ülkesi şehirlerine]

5b-6a) Bīt-Sangibūti ülkesinden tutsak yaylalıları (Qutû), Illilu (aşiretin)den 1.200 insanı, (ve) Nakkabu (ve) Būdu (aşiretlerin)den 6.208 insanı deniz kıyısındaki (şehirler) [Şi]mirra, Arqâ, Usnû, (ve) Siannu [şehirlerine] yerleştirdim.

6b-8a) Būdu (ve) Dunu (aşiretlerin)den 558 kişiyi, [...] ... [...], Bilu (aşiretin)den 252 kişiyi, Bānītu (aşiretin)den 554 kişiyi, Palil-andil-māti (“Tanrı Palil ülkenin koruyucu gölgesidir”) (aşiretin)den 380 kişiyi, Sangillu (aşiretin)den 460 kişiyi, Illilu (aşiretin)den [..., ...] kişiyi, Bīt-Sangibūti ülkesi yaylalılarından (Qutû) 458 tutsağı Tu’imme şehri vilayetine yerleştirdim

8b-10a) Bīt-Sangibūti (şehir)li 555 tutsak yaylalıyı (Qutû) Tīl-karme şehrine yerleştirdim. Onları Assur’un yerlisinden saydım, (ve) on[lara Assurlular gibi] angarya iş yükledim.

10b-12) Kummuh ülkesinden Kuštašpi, Şam ülkesinden Raḫiānu (Rezin), Samaria şehrinden Menahem, Sur [şehrinden Hiram], Biblos şehrinden Sibitti-bi’l, Que ülkesinden Uriyikki (Urikki), Karkamış şehrinden Pisīris, [Hama şehrind]en Ēnī-il, Sam’al şehrinden Panammû, (5) Gurgu[m şehrinden Tarḫulara, Melid ülkesinden Sulumal, Dadīlu...

Tiglat-pileser III 27²¹

1-2a) [Tutsakları] Tu’i[mme] şehri vilayeti[ne yerleştirdim.] [Bīt-Sangibūtili tutsak 555 yaylalıyı (Qutû)] Tīl-karme şehrine yerleştirdim. [Onları] Assur’un yerlisinden saydım, (ve) onlara Assurlular gibi angarya iş yükledim.

2b-7) Kummuh ülkesinden Kuštašpi, Şam ülkesinden Raḫiānu (Rezin), [Samaria şehrinden Menahem,] Sur şehrinden Hiram, Biblos şehrinden [Sibit]ti-bi’l, Que ülkesinden Uriyikki (Urikki), Karkamış şehrinden Pisīris, Hama şehrinden Ēnī-il, Sam’al şehrinden Panammû, (5) Gurgu[m şehrinden Tarḫulara, Melid ülkesinden

²¹ RINAP I, §Tiglat-pileser III 27, p. 70.

Sulumal, Kaska şehrinden Dadīlu, Tabal ülkesinden Uas]surme, Tuna ülkesinden Ušhitti, Tuḥana ülkesinden Urballâ, [İštunda şehrinden Tuḥamme, Urimmi şehrinden Ḫubišn]a ve Arapların kraliçesi Zabibe'den altın, [gümüş, kalay, demir, fil derisi] fildişi, çok renkli giysiler, keten elbiseler, mavi-mor] (ve) kızıl-mor yünler, abanoz, şimşir,

Tiglat-pileser III 32²²

1-12) Kummuh ülkesinden Kuštašpi, Şam ülkesinden Raḫiānu (Rezin), Samaria şehrinden Menahem, Sur şehrinden Hiram, Biblos şehrinden Sibitti-bi'l, Que ülkesinden Uriyikki (Urikki), Karkamış şehrinden Pisiris, Hama şehrinden Ēnī-il, Sam'al şehrinden Panammû, (5) Gurgum şehrinden Tarḫulara, Melid ülkesinden Sulumal, Kaska şehrinden Dadīlu, Tabal ülkesinden Uassurme, Tuna ülkesinden Ušhitti, Tuḥana ülkesinden Urballâ, İštunda şehrinden Tuḥamme, Urimmi şehrinden Ḫubišna ve Arapların kraliçesi Zabibe'den [altın, gümüş, kalay, demir, fil derisi] fildişi, çok renkli giysiler, [keten elbiseler, mavi-mor ve kızıl-mor yünler, abanoz, şimşir], [kraliyet] ha[zinesinden her türlü değerli şey, yünü kızıl-mora boyanmış canlı koyunlar], [kanatları mavi-mora boyanmış] gökyüzünün uç[an] kuşları, [atlar, katırlar, öküz]ler, ve [koyunlar ve keçiler, dişi develer, yavrularıyla birlikte].

13) [...] Raḫiānu (Rezin) ...].

Boşluk

Tiglat-pileser III 35²³

i 0) (*Silinmiş işaretler*)

i 1-20) [(Tanrı) Aššur, yüce efendi, tanrıların Enlil'i, yazgılara karar veren; [tanrı] Marduk, planları tasarlayan, insanoğlunun yaratıcısı, denetleyen [...], ülkeyi sağlam temellere oturtan; [tanrı] Nabi, kalem] tutan (ve) tanrıların kaderinin olduğu yazıtları tutan, (i 5) [...]; tanrı Nergal, ..., [...] hücumuna direnilemeyen; [tanrı] Šamaš, koruma bahşeden... [...] ...; [tanrı] Sîn, parlak (kutsal) ışık], (krala) asa (ve) taç veren, egemenliği kuran; [tanrı] Adad, cennet ve dün[yanın] su yolu denetimcisi, bolluk (ve)

²² RINAP I, §Tiglat-pileser III 32, pp. 77-78.

²³ RINAP I, §Tiglat-pileser III 35, pp. 81-88.

bereketi yağdıran, [...] ...; (i 10) [tanrı Ea, bilginin efendisi,] var olan her şeyi oluşturan (ve) [varlık](lar)ı yaratan [güzel; tanrıça Iştar, ...] kralı seven, gözdesi, ... [...] ...; [Sebetti, çok güçlü [efendiler] birliklerimin önünde yürüdüler (ve) düşmanlarımı [devirdiler; tanrı Amurru, ...] ...; [...] ..., (i 15) [(onlar) cennet (ve) cehennemde yaşayanlar, [...] ... [...] ...].

i 21-35) (III.) [Tiglat-piles]er, tanrı Enlil tarafından atanan, prens, (tanrı) Aşşur'un rahibi, sürekli senin kutsal mekanlarını [... arayan], [...] ..., Baltil (Aşşur)'un vekili, değerli evladı, tanrıça Şērūa tarafından arzu [... edilen], yüce hanım; (i 25) [...] ... [...] ona merhamet etti (ve) hayat (bağışladı); [..., dünya]nın kralı, Assur Kralı, Sümer [ve Akad] Kralı (kâinatın) dört bir yanının kralı, insanların önderi, Assur için (borçtan) [feragat] etmeyi oluşturan, (tanrıça) Iştar'ın gönlünü hoş eden, Assur'un sınırlarını [genişleten], (i 30) tüm dünyadan [haraç ve hed]iye alan. (Tiglat-pileser)'i [... onun (Assur'un)] nüfusunu genişletmesi için [...ayarılan] [...], (onları) [güvenli] otlaklara güden, [...] (tanrı) Aşşur, (i 35) [tanrıların, ...] Enlil'i ... (ve) ... [...] asileri yok etmek için.

i 36-38) [Egemenliğimin başında,] ilk *palû*mda, [azametle] kral tahtına oturmamdan altı ay sonra Assur'un [büyük] bölüklerini [topladım][...]

Boşluk

i1'-4') [...] ... [Onları birleş]tirdim [Assur'a, ...] getirdim. Başlarına (taşra valisi) olarak bir haremağası getirdim.

i5'-11'a) [İkinci *palû*mda], [Namri (ve) Bīt-S]ingibū[ti (Bīt-Sangibūti) ülkelerine yürüdüm]. ... Bīt-Barrūa ülkesi, [...] ... [...] ...benim ... [...] bana bahsetti. (Onları) kılıçtan ("silahtan") geçirdim (ve) ganimetleri [taşıdım]. Bir haremağasını (Sal-la-su-nu taşra valisi olarak) Parsua ülkesine, (i 10') (bir başka) haremağasını da (taşra valisi) olarak Bīt-Ḫamban ülkesinin başına getirip, bu ülkeleri Assur topraklarına ekledim.

i 11'b-14') Ellipulu Delta'dan ödeme aldım. Namri, (Bīt)-Singibūti (Bīt-Sangibūti), Med (ve) tüm doğu dağlarından sayısız ehlileştirilmiş at (ve) katır, Baktria develeri, öküz [ve] koyun ve keçi aldım.

i 15'-20') Dönüşümde Mannealı Iransu (Iranzu) (tanrı) Aššur'un, efendimin, kahramanca eylemlerini, dağlardaki tüm şehirlerin hükümdarlarına yaptıklarını duyup dehşete kapıldı. Assur'un yanında olan Sumbi şehrine, karşıma geldi ve ayaklarımı öptü. Atlar- beyaz, benekli Haršan (ve) Har[...] onların... ziynetleriyle..., (i 20') heybetli boğalar, [besi]li ko[yunlar], ..., [...], ... aldım.

i 21'-27') Üçüncü *palû*mda, Attar-šumqa (Attar-šumkī) oğlu Matī'-il Assur'a karşı ayaklanma çıkardı ve (sadakat yeminini) bozdu. Hatti ülkesindeki (Suriye-Filistin) (ve)... Urartu topraklarındaki krallara Assur hakkında düşmanca mesajlar gönderdi, böylece bu topraklarda husumete sebep oldu. Urartu ülkesinden Sarduri, Melid ülkesinden Sulumal (ve) Gurgum ülkesinden Tarqularu (Tarḫularu) (i 25') yardımına yetişti. Kummuh ülkesinde Kištan ve Halpi bölgelerinin arasında birbirinin gücüne güvenerek savaşı düzenine geçtiler. i 27'b-31') Gece gündüz yürüyerek yedi fersah mesafe kat ettim ve Assur bölüklerinin dinlenmesine izin vermedim. (Onlara) içecek su vermedim; yorgunluklarını gidermeleri için kamp ya da ordugâh (i 30') kurmadım. Onlarla savaştım ve onları mağlup edip kamplarını ele geçirdim.

i 32'-37'a) Can havliyle kaçtılar ve Urartulu Sarduri gece yarısı tek başına bir kırsığa binip kaçtı. [...] ... [...], (i 35) sürünen bir (yaratık) gibi [...] içinde [...], deve dikenleri (ve) dikenler ... [...], emekleyerek kayboldu. Ülkesine döndü.

i 37'b-43') Hutil[...] şehrinden [ayrıldım]. Gurgumlu Tarḫulara'ya ait 100 tane şehri kuşattım. Çevredeki şehirlerle birlikte [...] ele geçirdim. Tar[ḫulara, ...], (i 40') ülkesinin önde gelen adamlarıyla birlikte, hediyelerin olduğu sepetlerle, [karşıma geçip] Gurgum ülkesini yerle bir etmemem (ricasıyla) ayaklarımı öptü. Ondan [...] aldım. Gurgum ülkesinden sonra [...] şehirlerine [yaklaştım] (orada) kamp kurdum. Kadamu, Al...[...], [...] şehirleri

Boşluk

Boşluk

ii 1'-15'a) şehir boyunca ... [...], Bīt-Barrūa şehri, [...] şehir boyunca (text: "ülke") Tup[liaš, ...] ülkesinden Niqqu, Bīt-Agūsi ülkesi [tamamıyla], (ii 5') Pattin ülkesi

tamamıyla, ... şehrinden Nanpigi [... kadar], Fırat Nehrinin kıyısında, [...], Qarnê, Hâdatete, Da[...], Qinasrina, bozkırda, Şam’a [kadar] (ve) Hama, (ii 10’) Hasuatti, Turinaqadina, (ve) Siannu ülkeleri tamamıyla, Ellišu (ve) Şimirra şehirleri Lübnan Dağının eteklerinde, Rēši-şûri şehri, Şapūna Dağı, Ahtâ şehri, deniz kıyısı ticaret merkez(ler)i, asil “depo,” şimşir dağı, Tu’ammu (Tu’imme), Gurgum ülkesindeki Tîl-karme şehrine kadar— (ii 15’) (tüm bu şehir ve ülkeleri) Assur’a kattım.

ii 15‘b-17’) Assur’un bölgesini (yabancı) toprakları ve sayısız insanları nüfusuna katarak genişlettim. Onları sürekli olarak güvenli otlaklara güdüyorum.

ii 18’-24’) Ben, (III.) Tiglat-pileser Assur Kralı, bizzat doğudan batıya (“gün doğumundan gün batımına kadar”) tüm ülkeleri (ii 20’) fethedip, kralların, atalarımın arabalarının ayak basmadığı yerlere valiler atadım. Doğan Güneş Büyük Denizi’nden Batan Güneş Büyük Denizi’nin kıyısındaki Rēši-şûri (ve) Biblos şehirlerine kadar kâinatın dört bir yanında hâkim oldum.

ii 25’-29’) Dokuzuncu *palûmda*, Bölüklerime Medlere doğru ilerlemelerini emrettim. Asi şehir yöneticilerinin şehirlerini fethettim. Onları mağlup edip ganimetlerini taşıdım. Dikili taşlarımı [...], Bît-Iştar şehrine, Şibar (Şibur) şehrine, (ve) Ariarma’ya (ve) Silhazu’ya, yüce dağlara, diktim. Boyun eğenlerden ödeme aldım:

ii 30’-44’) 130 aldım ve ... Bît-Istar şehri ve bölgelerinden ... at; 120 (at) Ginizinanu, Sadbat, (ve) Sisad ... şehirlerinden; (Bît)-Kapsi ülkesinden (“Kapsi oğlu”) Upaš’tan 100 (at); Nikisi ülkesinde Uşrû’dan 100 (at); Qarkinşera şehrinde Ugsatar’dan 100 (at); A[mat(e)] ülkesinde Yaubitir (Yabittarru)’dan 100 (at); Şibar (Şibur) şehrinde Bardada’dan 300 (at); Kitku şehrinde Amaku’dan 33 (at)...; (ii 35’) Uparia şehrinde Şataqûpi’dan 32 (at); Kazuqinzani şehrinde Ramateia’dan 100 (at); Uparia şehrinde Metraku’dan 100 (at); Şaparda şehrinde Şataşpa’dan 200 (at); Mişita şehrinde Uitana’dan 100 (at); (ii 40’) Uizak şehrinde Ametana’dan 100 (at)...; Urba... şehrinde Şataparnû’dan ... (at); Sikrâ şehri ...bâ’dan ... (at); Zakruti şehri ...ia’dan ... (at); Aku[...] şehri [...] (at) aldım.

Boşluk

iii 1-23) Hatti (Suriye-Filistin) ülkesi krallarına (gelince) Batan Güneş Denizi kıyısında yaşayan Aramiler, Qedar ülkesi (halkı), (ve) Araplar: Kummuh ülkesinden Kuštašpi, Şam ülkesinden Raqiānu (Rezin), (iii 5) Samaria ülkesinden Menahem, Sur şehrinde Tuba'il, Biblos şehrinde Sibitti-ba'il, Que ülkesinden Urik(ki), Melid ülkesinden Sulumal, (iii 10) Tabal ülkesinden Uassurme, Atuna (Tuna) ülkesinden Ušhitti, Tuḥana ülkesinden Urballâ, İštundi ülkesinden Tuḥamme, Ḥubišna ülkesinden Urimmi, (iii 15) Kaska ülkesinden Dadīlu, Karkamış şehrinde Pišīris, [Sa]m'al [ülkesi]nden Panammû, Gurgum ülkesinden Tarḥulara, (ve) Arap kraliçesi Zabibe – (iii 20) onları haraca bağladım (ve) gümüş, altın, kalay, demir, fil derisi, fildişi, mavi-mor (ve) kızıl-mor giysiler, çok renkli giysiler, develer, (ve) dişi develer.

iii 24-30) Ayrıca, Mannea ülkesinden Iranzu, Ellipu ülkesinden Daltâ, ve Namri ve (Bīt)-Singibūti ülkesinin (Bīt-Sangibūti) (ve) tüm doğu dağlarının şehir hükümdarlarına, (haraç olarak) atlar, eşekler, Baktria develeri, öküzler (ve) koyunlar ve keçileri (iii 30) Assur'a yıllık ödeme olarak koydum.

iii 31-36) Dağların civarına bir stel yaptırdım. Üstüne efendilerim yüce tanrıların (simgelerini) (ve) benim krali suretimi tasvir ettim. Ona efendim tanrı Aššur'un kudretli kahramanlıklarını ve (benim) (tüm) ülkeler boyunca (iii 35) tekrar tekrar gerçekleştirdiğim şahsi başarılarımı yazdım. [... s]ı[n]ırda... [...]

Boşluk

iii 1'-5') [Bu steli... (yapana) gelince, cennette (ve) öte dünyada yaşayan] bu yazıtta ismi dile getirilen yüce tanrılar, onun tahtını kaldırsın, hanedan[ını *devirsin*], (ve) ülkesini [harabe] tepelerine çevirsin.

iii 6'-10') Gelecekte bir hükümdar b[u] yazıtı sesli okusun, (onu) suyla yıkasın, yağ ile kutsasın, (ve) ona adak adasın. (O zaman) o tanrılar onun dualarını duyacaktır!

Tiglat-pileser III 47²⁴

Ön Yüz

1-4) (III.) Tiglat-pileser'in Sarayı, büyük kral, kudretli kral, dünyanın kralı, Assur Kralı, Babil Kralı, Sümer ve Akkad Kralı, (Dünyanın) Dört Köşesinin Kralı, cesur adam, o ki efendisi (tanrı) Aššur'un yardımıyla, (kendine itaat etmeyen) herkesi testi gibi paramparça etti, Tufan gibi süpürüp gitti ve (onları) sade hayaletler etti; kral, o ki tanrılar Aššur, Šamaš ve Marduk'un komutasında, büyük tanrıların, ve Bīt-Yatkīn'in Acı Denizi'nden doğuda Bikni Dağı'na, yukarıda Batan Güneş Denizi'nden Mısır'a, yerden göğe kadar tüm topraklara hükmetti ve onlara krallık etti.

5-10a) Saltanatımın başından on yedinci *palûma* kadar Itu'u, [Rubu]'u, Ḫamarānu, Luḫu'atu, Ḫaṭallu, Rubbû, Raqipu, Ḫīrānu, Rabi-ilu, Naširu, Gulusu, Nabātu, Rahiqu, Ka[piru], Rummulutu, Adilê, Gibrê, Ubuḫ, Gurumu, Ḫudadu, Ḫindirū (Ḫindaru), Damunu, Dunanu, Nilqu, Radê, Dai[...]nu, Ubulu, Karma'u, Amlatu, Ru'u'a, Qabi'u, Li'ta'u, Marusu, Amatu, Ḫagarānu aşiretleri ile Dūr-Kurigalzu (ve) Adin[ni] şehirlerinde (yaşayanlar), Sarragitu, Labbanat (ve) Kār-bēl-mātāti kalelerinde (yaşayanlar), Dicle, Fırat ve Surap[pu] Nehirleri kıyılarında, Aşağı Deniz kıyısındaki Uqnû Nehri'ne kadar yaşayan tüm Aramiler yakaladım, yendim (ve) yağmaladım. (10) Olabildiğince çok sayıda Aramiyi Assur ülkesine ilhak ettim ve onların başına haremağalarımın birini vali olarak atadım.

10b-11a) Ḫumut denen bir höyük üstüne bir şehir inşa ettim ve ona Kār-Aššur adını verdim. Oraya benim tarafımdan fethedilen (yabancı) ülkelerin halklarını getirdim.

11b-12a) Rakipsiz kült merkezleri Sippar, Nippur, Babil, Borsippa, Kutha, Kiş, Dilbat ve Uruk'ta tanrılar Bēl (Marduk), Zarpanītu, Nabû, Tašmētu, Nergal (ve) Laš'a, büyük tanrılara, efendilerime saf kurbanlar sundum ve onlar ruhani hizmetlerimi çok sevdiler.

12b-13a) Geniş Karduniaš (Babil) ülkesine sonuna kadar hükmettim ve ona krallık ettim.

²⁴ RINAP I, §Tiglat-pileser III 47, pp. 116-125.

13b-15a) Puqudu (aşireti)ni serpmeye ağıymış gibi istila ettim, onları yendim, (ve) onlardan çok ganimet topladım. Puqudu (aşiretini) Idibirîna şehri Lahîru'yu (ve) Elam ülkesi sınırındaki Hilimmu (ve) Pillatu şehirlerini Assur'a ilhak ettim ve (onları) benim bir haremağamın, Arrapha şehrinin valisinin idaresine verdim. Labdudu ülkesinin (halkını), orada ne kadar varsa, sürgün ettim ve (onları) Assur'a yerleştirdim.

15b-17) Kaldea'nın tamamını sanki bir kuş kapanyıla tuzağa düşürmüş gibi tuzağa düşürdüm. Bît-Şilâni ülkesinden Nabû-uşabî'ye gelince, onu, şehri Sarraânun dışında yendim. Ayrıca onu, halkı izlerken şehrinin kapısının önünde kazığa oturttum. Toprak tahkimatlar ve şahmerdanlarla Sarraânun şehrini ele geçirdim. 55.000 kişiyi, eşyalarıyla, onun ganimeti, malları, mülkleri, karısı, oğulları, kızları ve tanrılarını alıp götürdüm. O şehri çevresindeki şehirlerle birlikte ateşle yaktım, yıktım, harap ettim ve (onları) harabe tepelerine çevirdim.

18-19a) Tarbaşu (ve) Yaballu şehirlerini ele geçirdim. 30.000 kişiyi malları, mülkleri ve tanrılarıyla birlikte alıp götürdüm. O [şehirleri] çevresindeki şehirlerle birlikte yok ettim, onları Tufan'dan sonraki höyükler (gibi yaptım).

19b-21) (Bît)-Şa'alli (ülkesinden) Zaqîru (Şa'alli oğlu) büyük tanrılar huzurunda (ettiği) sadakat yeminini ihmal etti ve [düşmanlarımla] bir olup [komplo kur]du. Onu asilleriyle birlikte bizzat yakaladım (20), demir prangalara vurdum ve Assur'a sürdüm. Bît-Şa'alli ülkesi halkı korktu ve Dûr-Baliĥāya şehrini, krali şehirlerini, kaleleri yaptı. Suni tepeler ve kuşatma makineleri kullanarak onu fethettim tamamen yok ettim. 40.500 kişiyi malları, ganimetleri, mülkleri, (Zaqîru'nun) karısı, oğulları, kızları ve tanrıları ile birlikte sürdüm.

22-23a) Amilaltu şehrini fethettim. Halkını, malları, ganimeti, mülkleri (ve) eşyalarıyla alıp götürdüm. Bît-Şa'alli ülkesinin tamamını Tufan gibi ezip geçtim ve şehirlerini perişan ettim. O toprakları Assur'a kattım.

23b-24a) (Bît-)Amukāni (Amukāni'nin oğlu) (ülkesinden) Mukîn-zēri'yi krali şehri Sapê'ye (Şapiya) hapsedtim. Onu, şehrinin kapıları önünde büyük bir hezimete uğrattım. Şehrini (surlarının) yanındaki bostanları ve *musukkanu* ağaçlarını kestim, bir tanesini bile (ayakta) bırakmadım. Tüm ülkesindeki hurma ağaçlarını meyvelerini söküp çayirlara gömerek öldürdüm.

24b-25) Tüm şehirlerini yok ettim, harap ettim ve ateşle yaktım. Tufan sonrası höyükler gibi, Bīt-Šilāni, Bīt-Amukāni ve Bīt-Ša'alli ülkelerini tamamen yok ettim, (ve) (onları) harabe tepelerine çevirdim.

26-28) Bīt-Dakkuri ülkesinden Balāssu (ve) Larak (şehrinden) Nādinu'nun ödemelerini kabul ettim: gümüş, altın ve değerli taşlar. (Bīt)-Yakīn (Yakīn'in oğlu) ülkesinden (II.) Marduk-apla-iddina('ya gelince) (Merodach-Baladan), daha önce hiçbir kralın karşısına, atalarımın huzuruna çıkmamış ve hiçbirinin ayağını öpmemiş, (tanrı) Aššur'un ihtişamından korkmamış Deniz(ülkesi)nin bir kralını istila ettim ve o Sapīya şehrine (Šapīya) huzuruma geldi ve ayağımı öptü. Bol miktarda doğal, işlenmemiş altını, altından mücevheratı, bir altın kolyeyi, incileri, abanoz direkleri, *ellūtu* odununu, *ašqulālu* bitkilerini, *amīlānu* bitkilerini, çok renkli giysileri, her türden aromatiği, öküzleri ve koyunları ve keçileri ödeme olarak kabul ettim.

29-32) Bir kuş kapanıymış gibi, Namri, Bīt-Sangibūti, Bīt-Ḥamban, Sumurzu, (Bīt)-Barrūa, Bīt-Zualzaš (ve) Bīt-Matti ülkeleri, Tupliaš ülkesi şehri Niqqu, Bīt-Taranzāya, Parsua, Bīt-Zatti (30), Bīt-Abdadāni, Bīt-Kapsi, Bīt-Sangi, (ve) Bīt-Urzakki ülkeleri, Bīt-Ištar (ve) Zakruti şehirleri, Gizinikissi (ve) Niššāya ülkeleri, Šibur (ve) Urimzan şehirleri, Ra'usan, Uparia, Bustus, – *horozlar ülkesi* – Ariarma, Sa[k]sukni, Araquuttu, Karzibra, Gukinnana (ve) Bīt-Sagbat ülkeleri, Babillilerin kalesi denen Silḥazu Tepesi, Rūa Tepesi, Ušqaqāna ülkesinin tuz çöllerine kadar (ve) altın ülkesi Šikrakki ve kudretli Medlerin vilayetlerinin sonuna kadar (yerleri) ağıma düşürdüm.

33-34a) Onları ağır (boz)guna uğrattım. 60.500 kişiyi malları, sayısız atları, katırları, Baktria develeri, öküzleri (ve) koyunları ve keçileri ile birlikte alıp götürdüm. Onların [şeh]irlerini yok ettim, harap ettim, (ve) ateşle yaktım. (Onları) harabe tepelerine çevirdim.

34b-36a) Namri, Bīt-Sangibūti, Bīt-Ḥamban, Sumurzu, Bīt-Barrūa, Bīt-Zualzaš, (ve) (35) [Bīt]-Matti ülkelerini, Tupliaš ülkesinin şehri Niqqu'yu, Bīt-Taranzaya, Parsua, Bīt-Zatti, Bīt-Abdadāni, Bīt-Kapsi, Bīt-Sangi, (ve) Bīt-Urzakki ülkeleri, (ve) kudretli Medlerin şehirleri Bīt-Ištar (ve) Zakruti (şehirleri)ni Assur'a ilhak ettim.

36b-37a) Ben şehirleri (o toprakların) içine yeniden inşa ettim, efendim (tanrı) Aššur'un silahını kurdum (ve) benim tarafımdan fethedilen (yabancı) ülkelerin halklarını iskan ettim. Onların başına haremağalarımı birini vali olarak atadım.

37b-38a) Tikrakki ülkesinde, Bīt-Ištar ve Şibur şehirlerinde, – *horozlar ülkesi* – Ariarma ülkesinde (ve) Babillilerin kalesi denen [S]ilhazu Tepesi'ne krali heykelimi diktim.

38b-39a) Medlerin, Ellipu ülkesi halkının ve Bikni Tepesi'ne kadarki tüm dağlık bölge şehirlerinin hükümdarlarının ödemelerini kabul ettim – sa[yı]sız [...], atlar, katırlar, Baktria develeri, öküzler ve koyunlar ve keçiler.

39b-41) [Mann]ea [ülkesinden Iranzu] efendin (tanrı) Aššur'un muhteşem kahramanlıklarını, tekrar tekrar dağlık bölgede gerçekleştirdiğim başarıları [duymuş] [ve (40) efendim (tanrı) Aššur'un ihtişamı onu çok etkilemiş. O Dūr-Tiglat-pileser (Tiglar-pileser Kalesi) şehrine geldi ve [...], huz]uruma çıktı (ve) ayağımı öp[tü]. ... at]lar, katırlar, öküzler ve koyunlar ve keçiler, savaş gereçleri [...] kabul ettim.

42) [Harema]ğalarımın [birini] Aššurda-''inanni'yi do[ğu]daki Medlerin üstüne [yolladım. O, 5.000 at, kişi, sayısız öküzler ve koyunlar ve keçiler ele geçirdi.]

43-44) [Ullu]ba (ve) Ḫabḫu ülkelerinin tamamını ele geçirdim (ve onları) Assur'a ilhak ettim. [(...) Ulluba ülkesinde bir şehir inşa ettim ve ona Aššur-iqīša adını verdim]. İçine, [krali kon]utum [olarak bir saray yaptırđım]. İçine efendim (tanrı) Aššur'un silahını koydum (ve) [benim tarafımdan fethedilen (yabancı) ülkelerin] halklarını [iskân ettim...].

45-50) [U]rartu [ülkesinden Sarduri], Melid ülkesinden Sulumal, [Gurgum ülkesinden] Tarḫula[ra, ...] Kummuh ülkesinden Kuštašpi, [onlar (Sarduri'nin müttefikleri) ... [Assur topraklarını] ele geçirmek ve yağmalamak için [...] Kiştan ve Ḫalpi arasındaki ülkelerde K[ummuḫ] ülkesi vilayetlerinde [ben onları (tamamen) yendim ve ...] Onların [sav]aşçılarının [kanlarıyla] Sunzi Nehri'ni boyanmış yün gibi kızıla [boyadım. ...] Onların [tüm kam]pını onlardan aldım. [O] sava[şın] tam ortasında, [ben ...] ..., (onların) krali yataklarını [...]

Boşluk

Arka yüz

1'-2') Ben [onun (Samsi'nin) geri kalan mülkünü, çadırlarını, halkının koruması altındaki kamp]taki her şeyini ateşe verdim. [Samsi benim silahlarımın kudreti karşısında ürktü ve] o [develer, yavrularıyla birlikte dişi develeri As]sur'a benim huzuruma getirdi. Onun başına [bir temsilcimi ve 10.000 asker ...] gönderdim.

3'-6'b) Batı ülkeleri sınırlarında yaşayan, seleflerimce hiç bilinmeyen ve ülkeleri ücra bir yerde olan [Mas]'a, Tema, Saba, Hayyapa ve Badanu (ve) [Hatte şehirleri (ve) Idiba'ilu, ... aşiretleri halkları] ve haşmetimin ününü ve kahramanlıklarımı duymuşlar (ve) bu yüzden benim himayeme girmek istediler. (5') Ödeme olarak hepsi bir olup [onlar] ben[im huzuruma altın], gümüş, deve, dişi deve ve çeşit çeşit aromatikler getirdiler [ve ayağımı öptüler]. Id[ibi]'ilu'yu Mısır "kapısının bekçisi" olarak atadım.

6'b-13) Tüm (yabancı) ülkelerde... Kummuh ülkesinden Kuštaşpi, Que ülkesinden Urik(ki), [Biblos şehrinden Sibitti-bi'l, Sur ülkesinden Hiram, Karkamış şehrinden Pişiris, Hama şehrinden Ēnī]-il, Sam'al şehrinden Panammû, Gurgum şehrinden Tarhulara, Melid ülkesinden Sulu[mal, Kaska şehrinden Dadīlu, Tabal ülkesinden U]assurme, Tuna ülkesinden Uşhitti, Tuḥana ülkesinden Urballâ, İştunda şehrinden Tuḥam[mi, Urimmi şehrinden Ḥubišna, (10')] Arvad şehrinden [Ma]ttan-bi'il (Mattan-Ba'al), Bīt-Ammon ülkesinden Sanīpu, Moab ülkesinden Salāmānu, ... [... den ..., ... den ..., Aşkalon ülkesinden [Mi]tinti, Yudah ülkesinden Jehoahaz, Edom ülkesinden Qauš-malaka, Muş...[... den ..., ... den ..., (ve)] Gazze şehrinden [Ḥa]nūnu'dan ödeme olarak aldım: Altın, gümüş, kalay, demir, kurşun, çok renkli elbiseler, keten elbiseler, ülkelere özgü kıyafetler, kızıl-mor yün, [... her türlü] pahalı eşya, denizin (ve) karanın ürünleri, ülkelerinin malları, kraliyet hazineleri, boyunduruğu kırılmış atlar (ve) eş[ekler...].

14'-15') Tabal ülkesinden [U]assurme sanki Assur'un dengiymiş gibi hareket etti ve huzuruma gelmedi. Bir haremağamı, baş[haremağamı Tabal ülkesine gönderdim. ...] [Ḥu]llî denen bir avamı onun kraliyet tahtına oturttum. [Huzura kabul hediyesi olarak] 10 talent altın, 1.000 talent gümüş, 2.000 at (ve) [... katırlar aldım].

16') Bir haremağamı, başharemağamı Sur şehrine gönderdim. Sur şehrinde Metenna'dan [huzura kabul hediyesi olarak] 150 talent altın (ve) [2.000 talent gümüş aldım.]

17'-19') Tanrıların bilgisi, prens, tanrı Nudimmud (Ea)'un bana bahsettiği iyi bir anlayış (ve) geniş bir bilgi sayesinde, [azametli konutum olarak] Kalhu'ya sedir bir saray ve zevkim için Hatti ülkesindeki (Suriye-Filistin) bir sarayın kopyası bir *Bīt-hilāni* inşa ettim. Yerin boyutlarını [... cubit uzunluğunda (ve) altmış cubit genişliğinde], Dicle Nehri'ni (doldurarak) [toprak kazanıp] atalarımın eski saraylarından çok daha büyük yaptım. [...] ... [...].

20'-23'a) Tüm yetenekli zanaatkârların (yardımıyla), çok akıllıca planlar yaptım ... [...] ... [...]. Bir dağın tabanı gibi, ağır kireçtaşı bloklarını yirmi büyük cubit derinliğe azgın sulara boşalttım ve ben [... onun] taşkınına [durdurdum]. Onun teraslarını kurdum, temellerini sağlamlaştırdım ve zirvelerini yükselttim. Yarım *nindanu* (ve) 2/3 cubit (yüksekliğinde) [...] *odaları inşa ettim* ve kapılarını kuzeye baktırdım.

23'b-24') (Onları) fildişi, abanoz, şimşir, *musukkannu* ağacı, sedir, *šur[mēnu]* ağacı, [*burāšu-ardıcı* ve] ardıc ile süsledim, ki bunlar Hatti ülkesi krallarından ve kahramanlığımın gücüyle boyunduruk altına aldığım Arami ve Kaldea hükümdarları gelen haraçlardı – (ve) (onları) ihtişamımla doldurdum.

25') Bir buçuk *nindanu* ve 4 cubit (yüksekliğe), suyun dibinden duvar semerine kadar, yapıyı ben tasarladım ve işçiliğini (yabancı) ülke saraylarından daha muh[te]şem kıldım.

26'-27') Onları sedirden uzun bir çatıyla örttüm, onların Am[anos] Dağları, Lübnan Dağları ve Ammanāna Dağlarının ürünü *hašūru* ağacı gibi tatlı kokuludur ve böylece (çatı için) gereken özenini göstermiş oldum. Kilitler için uygun süslemeler sağlayabilmek için [...] ..., ben taş ustasının hünerlerine göre taşlar yaptırdım, ve böylece (onun) kapı(lar)ını (bir saraya) uygun yaptım.

28'-29') Güzel ve hoş kokusu girenlere büyük bir zevk veren ve kalplerini alıp götüren çift kanatlı kapıların üstüne parlak gümüş şeritler (*zaḫalû*) ve <*ešmarû* gümüşü> bağladım ve ben (onları) kapı olan her yere astım.

29'b-30') Ben (onun) girişlerine hatları ustalıkla işlenmiş ve ihtişamlı arslan, *šēdu* (ve) *lamassu* (heykelleri) koydurdum, (30') ve (onları oraya insanlar için) hayrete düşürücü nesneler olsunlar diye diktirdim. Ayaklarının altına alçıtaşından ve *parūtu* kaymaktaşıdan eşik taş blokları dizdim ve böylece onların çıkışını aydınlattım.

31') Bunların yanında, (sarayın) destek duvarlarına büyük tanrıların muhafızları, *apsūnun* (balık adamlar) yaratıkları taştan heykeller yerleştirdim, böylece (onlara) daha ürkütücü bir nitelik kazandırdım.

32') (Sarayın salonlarına) son bir dokunuş için çevresine altın, gümüş ve tunçtan topuzlar dizdirdim ve böylece onları parlak görünmesini sağladım.

33'-34') Krali konutum için parlak taşlarla işlenmiş şaşalı bir oda yaptırdım. Onlara "Bereket Taşıyan, Kralı Kutsayan, Yaptıranını Uzun [Yaşat]tıran Görkemli Keyif Salonları" adını verdim.

35'-36') Kapılarına "(Dünyanın) Dört Köşesinin Hükümdarları İçin Doğru Hüküm Veren, Dağların ve Denizlerin Ürünü Sunan, (ve) Efendileri Krala İnsanlığın Üretimini Kabul Eden Adalet Kapıları" adı[n]ı verdim.

II. Sargon (MÖ 722-705)

Annal Yazıtlarından

Yıl 11. Gurgum ve Asdod'daki İsyanlılara Karşı²⁵

Saltanatımın 11. yılında,... oğlu Mutallu tarafından kılıçla öldürülmüş ve tahtı elinden alınmış [Gurgumlu Tarḫulara],... intikamını almak için [yola çıktım]. [Tarḫulara(?), Mutallu, oğlunu, vücudunun gücüyle Tanrının huzurunda... ellerini bağladım, onu kirli kıldım (?), ve onu [teşhir ettim (?)]. Oğlu Mutallu ve tüm kabilesi Bīt-[Pa'alla] ile birlikte, hepsini, altınları, gümüşleri ve sarayının malları, ki bunlar sayısızdılar, hepsini ganimet olarak aldım. Gurgum halkını, en uzak sınırına kadar, tekrardan affettim ve memurumu oraya vali tayin ettim. Onları Assurlu yaptım.

²⁵ ARAB II, §29, p. 13.

Duvar Yazıtı²⁶

Gurgumlu Tarhulara'nın oğlu Mutallum, onu öldürüp iznim olmadan tahta oturdu ve onun ülkesini yönetti; – yüreğimde öfkeyle azami hızda, beni asla hiçbir tehlikeli (?) bölgede terk etmeyen savaş arabalarım ve süvarilerimle birlikte, Markaşı şehri üstüne yürüdüm. Oğlu Mutallu, Bīt-Pa'allu ülkeli ailesiyle birlikte, hepsi, altın, gümüş ve sarayının sayısız mülklerini, ganimet saydım. Gurgum halkını, en ücra sınırına kadar, yeniden affettim, onların başına bir memurumu vali yaptım, onları Assur halkından saydım.

XIV. Salon Duvar Yazıtı²⁷

Yüce tanrıların koruması altında başkaldıran ülkelere ve geçit vermez dağlara bir ileri bir geri ilerledim, onları boyunduruğum altına aldım. ... yaptım. Elamlı Humbanigaş'ın gücünü yıktım, Karallum ve Şurda ülkelerini, Kişesim ve Harhar şehirlerini ve Bikni Tepesi sınırına kadar Medleri yok ettim. Ellipi ülkesindeki Assur düşmanlarına saldırdım. Urartu'yu harap ettim. Muşaşir şehriden ganimeti alıp götürdüm. Andia ve Zikritu ülkelerini yok ettim. Barış içinde yaşayan Mannealıları taciz ettim. Karkamış ve Kummuh'un Hatti prenslerini katlettim. Kammanulu Gunzinanu'yu krali şehri Melid'den söküp attım, yerine o ülkelere valiler atadım. Markaşulu Tarhulara'nın krallığını yok ettim. Geniş Gurgum ülkesinin tüm topraklarını bütün olarak Assur sınırlarına kattım. Aşdodlu İamani silahlarımdan korktu, karısını, oğullarını ve kızlarını (geride) bıraktı, Mısır sınırına kaçtı ve orada bir kaçak gibi yaşadı. Tüm geniş ülkesine ve zengin halkına memurlarımı vali atadım. Tanrıların kralı Aşşur'un sınırlarını genişlettim.

Boğa Yazıtı²⁸

Sargon'un Sarayı, büyük kral, kudretli kral, kâinatın kralı, Assur Kralı, Babil Naibi, Sümer ve Akkad Kralı, yüce tanrıların gözdesi, tanrılar Aşşur, Nabû ve Marduk'un eşsiz bir krallık tevdi ettiği meşru hükümdar ve ismi en yüksek üne erişmiş olan, Sippar, Nippur ve Babil'in özgürlüğünü sağlayan, Dêr, Ur, Eridu, Larsa, Kullab,

²⁶ ARAB II, §61, p. 31.

²⁷ ARAB II, §79, p. 40.

²⁸ ARAB II, §92, pp. 45-46.

Kissik ve Nimid-Laguda'nın angaryasını affeden, ve halkını sakinleştiren, Assur'un sona ermiş (feodal) korumasını yenileyen, koruyucu gölgesini Harrân'a kadar uzatan ve Anu ve Adad'ın dileğiyle onların özgürlük (sözleşmesini) yazan; kudretli kahraman, dehşet kuşanan, düşmanlarını dize getirmek için silahlarını gönderen; Elamlı Humbanigas'ı yenmiş, Mannealıları dize getiren ve Karalla, Andia, Zikirtu, Kişesim, Harhar ile Med ve Ellipi ülkelerini Assur boyunduruğuna alan, Urartu'yu (ve) korkudan kendi silahıyla hayatına son veren Urartulu Ursâ'nın şehri Muşaşir'i harp eden; Karkamış, Hama, Kummuh, Aşdod prenslerini yağmalayan – ahlaksız Hititler, tanrıların isminden korkmayan, kötülükle komplo kuran, memurlarını hepsinin ülkelerine vali yapan ve halklarını Assur halklarından sayan; Samaria, Bît-Humria ve Kasku'yu deviren; Taballu, Bît-Burutaş ve Hılakku fatihi; Rapihu'da Mısır'ı yenen ve Gazze Kralı Hanûnu'yu (Hanno) ganimet sayan; Şinuhtu şehrini yağmalayan, Muški Kralı Mitâ'yı kovalayan, ele geçirilmiş Kue Kalesini restore eden; Kammanulu Gunzinanu ve Gurgumlu Tarhulara'yı kovalayan, onların tüm topraklarını ele geçiren ve Assur sınırına dâhil eden; Atnana'nın bir bölgesi olan Ia'nın yedi kralını dize getiren, batan güneşin denizinin ortasında yedi günlük bir yolculukla konutlarını alan; Râşi'nin fatihi, Iatburulu Lahira'ya kadar Pukudu ve Damunu aşiretlerine boyun eğdiren ve onları kendine bağlayan; ahlaksız düşman, tanrıların isteklerinin aksine Babil'e hükmeden Kaldea Kralı Merodach-baladan'ı yenen ve kudretli (koluyla) (onu) yakalayan, büyük garnizon kenti Dûr-lakini'nin kökünü kazıyan, savaşçıların cesetlerini denizin dibini boylatan: Dilmun Kralı Upîri, konutu doğan güneşin denizinin ortasında 30 *bêr*luk yolculuk uzaklıkta, balık gibi, duymuş ve hediyelerini göndermiş, bilge kral, o ki iyilik doludur, harabe olmuş kentleri yeniden inşa edendir, tarlaları işletmiş, bağları ektirmiştir.

Kaldırım Yazıtı IV²⁹

Sargon'un Sarayı, büyük kral, kudretli kral, kâinatın kralı, Assur Kralı, Babil Naibi, Sümer ve Akkad Kralı, yüce tanrıların gözdesi, Sippar, Nippur ve Babil'in refahını yeniden kuran, Dêr, Ur, Eridu, Larsa, Kullab, Kissik ve Nimid-Laguda'nın angaryasını affeden, ve halkını sakinleştiren, Assur'un sona ermiş özerkliğini yenileyen, koruyucu

²⁹ ARAB II, §99, pp. 51-52.

gölgesini Һarrân'a kadar uzatan ve Anu ve Adad'ın dileğiyle onların özgürlük (sözleşmesini) yazan; kudretli kahraman, Elamlı Humbanigaş'ı yenmiş, Karallu, Şurda ülkelerini, Kişesu şehrini, Harhar, Media, Ellipi ülkelerini Assur boyunduruğuna alan, Urartu'yu harabeye çeviren, Muşasir şehrini yağmalayan; Andia ve Zikirtu ülkelerini ezen; Mannea ülkesini bertaraf eden; Hama, Karkamış, (ve) Kummuḫ (prenslerinin) canını çıkartan; Gunzinanu'ya ait Kammanu'yu ele geçiren ve onu krali şehri Melid'den atan ve tüm topraklarına valiler atayan; Markaşi şehirli Tarḫulara'nın krallığına son veren, Gurgum'u tümüyle Assur topraklarına dâhil eden; Samaria ve tüm Bīt-Humria'nın fatihi; Aşdod ve Şinuhtu'nun yağmasını alıp götüreren, Iamanileri balık gibi denizin ortasında yakalayan; Kasku, tüm Taballu ve Һilakku'yu kökünden söküp atan; Muški Kralı Mitâ'yı (Midas) kovan, Rapihu'da Mısır'ı yenen ve Gazze Kralı Hanûnu'yu (Hanno) ganimet sayan; deniz ortasında yedi günlük bir yolculuk Iatnana'nın (Kıbrıs) bir bölgesi olan Ia'nın yedi kralını dize getiren; tanrıların isteklerinin aksine Babil'e hükmeden, Acı Deniz kıyısında yaşayan Kaldea Kralı Merodach-baladan'ı kudretli koluyla yakalayan, geniş topraklarını tamamen bölüp onlara memurlarını Babil valisi ve Gambulu valisi olarak atayan, ve boyunduruğu altına alan; Dilmun Kralı Upêri, konutu denizinin ortasında balık gibi 30 *bêruluk* ("çift saat") yol uzaklıkta, egemenliğimin kudretini duymuş, ve bana hediyeler getirmiş; efendileri yüce tanrıların gücü ve kudretiyle silahlarını başarıyla meseleye taşıyan ve tüm düşmanlarını indiren; Iatnana ile başlayan, batan güneşin denizinin ortasında, Mısır sınırına doğru, ve Muški ülkesine, geniş Amurru ülkesine, tüm Һatti'ye, tüm Gutium'a, Bikni Dağlarının eteklerindeki uzak Med ülkesine, Ellipi ve Elam sınırındaki Râşi ülkesine, Dicle kıyısındaki (Aramiler), – Itu', Rubu', Harilum, Labdudu, Hamranu, Ubulum, Ru'ua, Litau aşiretlerine, Surappi ve Uknû kıyılarına, Gambulum, Hindaru, Pukudu, Sutû, Iatburu'nun çöl halkı, hepsine, Sam'una ülkesinden Elam topraklarına ait olan Bubê ve Tîl-Ḫumba şehirlerine, Karduniaş (Babil), kuzeyi ve güneyi, Bīt-Amukkani, Bīt-Dakkuri, Bīt-Şilani, Bīt-Sa'alla, tüm Kaldea'ya, hepsine, Dilmun sınırına kadar Acı Deniz kıyısındaki Bīt-Iakin'e, hepsini boyunduruğu altına getiren, ve memurlarını onlara vali atayan, egemenliğini onların üstüne zorla kabul ettiren.

O zamanda, onun eliyle fethedilmiş ve onun koruyucu tanrıları Ařur, Nabû ve Marduk'un hediyesi düşman halklarının (iş gücüyle), (ve) tanrının emriyle, Musri Dağı'nın eteklerinde, Ninova'nın yukarısına kalbinin telkiniyle bir şehir inşa etti ve ona Dûr-Şarrukin adını verdi.

HARİTALAR

Harita 1. Luvice yazıtların dünya müzelerine dağılımı

Harita 2. Demir Çağı'nda Gurgum ve Çevresi ve bazı yazıtların buluntu yerleri

Harita 3. Kahramanmaraş Fiziki Haritası

LEVHALAR

Levha 1. MARAŞ 8 Steli (Fotoğraf: Tayfun Bilgin)

Levha 2. MARAŞ 17 Steli (Fotoğraf: Tayfun Bilgin)

Levha 3. HACİBEBEKLİ Steli (Fotoğraf: İrem Elçi)

Levha 4. KARABURÇLU Steli (Fotoğraf: O. S. M. Amin)

Levha 5. MARAŞ 12 Steli (Fotoğraf: Klaus-Peter Simon)

Levha 6. MARAŞ 4 Steli (Fotoğraf: Bora Bilgin)

Levha 7. MARAŞ 13 (Fotoğraf: Klaus-Peter Simon)

Levha 8. İSKENDERUN (Fotoğraf: Ertuğrul Anıl)

Levha 9. MARAŞ 1 (Fotoğraf: Bora Bilgin)

Levha 10. MARAŞ 2 (Fotoğraf: Erkan Konyar)

Levha 11. MARAŞ 7 (Fotoğraf: Metropolitan Museum of Art)

Levha 12. MARAŞ 15 (Fotoğraf: Ingeborg Simon)

Levha 13. MARAŞ 3 Steli (Fotoğraf: J. D. Hawkins)

Levha 14. MARAŞ 5 Steli (Fotograf: Stefan Przeworski)

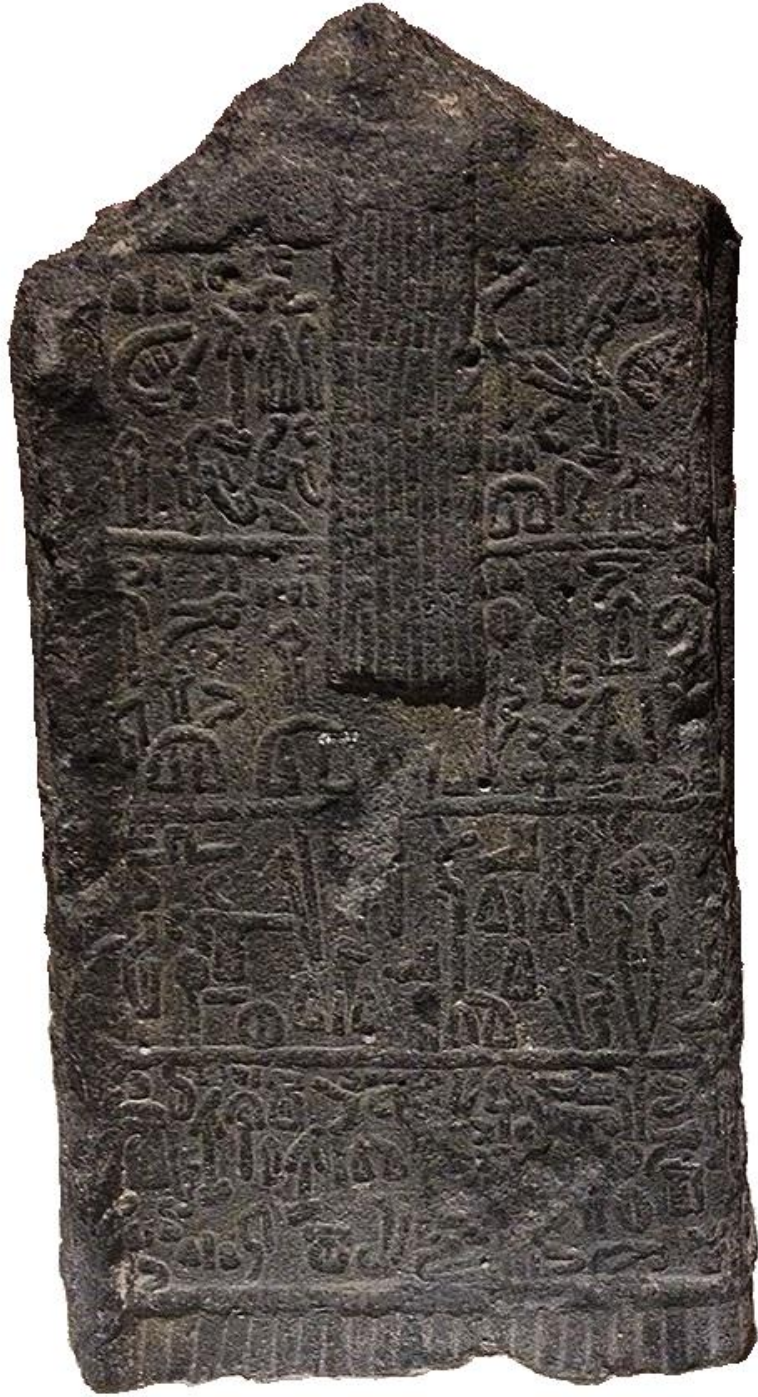
Levha 15. MARAŞ 16 Steli (Fotoğraf: Bora Bilgin)

Levha 16. MARAŞ 9 Steli (Fotoğraf: Franck Raux)

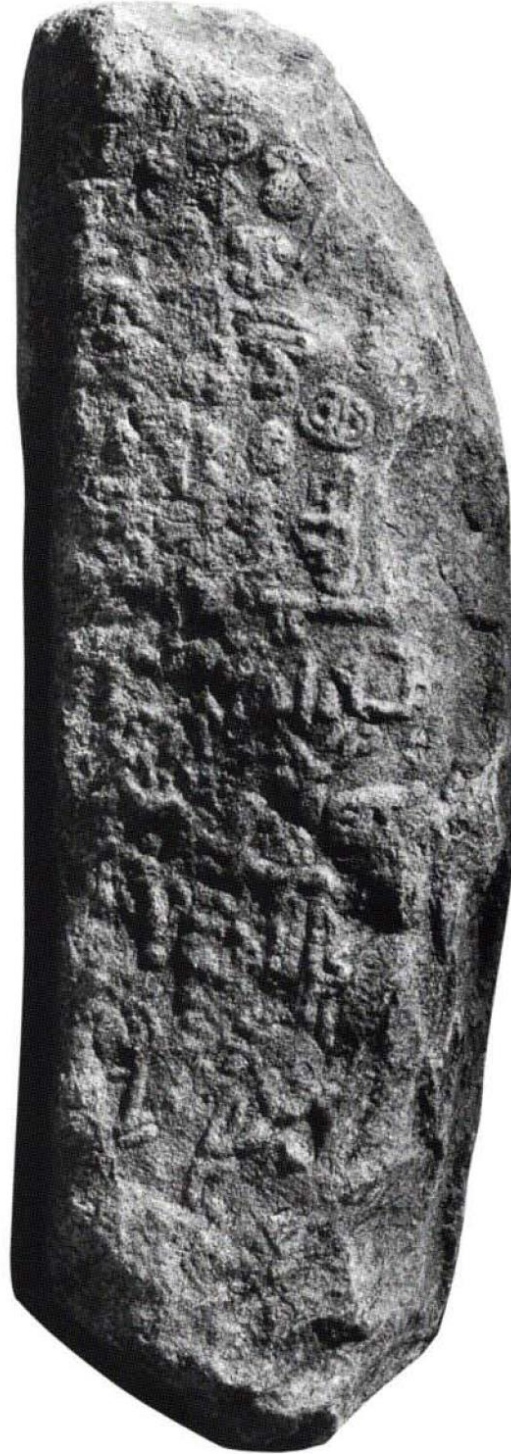
Levha 17. KÜRTÜL Steli (Fotoğraf: Bora Bilgin)

Levha 18. MARAŞ 14 Steli (Fotoğraf: Bora Bilgin)

Levha 19. MARAŞ 6 Steli (Fotoğraf: J. D. Hawkins)

Levha 20. MARAŞ 10 Steli (Fotoğraf: J. D. Hawkins)

Levha 21. MARAŞ 11 Steli (Fotoğraf: Tolga Bilgin)

Levha 22. PAZARCIK Steli (Fotoğraf: Erkan Konyar)

Levha 23. KATUMUWA Steli (Fotoğraf: University of Chicago)

Levha 24. Sevdili Aslanı (Fotoğraf: Klaus-Peter Simon)

Levha 25. Aslantaş Arslanları (Fotoğraf: Klaus-Peter Simon)